

Літаратура і Мастацтва

ШТОТЫДНЁВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 9 лютага 1990 г. № 6 (3520) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

М. С. ГАРБАЧОЎ:

«Наш ідэал — гуманны, дэмакратычны сацыялізм»

5—7 лютага ў Маскве адбыўся чарговы Пленум ЦК КПСС. З дакладам «Аб праекце платформы ЦК КПСС да XXVIII з'езда партыі» на Пленуме выступіў Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў.

Галоўнае, што хвалюе сёння камуністаў і ўсіх грамадзян краіны, падкрэсліваецца ў самым пачатку даклада, — гэта лёс перабудовы, лёс краіны і роля КПСС на цяперашнім, напэўна, самым адказным этапе рэвалюцыйных пераўтварэнняў.

Ацаніўшы сітуацыю, разгледзеўшы звароты камуністаў і партыйных арганізацый, сказаў далей М. С. Гарбачоў, Палітбюро вынесла прапанову: правесці XXVIII з'езд КПСС у канцы чэрвеня — пачатку ліпеня гэтага года.

Можна сказаць, што падрыхтоўка да з'езда ўступае ў вырашальную фазу. Мы павінны добра зразумець, у які час жывём, якія задачы вырашаем, надаць праектам платформы новую дынаміку нашай барацьбе, гаворыцца ў дакладзе.

Карэнае пытанне абнаўлення партыі, сказаў М. С. Гарбачоў, — неабходнасць ачысціцца ад усяго, што яе звязвала з аўтарытарна-бюракратычнай сістэмай. У платформе гаворыцца: наш ідэал — гэта гуманны, дэмакратычны сацыялізм.

Партыя, па словах Генеральнага сакратара ЦК, можа існаваць і выконваць сваю ролю авангарда толькі як дэмакратычна прызнаная сіла. Гэта азначае, што яе становішча не павінна навязвацца шляхам канстытуцыйнага ўзаконення.

Працэс нарастання палітычнага плюралізму можа прывесці да стварэння на нейкім этапе і партый. КПСС гатова дзейнічаць з улікам гэтых новых абставін, супрацоўнічаць і весці дыялог з усімі арганізацыямі, якія стаяць на грунце Канстытуцыі СССР і замацаванага ў ёй грамадскага ладу.

Абнаўленне партыі патрабуе глыбокай, усеахопнай яе дэмакратызацыі, пераасэнсавання прынцыпу дэмакратычнага цэнтралізму з акцэнтам на дэмакратызм, уладу партыйных мас.

НА ТЭМУ ДНЯ

ХАЙ РАЗВАЖЫЦЬ ЖЫЦЦЁ...

У канцы мінулага года мне давялося пабываць на ўстаноўчым з'ездзе прадстаўнікоў сялянскіх гаспадарак Беларусі — фермераў, арандатаруў, капэратараў. З розных куткоў рэспублікі з'ехаліся ў Мінск на свой першы форум людзі, якія асмеліліся кінуць выклік адміністрацыйна-каманднай сістэме, разарваць яе жалезныя ланкі, выбавіцца з безліччя яе благазвестых пераблытаных сецяў і гаспадарыць самастойна, без чыіх бы там ні было «каштоўных указанняў».

Здавалася б, кіраўніцтва рэспублікі, якое ўзяло на сябе клопат аб павышэнні народнага дабрабыту, якое на словах прызнала неабходнасць хутчэйшага пераходу на эканамічны метады гаспадарання, павінна было б толькі вітаць сялянскі з'езд, усяляк падтрымліваць самастойных гаспадароў.

Але, на мае вялікае здзіўленне, гэтага не адбылося. На ўстаноўчым з'ездзе сялянскіх гаспадарак я не ўбачыў ніводнага з работнікаў ЦК КПБ. Поўнае ігнараванне! Праўда, на з'ездзе выступілі два прадстаўнікі з Белдзяржагпрама. Ды замест падтрымкі беларускіх сялян-гаспадароў яны адна-

значна выказаліся супроць стварэння ў цяперашні час Саюза сялянскіх гаспадарак. При гэтым аграпрамаўцы ўсяляк расхвальвалі калгасна-саўгасную сістэму, з мноствам «пераканаўчых» лічбаў у руках імкнуцца даказаць яе перавагу над іншымі формамі гаспадарання.

З іх выступленняў я зразумеў, што ў Беларусі ў наладжанні сельскай гаспадаркі робіцца стаўка толькі на калгасы і саўгасы. І не дзіва, што ў нас самастойных сялянскіх гаспадарак, як адзначалася на з'ездзе, набіраецца ўсяго не дзе каля дзювоў сотняў, у той час, як у маленькай Латвіі, напрыклад, іх не адна і не дзве тысячы.

Тое, што за шэсцьдзесят гадоў свайго існавання калгасная сістэма давала сельскай гаспадарцы да развалу, яе апалагеты растлумачваюць дробязнай апекай над калгасамі зверху, залішняй рэгламентацыяй іх дзейнасці, адсутнасцю самастойнасці і г. д.

Што ж, усё гэта вельмі правільна. Як правільна і тое, што калі будзе цалкам знята гэтая апека, калі калгасы і саўгасы атрымаюць поўную эканамі-

Мы, гаворыцца ў дакладзе, ставім задачу крок за крокам ажыццяўляць прынцып сацыяльнай справядлівасці, адвяргаючы розныя ідэалагічныя табу, выкарыстоўваючы ўсё каштоўнае, што ёсць у іншых грамадстваў, у іх эканоміцы і сацыяльнай сферы, палітычным жыцці, арганізацыі вытворчасці і побыту, навуцы і тэхніцы, духоўнай і інтэлектуальнай творчасці.

Зараз разгарнуўся другі этап палітычнай рэформы, які ахоплівае фарміраванне органаў улады ў рэспубліках і на месцах. Пачынаюць вымалёўвацца рэальныя контуры новай савецкай федэрацыі. Па сутнасці справы, утвараюцца новыя формы ўсяго нашага палітычнага, эканамічнага і грамадскага жыцця, з новай сістэмай органаў улады, для якой характэрны глыбокая дэмакратызацыя і прынцыпы самакіравання.

У гэтых умовах краевугольная ідэя перабудовы самой партыі — у сцвярджэнні ўлады партыйных мас. Як падкрэсліваецца ў дакладзе М. С. Гарбачова, уздзеянне камуністаў на работу вышэйшых органаў, уключаючы да ЦК, у вырашальнай ступені залежыць ад таго, наколькі рэальна будзе забяспечана ім магчымасць пасылаць у гэтыя органы тых, каму яны давяраюць, сапраўдных лідэраў, актыўных прыхільнікаў перабудовы.

Сэнс прапановы адносна структуры вышэйшых партыйных інстанцый, змешчаных у праекце платформы ЦК КПСС, — узмацніць фактар дэмакратызму ў вярхах партыі, кіруючых яе звонках, сказаў М. С. Гарбачоў.

У заключэнне Генеральны сакратар ЦК КПСС выказаў спадзяванне, што сумеснымі намаганнямі будзе выпрацаваны дакумент, які адкажа на пытанні, што хвалююць камуністаў, усіх савецкіх людзей. Тым самым, падкрэсліваецца ў дакладзе на Пленуме Цэнтральнага Камітэта КПСС, перабудовачныя працэсы атрымаюць новы магутны пазітыўны імпульс.

зробіцца сапраўдным гаспадаром на зямлі.

Разам з тым роспуск калгасаў і саўгасаў, «раскалектывізацыя» была б такой жа самай згубнай, як і калектывізацыя. Калгасы і саўгасы — гэта сённяшняя наша рэальнасць. А з рэальнасцю трэба лічыцца. «Распуская» зверху калгас — гэта валонтарызм, які ні да чаго добрага ніколі не прыводзіў. Але такі ж самы валонтарызм — пераацэнка выхаду з калгаса любога яго члена, выхаду, вядома, з зямлёй і пэўнай доляй маёмасці.

Сёння вядуцца гарачыя спрэчкі прыхільнікаў калгаснай сістэмы з яе рашучымі праціўнікамі. Хацелася б абодвум бакам сказаць адно: давайце дадзім прастор і волю для развіцця як калгасаў, так і для іншых формаў гаспадарання на зямлі, паставім іх у аднолькавыя ўмовы — і хай яны спрачаюцца не на словах, а ў жыцці, хай само гэтае жыццё разважыць, на чым баку праўда. Якраз многаўкладнасць, як мне здаецца, — адзіна правільны шлях, які можа вывесці нашу сельскую гаспадарку з глыбокага крызісу. Рабіць стаўку толькі на калгасы і саўгасы, пагарджаць іншымі формамі гаспадарання, адсоўваючы іх на задні план, — лічу вялікай памылкай, якую будзе потым вельмі нялёгка выправіць.

Кастусь ЦВІРКА.

УНУМАРЫ:

Выбарчы клуб
«Ліма»

2—3

ПА-ЗА МЕЖАМІ
НАЦЫЯНАЛЬНАГА?Арткул
Уладзіміра КАЗБЕРУКА

5, 12

«ПРАШУ ЗРАЗУМЕЦЬ
МЯНЕ ПРАВІЛЬНА...»Пра што Якуб Колас
пісаў у ЦК КПБ!

6—7

Барыс Пастарнак
і БеларусьДа стагоддзя з дня
нараджэння паэта

8—9, 10—11

КАЛІ НАДВОР'Е
НЕ СПРЫЯЕ...Пасля выставак
беларускага авангарда

10—11

...Сеў за машынку, каб занатаваць некаторыя свае назіранні за ходам перадыбарчай кампаніі, а ў гэты час па радыё — справаздача аб прэсканферэнцы па выніках Пленума ЦК КПСС. Пра што ідзе гаворка? Пра тое, што на бліжэйшай сесіі Вярхоўнага Савета краіны партыя ў якасці заканадаўчай ініцыятывы прапануе

Адно з іх расказаў прэзідэнта Уладзіміра Арлоў. Атрымаўся так, што яго папрасалі завезці ў Мінск і ўручыць Цэнтральнай выбарчай камісіі ліст-пратаст супраць парушэнняў, якія адбыліся пад час аднаго са сходаў па вылучэнню кандыдата ў народныя дэпутаты.

— Дзякуючы гэтай місіі, — гаворыць У. Арлоў, — я ўпершыню ў жыцці пераступіў парог Дома палітасветы, дзе месціцца паважаная камісія. Не па-

га калектыву выдавецтва «Полымя», у прысутнасці старшыні Старажоўскай акруговай выбарчай камісіі Няхая Рыгора Савельевіча, вылучыла кандыдатам у дэпутаты Мінскага гарсавета.

Праз нейкі час мяне запрасілі на праездурэ рэгістрацыі. Прышоў, прад'явіў пашпарт, прадаставіў спіс давераных

газета не можа не звярнуць увагу на акругу, дзе на дэпутатскі мандат прэтэндуе ажно дзевятнаццаць кандыдатаў. А што тычыцца ўласных інтарэсаў, дык іх у дадзеным выпадку няма, бо я ж збіраюся балаціравацца ў гарсавет.

Далей была нямая сцена... Пакуль доўжылася паўза, старшыня ўважліва прачытаў мае дакументы. Не ведаю, што ён пры гэтым падумаў, але дакладна ведаю, што ў тэксце пратакола, які займае паўстаронкі машынапісу, словазлучэнне «кандыдат у народныя дэпутаты гарадскога Савета» паўтараецца тройчы!

Памылка ў пратаколе, вядома, была. Замест Старажоўскай выбарчай акругі № 47 трэба было пазначыць — Інтэрнацыянальная № 239. Але што адсюль вынікае? «Что за камісія, создатель!»

Я і раней ведаў, што язык мой — вораг мой. Але хіба мог падумаць, што гэта праявіцца літаральна за некалькі хвілін да майей рэгістрацыі ў якасці народнага дэпутата Беларускай ССР? А таму — больш ні слова пра гэтую гісторыю.

На мінулым тыдні здарыўся інцыдэнт, які прымусіў многіх устрывожыцца за дэмакратычнасць выбараў у беларускі парламент. Маецца на ўвазе пастанова Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, дзе тлумачылася, што кандыдаты ў народныя дэпутаты, вылучаныя ад рэгіянальных аддзяленняў Таварыства беларускай мовы, Беларускага экалагічнага саюза і Таварыства спажываўцаў могуць быць зарэгістраваны толькі ў тым выпадку, калі названыя арганізацыі ва ўстаноўленым парадку ўтвораны і зарэгістраваны ў адпаведным выканаўчым камітэце, прычым, да пачатку тэрміну вылучэння кандыдатаў.

Няма патрэбы яшчэ раз характарызаваць гэты дакумент. Гісторыя з ім атрымала шырокі розгалас, выступаў з гэтай нагоды і «ЛіМа», змясціўшы ў мінулым нумары лісты прадстаўнікоў ТБМ і БЭСа. Хацелася б, праўда, дадаць яшчэ адзін штых. 27 студзеня ў «Известиях» было змешчана інтэрв'ю сакратара Цэнтральнай выбарчай камісіі І. В. Ліхаха, дзе быў такі сказ: «Асабліва актыўнымі былі (пад час вылучэння кандыдатаў. — А. Г.) Таварыства бе-

ларускай мовы, Беларускі экалагічны саюз, Саюз нааператараў...». Атрымліваецца, што ў цэнтральным друку як становачая была адзначана ініцыятыва менавіта тых арганізацый, якія за два дні да выхаду газеты (пастанова, як вядома, была прынята 25 студзеня), па сутнасці, сілавым прыёмам выбіраліся з перадыбарчай барацьбы.

1 лютага адбыўся надзвычайны сход прадстаўнікоў рэспубліканскай, Мінскай гарадской, раённых радаў ТБМ сумесна з прадстаўнікамі БЭСа. У прынятай на сходзе рэзалюцыі, сярэд інашага, было выказана патрабаванне адмяніць згаданую пастанову. Калі б гэтага не было зроблена да 2 лютага, ТБМ і БЭС пакідалі за сабой, цытую, «права склікаць надзвычайныя з'езды сваіх арганізацый і напасрэдна звярнуцца да беларускага народа з пытаннем аб даверы Прэзідыуму Вярхоўнага Савета БССР».

Калі рыхтаваўся гэты нумар, у рэспубліканскай радзе ТБМ нас пазнаёмілі з новай пастановай Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, датаванай 2 лютага:

«Прэзидиум Верховного Совета Белорусской ССР постановляет:

Во изменение постановления Президиума Верховного Совета Белорусской ССР от 25 января 1990 года... разъяснить, что организационно-территориальные избирательные комиссии имеют право регистрировать кандидатов в народные депутаты Белорусской ССР, народные депутаты местных Советов народных депутатов Белорусской ССР, выдвинутых областными, районными, городскими, районными в городах органами Общества потребителей Белорусской ССР, Белорусского экологического союза, Общества белорусского языка имени Ф. Скорины, лишь в том случае, если указанные органы созданы и зарегистрированы в порядке, установленном уставами этих общественных организаций».

Як кажуць, інцыдэнт вычарпаны. Я ўзнавіў хроніку падзей некалькіх дзён мінулага тыдня не дзеля таго, каб падкрэсліць іх надзвычайнасць, нават ультыматыўны характар. На сумесным сходзе ТБМ і БЭСа падумалася вось пра што: чалавек згуртаваў людзей сёння можа шмат чаго зрабіць і шмат чаго не дапусціць. Калі, вядома, усвядоміць уласную значнасць і годнасць.

Перадыбарчая барацьба працягваецца...

Андрэй ГАНЧАРОВ.

ІНЦЫДЭНТ ВЫЧАРПАНЫ?

Замалёўкі з натуры

скасавачь шосты артыкул Канстытуцыі СССР... Пра інстытут прэзідэнцкай улады... Пра падрыхтоўку да XXVIII з'езда КПСС... Пра магчымасць шматпартыйнай сістэмы...

Апошнім часам усе гэтыя праблемы гораца дыскусуюцца. Партыйны форум сфармуляваў сваю пазіцыю, якая таксама будзе абмяркоўвацца грамадствам. І можна не сумнявацца, што прынятыя палітычныя рашэнні, нягледзячы на іх уплывовасць, выявяць шырокі спектр думак. Паспрабую прадказаць некаторыя ацэнкі: новы крок на шляху дэмакратызацыі; «перахопленне» ініцыятывы; здрада «прыныцпам»; прызнанне рэальнай жыцця...

Разам з тым, відавочна, што у краіне ўтвараецца новая грамадска-палітычная сітуацыя, якая не можа не паўплываць (прытым, самым актыўным чынам) на тое, чым жыве сёння і наша рэспубліка. А менавіта — на падрыхтоўку да выбараў. Нейкія карэктывы ў свае перадыбарчыя платформы мусяць уносіць і КПБ, і БНФ...

Завяршыліся першыя два этапы кампаніі. Важныя, але шмат у чым сумбурныя. Ва ўсялякім разе, нам, журналістам, было вельмі няпроста здабываць дакладную і аператыўную інфармацыю. Вылучылі — не вылучылі? Зарэгістравалі — не зарэгістравалі?

Нямада было і накладак, недарэчнасцей. Часам прыкрых, часам — смешных. Усё гэта, безумоўна, вопыт, але нават самы заўзяты аптыміст наўрад ці назаве яго каштоўным.

Вось некалькі гісторый. Маркуюць самі...

спеўшы ацаніць веліч і выгоды (асабліва ў параўнанні з паназанымі ндаўна ў тэлепраграме «Погляд» палатамі нашага дзіцячага гематалагічнага цэнтру) гэтага гмаху, у якім адбываецца таемства палітасветы, я сустрэў двух маладых людзей з павязкамі дружнынікаў. Высветліўшы, што я не з'яўляюся дэлегатам абласной наамавольскай канферэнцыі, якую ў той дзень прытуліў гэты дом, дружнынкі падказалі мне, дзе шукаць ЦВК... Вось нарэшце і пайшоў 109 — прыёмная паміненая камісія. Трое ўсмішлых мужчын, пачуўшы просьбу зарэгістраваць ліст, ветліва раўня праісці ў пакой 317. На ім шыльдачка: «Група па рабоце з пісьмамі». Вось зараз, думаю, з лістом правяду адпаведную работу, і я апраўдаю давер сваіх таварышаў... Кансультант ЦВК Дзмітрый Раманавіч Васкевіч правесці работу з лістом выбаршчынаў быў нібыта і не супраць. Але спачатку ліст трэба зарэгістраваць, а тэхнічнага супрацоўніка, які за гэта адназвае, няма і сёння не будзе. Між тым, быў трэці дзень пасля сходу, апошні, калі можна абскардзіць ягонныя вынікі...

Пасля свецкай гутаркі з кансультантам (пісьменніку асабліва запомнілася фраза: «А вы, суды па разгавору, чалавек грамадскі»), У. Арлоў даўся пайсці з Дома палітасветы (таксама не без прыгод) і прагуляцца з лістом да бліжэйшай паштовай скрынкі.

Што тут скажаш... Відаць, толькі гумар і, у прыватнасці, іронія дазваляюць нашаму чалавеку суіснаваць з бюракратычнай сістэмай на больш-менш парытэтных пачатках.

Другая гісторыя — з уласнага вопыту. Мяне, «Ганчарова Андрэя Уладзіміравіча, 1961 года нараджэння, адукацыя вышэйшая, беспартыйнага, адказнага сакратара газеты «Літаратура і мастацтва» (цытую пратакол), канферэнцыя працоўна-

асоб... Пасяджэнне камісіі пачалося. Кандыдатуры разглядаліся ў алфавітным парадку, дайшла чарга і да майей літары. Як паведаміў старшынствууючы, акруговая камісія, пасля адпаведнай праверкі, прызнала канферэнцыю, дзе адбывалася вылучэнне, правамоцнай, пратакол — належным чынам аформленым і, у прыныцце, не бачыць перашкод для майей рэгістрацыі ў якасці кандыдата ў народныя дэпутаты...

Было б няпраўдай сказаць, што да гэтага часу я нічога не западозрыў. Ну, напрыклад, наацяржыла тое, што да мяне (у алфавітным парадку!) рэгістрацыю прайшлі ўжо і публіцыст Яўген Будзінас, і мітрапаліт Філарэт (Вахрамееў), і іншыя таварышы, вылучаныя кандыдатамі... у народныя дэпутаты БССР. Але ж мяне чамусьці запрасілі менавіта сюды! І хіба не роўня ў нас народныя дэпутаты ўсіх узроўняў?!

Між тым, пачалі задаваць пытанні. Ці ведаю я выбарчае заканадаўства і тое, напрыклад, што праграма кандыдата не павінна ўтрымліваць антыканстытуцыйныя палажэнні? Ведаю, адказваю... Далей гаворка зайшла аб тым, як найлепш арганізаваць перадыбарчую агітацыю: каб, з аднаго боку, паставіць усіх кандыдатаў у роўня ўмовы, а з другога — забяспечыць максімальнае выяўленне іх праграм і поглядаў. У прыватнасці, што мог бы дзеля гэтага зрабіць «ЛіМа»? А можа, я збіраюся выкарыстоўваць газету толькі ва ўласных інтарэсах? Не, кажу я, гэта было б не этычна. Але, працягваю, пад час перадыбарчай барацьбы наша

ЗА ЗДАРОВАЕ ЖЫЦЦЁ ДЛЯ НАС І НАШЫХ НАШЧАДКАЎ

Перадыбарчая платформа Беларускага экалагічнага саюза

Засыхаючыя дрэвы каля прамысловых цэнтраў і аўтамагістралю, рост захворванняў сярод насельніцтва, мялеючыя рэні сведчаць аб тым, што рэспубліка рухаецца да экалагічнай катастрофы, якой спадарожнічаюць эканамічны і маральны тупік. Будучыня нацыі — яе генэфонд, здароўе нашчадкаў пастаўлена пад парозу. Перш за ўсё ў сувязі з чарнобыльскай катастрофай, вынікі якой у значнай ступені абцяжараны неспрыяльнай экалагічнай абстаноўкай. Усё гэта стала магчымым у выніку грубых пралікаў у развіцці прамысловасці, транспарту і сельскай гаспадаркі, які вынікі грэзавання маральных нормаў, законамі эканомікі экалогіі, а то і наогул здаровым сэнсам ва ўгоду хуткім эфектам і палітычным

лозунгам. Беларускі экалагічны саюз зыходзіць з таго, што толькі фізічна і духоўна здаровы народ, які жыве ў здаровым і натуральным прыродным асяроддзі, у стане плённа рашаць эканамічныя і палітычныя задачы, будаваць агульны дом — новую дэмакратычную дзяржаву. Ад нас, ад нашай антыўнасці, нашай свядомасці і адказнасці залежыць, хто ад нашага імя будзе прымаць рашэнні ў Саветах усіх узроўняў на працягу бліжэйшых пяці гадоў. Ад нашага выбару залежыць лёс перабудовы, наш дабрабыт і наша будучыня. Беларускі экалагічны саюз лічыць, што для радыкальнага аздараўлення экалагічнай сітуацыі ў рэспубліцы НЕАБХОДНА:

1. Заклік «Уся ўлада — Саветам» зрабіць нормай жыцця грамадства, забяспечанай канстытуцыйнымі і эканамічнымі гарантыямі. Прывесці Канстытуцыю БССР у адпаведнасць з асноўнымі прынцыпамі Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і другімі міжнароднымі актамі.

2. Забяспечыць поўнае выкананне Дзяржаўнай праграмы па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС з пераглядам тэрмінаў правядзення мерапрыемстваў у бок іх максімальнага паскарэння. Рэалізацыя праграмы павінна быць пачата неадкладна, без чакання яе ўхвалення ў Маскве, на першых этапах нават за кошт унутраных рэзерваў і скарачэння рэспубліканскіх адлічэнняў у саюзнай бюджэце. Неаб-

ходна таксама звярнуцца па дапамогу да сусветнага супольніцтва. Рэалізацыя праграмы не здымае пытання аб кампенсацыі з боку галоўнага віноўніка трагедыі — Мінатамэнерга СССР.

Перадаць для вырашэння Вярхоўным Саветам БССР пытанні адсялення грамадзян з забруджаных радыенуклідамі раёнаў. Пры наяўнасці жадання грамадзян практыкаваць перасяленне не толькі ў межах Магілёўскай і Гомельскай абласцей, але і ў іншыя раёны рэспублікі. Стварыць у БССР Нацыянальны камітэт па радыяцыйнай бяспецы. Для кардынальных пытанняў, звязаных з выкананнем мерапрыемстваў, прадугледжаных Дзяржаўнай праграмай, стварыць пры Вярхоўным Савете БССР спецы-

яльны орган — Камітэт нацыянальнага выратавання з шырокім прадстаўніцтвам дзяржаўных устаноў, народных дэпутатаў, розных грамадскіх арганізацый БССР.

Улічваючы шырокае распаўсюджванне радыяфобіі, як выніка чарнобыльскай катастрофы і ўтойвання звязанай з ёй інфармацыі, а таксама ў адпаведнасці з агульнай у свеце тэндэнцыяй да дэмілітарызацыі, абвясціць Беларусь зонай, свабоднай ад ядзернай зброі і ядзерных электрастанцый.

3. Распрацаваць экалагічнае заканадаўства Беларускай ССР. Прыняць Закон аб праве грамадзян на поўную і праўдзівую інфармацыю аб стане навакольнага асяроддзя і якасці харчовых прадуктаў. Прыняць законы аб экалагічнай экспер-

тызе, аб крымінальнай адказнасці за вытворчасць і продаж прадуктаў харчавання, што ўтрымліваюць радыенукліды, таксічныя і іншыя шкодныя для здароўя рэчывы. Увесці ў заканадаўства паніжце «экалагічнае злачынства». У заканадаўчым парадку ўвесці сістэму штрафаў і спягненняў за прычыненую экалагічную страту. Увесці плату за спажыванне рэсурсаў і выкіды забруджваючых рэчываў.

4. Падняць на дзяржаўны ўзровень пытанне аховы навакольнага асяроддзя, змяніўшы статус Дзяржкампрыроды БССР. Стварыць Камітэт Вярхоўнага Савета па экалогіі. Ліквідаваць усе ведамасныя інспекцыі па кантролю за станам і выкарыстаннем асобных прыродных рэсурсаў з перадачай іх функцый, штатаў і фінансавых сродкаў Дзяржкампрыродзе БССР у новай якасці. Дазваляць будаўніцтва і рэканструкцыю прамысловых і сельскагаспадарчых аб'ектаў толькі пасля іх ухвалення Камітэтам па экалогіі Вярхоўнага Савета БССР.

5. Неадкладна правесці незалежную экалагічную экспертызу і пашпартызацыю ўсіх дзеючых прадпрыемстваў і экспертызу планаў і праектаў наднаднай гаспадаркі. Спыніць фінансаванне лобых аб'ектаў, што не прайшлі такую экспер-

тызу. З мэтай аздараўлення і стабілізацыі экалагічнай абстаноўкі ў рэспубліцы абвясціць пяцігадовы мараторый на размяшчэнне новых і пашырэнне дзеючых прадпрыемстваў цяжкага і сярэдняга машынабудавання, хімічнай, электратэхнічнай і металургічнай прамысловасці і другіх экалагічна шкодных аб'ектаў.

Пашыраць сетку малых, нетрадыцыйных і экалагічна чыстых формаў вытворчасці энергіі.

6. Перадаць у поўнае распараджэнне рэспублікі яе прыродныя рэсурсы (лясы, зямлю, воды, метры). Ажыццяўленне дзяржаўнага кантролю за станам, выкарыстаннем, аховай лясоў, зямель, водаў і метраў павінна быць у кампетэнцыі Вярхоўнага Савета БССР. Спыніць бескантрольнае разраўняванне важнейшых рэсурсаў рэспублікі.

7. Распрацаваць і ажыццявіць новую канцэпцыю экалагічнай адукацыі і выхавання ў рэспубліцы. Выхаванне падрастаючага пакалення павінна грунтавацца на нормах агульначалавечай маралі, гуманізацыі і дэмілітарызацыі грамадскай думкі, усвядомленні чалавека як часцінкі прыроды. На ўсіх узроўнях адукацыі незалежна ад спецыяльнасці павінна быць уведзена дысцыпліна «Экалогія».

Беларускі экалагічны саюз абвясчае, што яго члены будуць прымаць самы актыўны ўдзел у распрацоўцы і ажыццяўленні ўсіх мерапрыемстваў і задач сваёй перадыбарчай платформі ў шчыльным кантакце з усімі зацікаўленымі грамадзянамі, арганізацыямі і органамі дзяржаўнай улады. Толькі ў гэтым — гарантыя поспеху.

Расціслаў Янкоўскі:

«Культура вызначыць наш лёс»

Маналог кандыдата ў народныя дэпутаты БССР

Хіба сёння можна куды падзецца ад палітыкі? Я страшэнна люблю працаваць, мне хочацца адчуваць сябе карысным чалавечкам, мне прыемна бачыць іх задаволены твары і чуць падзякі. Таму, відаць, і стаў пяць гадоў назад дэпутатам...

Зразумела, маё колішняе вылучэнне кандыдатам у дэпутаты моцна адрознівалася ад сёлетняга. Усе мы ведаем, якімі «лёгкамі» былі некалі выбары, як галасавалі і што патрабавалася ад дэпутатаў у Вярхоўным Савета: згода й лагода! Даклады нашы, як правіла, былі ўжо падрыхтаваныя, пераправяленыя. Можна б было, вядома, крыху адхіліцца ад паперы, закрануць нешта праблемнае, але пытанні, па якіх выступалі, былі ўжо вырашаныя — у прынцыпе. Таму я, як дэпутат, не мог быць творцам закона ці ўплываць на палітыку ўрада. Ад мяне мала што залежала.

Я працаваў у камісіі Вярхоўнага Савета БССР па культуры. І я, і мае калегі ставіліся да працы сумленна. Іншая справа, што камісія, з майго пункту гледжання, была сфарміравана непрафесійна: чалавек ад калгаса, ад прадпрыемства, ад устаноў, ад апарату, ад культуры... Паводле знакамётага наменклатурнага прызначэння. Я павяжаю сваю калыжанку па камісіі, сталага веку калгасніцу, але на пасяджэннях яна пачувалася неяк нятульна, на кожным кроку адчувала сваю некомпэтэнтнасць. А вось за прыняцце закона аб дзяржаўнасці беларускай мовы мы галасавалі разам. Гэта амаральна — нацыя губляе мову. Гэта амаральна — вялікую культуру дзесяцімільённага народа трымаць на жабрацкай датацыі і, фактычна, праграмаваць яе заняпад! Гэта амаральна — нарміраваць: тут і тут — па-беларуску, а там і там — па-руску... Урэшце я і сябе лічу пэўным чынам абрабаваным, бо, разумеючы з большага па-беларуску, не магу размаўляць складна і прыгожа. Праўда, баюся аднаго: штучнага прыспешвання ў вывучэнні беларускай мовы. З самых лепшых памкненняў гарацыя галовы могуць сапсаваць важную справу. Будзем рэалістамі. Зважым на вопыт суседзяў з Прыбалтыкі, возьмем ад іх лепшае — з законаў аб дзяржаўнасці мовы. Нададзім прэстыж мове, зробім яе перспектыўнаю. Усвядомім вяртанне да мовы як аднаўленне нацыянальнай культуры беларусаў, а яе трэба аднаўляць беражліва, цярдліва, рупна. Я ўвогуле стаю за тое, каб арыентавацца на лепшыя сусветныя здабыткі ў гэтай справе. Я стаю на тым, каб увайсці ў кантэкст сусвету, звязаць на тое, што мы, жыхары Беларусі, рыхтуем у суседзі да народнай агульнаеўрапейскага дома.

Але вось парадокс. Усе сумленныя людзі краіны зараз,

натуральна, супраць таталітарнага рэжыму і камандна-адміністрацыйнай сістэмы. Ды на Беларусі яе доўга прадстаўлялі досыць сумленныя людзі і неблагія гаспадары: Панамарэнка, Патолічаў, Мазураў, Машэраў. Гэта дзякуючы іх намаганням мы жывём з хлебам і часцяком — з мясам. Яны пэўным чынам збалансавалі гаспадарку, яны па-свойму заахвоцілі і падтрымалі працавітых людзей. І потым... гістарычная абранасць Беларусі як краю адвеку рознаэтнічнага і гранічна талерантнага, вельмі добраазычлівага — культурнага! Таму мы і зараз некалькі трымаем, хоць з прырасцю канстатуем: дзень пры дні ці не горай... І можам пратрымацца яшчэ тры, пяць гадоў, ды сённяшні наш эканамічны і палітычны стан — тупіковы. Гэтакі сацыялізм, які штучна «перамог» у адным, узятым паасобку, рэгіёне ці ў адным, узятым паасобку, калгасе...

Мяне надзвычай хвалюе пытанне — як тутэйшаму чалавеку адчуць сябе нацыянальна прыналежным? Якім чынам зрабіць, каб мова і культура краўна былі яму неабходныя? Як людскую абыхавасць ператварыць у зацікаўленасць? Над гэтым я разважаю даўно. І прыйшоў да высновы, што ўсё — Радзіма, нацыя, мова — пачынаецца з культуры. Не буду спрачацца з Марксам, але хіба безагаворачна быццё вызначае свядомасць? Як па мне, дык куды часцей наадварот: свядомасць кіруе быццём, свядомасць праграмуе быццё, свядомасць пераўтварае быццё! Яшчэ Бярдзьеў сказаў, што свабода — не для дэмакратыі, свабода — для арыстакратыі, маючы на ўвазе, вядома, арыстакратаў духу. Тых, што ўсвядомляюць свае карані, далікатныя ў абыходжанні, цярдлівыя, талерантныя... культурныя.

Культурныя! Мне здаецца, што менавіта гэтага слова старанна ўнікаюць на нашых сёсійных пасяджэннях. Менавіта гэтае слова ніяк не навучыцца вымаўляць урад рэспублікі. З культураю не ўсё так проста: справа не толькі ў тым, што доўга пагарджалі беларускаю моваю. Справа, напрыклад, у тых трактарах, якія мы вырабляем і якія не хочучы купляць з-за недаробак; у жудасных дзіцячых цацках — дзеці іх баяцца, а то і церпяць ад атрутных рэчываў, што ўваходзяць у склад гумы ці пластыку; справа ў крохкім асфальце, па якім немагчыма ездзіць, у чэргах, што апанавалі нас паўсюдна, у хамстве, якое прычакала нас на кожным кроку, у азлобленасці адзін на аднаго і на ўвесь свет — быццам ён вінаваты ў тым, што жыве лепш за нас... Магчыма, культура пачынаецца з добраазычлівасці, дарэчы, уласцівай тутэйшым людзям. Мне цяжка вінаваціць людзей у іхняй недасканаласці, людзей, якія ў жыцці ведаюць толькі працу і чэргі, раз на год — тэатр...

Я магу разважаць пра культуру колькі заўгодна, ды калі не супакоіць народ, не даць яму правых і сацыяльных гарантый — не ў двухтысячным годзе, а заўтра, паслязаўтра, праз год — культуры мы не набудзем. Пакіну эканоміку эканамістам, але я, арыст, інтуітыўна ведаю, калі зараз не займацца тэатрам, калі заўтра не даць шанцу мове і не надаць павялічанага мастацтва, дык у двухтысячным годзе мыла можа і не спатрэбіцца: бо забудземся

мыцца. Культура ўключае ў сябе і мыла, і тэатр...

Існуючы ўзровень культуры міжнацыянальных адносін, на маю думку, не даваў Беларусі да краю. Я жыву ў Мінску трыццаць тры гады і, мяркую, ведаю прадмет гутаркі. Карані мае з Беларусі: бацька — апалечаны беларус. Маці — руская, рускім лічу сябе і я, бо гадаваўся ў Расіі, з маленства ўвабраў у сябе рускую культуру. Тата вельмі мала пабыў з намі, яго столькі разоў садзілі... Былы гвардзейскі афіцэр Сямёнаўскага палка. Са шляхты. Мама — руская дваранка з Астрахані. Бабуля — з Сімбірска, дзе жыла некалі побач з Ульянавічымі, добра іх памятаю, мела з імі агульных знаёмых. Мая жонка — грузінка, унук любіць свайго рускага тату і маму, па паходжанні немку... І гэта так цудоўна перамешана, так прыгожа ўвасоблена прыродаю, так непарушна! Дадам, што ўся наша шматнацыянальная сям'я падтрымала маё дэпутацкае рашэнне аддаць свой голас за дзяржаўнасць беларускай мовы.

Культура тэатра... У маім, рускім тэатры БССР, лічу, збераглося галоўнае: павага да каранёў, іх усвядомленне... Нават калі высветлілася, што акцёр у нашай краіне — адна з самых непаважаных прафесій, тэатр не пазбыўся той далікатнай акцёрскай культуры, якая дзесяцігоддзі пеставалася і гадавалася ў ім. Нягледзячы на неспрыяльныя ўмовы існавання. Даруйце, але што гэта за грошы выдаткуюцца ў нас на культуру? Што гэта за грошы атрымліваюць акцёры, нават я, народны арыст БССР, — утрая меней за інструктара райкома? Як жа так? Не думаю, што ягоную і маю працу можна параўнаць.

Не, я зусім не супраць партыйных работнікаў, але калі ў краіне цяжкасці, дык давайце перажываць гэтыя цяжкасці разам! А інакш — які да гэтых работнікаў давер? Я не магу зразумець логіку апарату пры ўсім меней за інструктара райкома? Яе выбаршчыкі пытаюцца, я ім шчыра адказваю, што не разумею. Культура — на жабрацкай датацыі, а апарат павышае сабе аклады... І, нарэшце, што першаснае: народ ці апарат? Чыя свядомасць павінна вызначаць наша быццё?

Я мушу змагацца за справядлівасць. Мушу канстатаваць, што немагчыма працаваць на энтузіязме. А ў нас не толькі ў тэатры — ва ўсіх галінах і сферах творчасці і вытворчасці ўсё трымаецца на падзвіжніцтве. Пакуль — трымаецца. Але што будзе, калі нам абрыдзее саміх сябе ўгаворваць штодня: трэба, мусім, павінны...

Сёння патрабуецца — ідэя! Жыватворная, арыгінальная, перспектыўная. Але вось менавіта ідэй нам бракуе... Краіна перажывае крызіс ідэй... Мы проста-такі зацыкліліся на сваім разваленым соцыуме, зарэпартаваліся са сваёю хвораю эканомікай. Культура вымагае ўзгадвання людзей элітарных, адносін элітарных: менавіта эліта — у лепшым сэнсе гэтага слова — фарміруе будучыя кірункі жыцця...

Трэба навучыцца вымаўляць слова «культура». Распрацаваць і прыняць закон аб культуры. Бо менавіта культура вызначае лёс нашага дома, нашай дзяржавы. І наш чалавечы лёс...

Запісала Жанна ЛАШКЕВІЧ.

ПАТРАБУЕЦЦА КАМПЕТЭНТНАСЦЬ

Нядаўна ў Доме літаратара адбылася сустрэча з народным дэпутатам БССР, прарэктарам Белдзяржуніверсітэта С. С. Шушкевічам. Гэта была не першая сустрэча дэпутата з пісьменніцкай аўдыторыяй. Тым не менш, пытанню да вучонага, як і заўсёды раней, было шмат.

С. С. Шушкевіч падзяліўся сваімі ўражаннямі ад работы прайшоўшага З'езда народных дэпутатаў, расказаў аб найбольш вострых яго момантах. Па просьбе присутных ён больш падрабязна спыніўся на стуртуры і дзейнасці мікрагалаўнага дэпутацкага групы (МДГ), у якую ўваходзіць і сам разам з некаторымі членамі беларускага дэпутацкага клубу.

НАШ КАР.

Асноўная частка пытанняў тычылася, натуральна, праблем Чарнобыля, якімі С. С. Шушкевіч як фізік-ядзернік займаецца цяпер пастаянна. Адказваючы на іх — грунтоўна і па магчымасці падрабязна, — вучоны прасіў усіх зразумець, што эмоцыі бываюць дрэнным памочнікам там, дзе патрэбны канкрэтныя дзеянні. Ад людзей навукі, на думку Шушкевіча, патрабуецца перш за ўсё прафесіяналізм, заснаваны на дакладнай інфармацыі, кампетэнтнасці. Яе, гэтай кампетэнтнасці, не хапае многім кіраўнікам. А інфармацыю сумленна навукоўцаў наўмысна ігнаруюць бюракратычныя стуртуры грамадства, адной з якіх з'яўляецца, у прыватнасці, Міністэрства аховы здароўя.

Гаворачы далей пра рэспубліканскую праграму ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай аварыі, вучоны паведамаў, што праграма праходзіць зараз дзяржаўную экспертызу, і выказаў спадзяванні на аб'ектыўнасць экспертаў, якія вывучаюць сітуацыю ў заражаных раёнах.

С. С. Шушкевіч адказаў на пытанні аб агульнай палітычнай сітуацыі ў краіне, аб нацыянальна-культурных праблемах на Беларусі і на многія іншыя.

На завяршэнне дададзім, што С. С. Шушкевіч зарэгістраваны ў якасці кандыдата ў народныя дэпутаты Беларускай ССР па Адоўскай выбарчай акрузе № 44.

«УСТАВ», «СТАТУТ»...

31 студзеня — 2 лютага ў Мінску працаваў XIII з'езд Саюза мастакоў Беларусі. Ён меў сваёй мэтай прыняцце новага статута творчага саюза. На абмеркаванні дэлегатам з'езда былі прапанаваны два праекты — распрацаваны статутнай камісіяй саюза «Устав Саюза художников БССР» і альтэрнатыўны праект «Статута Згуртавання мастакоў Беларусі».

Адпаведна «Уставу...» Саюз мастакоў БССР — член... федэрацыі Саюзаў художников СССР». «Статут...» жа абвясчае Згуртаванне мастакоў Беларусі самастойнай арганізацыяй. У. Стальмашонак характарызаваў сітуацыю, якая склалася на з'ездзе, як фактычны раскол, гаварыў пра магчымасць утварэння на Беларусі двух Саюзаў мастакоў. Аднак папярэдзіў, што пры існаванні ў рэспубліцы сістэме фінансавання культуры ў лепшым становішчы, на ягоную думку, будзе той, які падтрымае дзяржава. А дзяржава падтрымае «члена федэрацыі Саюзаў художников СССР». Пры галасаванні за «Устав...» было пададзена 313 галасоў, за «Статут...» — 165, устрымаліся — 15 дэлегатаў.

Потым адбыліся выбары старшыні праўлення Саюза мастакоў БССР, старшыні рэвізійнай камісіі, праўлення. Найбольшыя шанцы ўзначаліць са-

юз меў А. Марачкін. Але ён, як адзін з аўтараў «Статута Згуртавання мастакоў Беларусі», узяў самаадвод. Услед за ім самаадвод узяў шэраг іншых кандыдатаў (хто па той жа прычыне, што і Марачкін, а хто рэальна адзначаючы свае шанцы). Такім чынам, засталася чатыры кандыдатуры, а барацьба разгарнулася паміж двума кандыдатамі — Л. Шчамялёвым і Г. Буралкіным, прадстаўніком гродзенскай абласной арганізацыі, з якім «правініцыя» звязвае свае надзеі на пэўную незалежнасць (найперш фінансавую) ад Мінска. Перамог Г. Буралкін. Старшыня рэвізійнай камісіі — В. Нямцоў. Абрама праўленне, З'езд прыняў шэраг рэзалюцый.

Пасля завяршэння з'езда адбыўся сход прыхільнікаў Згуртавання мастакоў Беларусі.

Наш кар.

У Доме літаратара ў Мінску працягваюцца вечарыны аўтэнтычнага фальклору, прысвечаныя 500-годдзю дню нараджэння Ф. Скарыны. Чарговыя з іх ладзіла Брэстчына. На вечарыне было шмат дзіўнага. Дарчы, значная частка самадзейных артыстаў прыехала ў Мінск з пасёлка, які так і называецца — Дзвін. Гэта ў Кобрынскім раёне. Мы ўбачылі такія адметныя нацыянальныя строі, якіх да гэтага часу не сустракалі на ранейшых вечарынах. Таму і даводзілася гасцім тлумачыць нам, присутным, што памясцоваму кыбалка — гэта закручаны на галаве ўбор, а пастылі — лапці на нагах. На выстаўцы народных умельцаў Кобрынскага раёна мы ўбачылі тканіны і вышываныя ручнікі, пакрывалы, поцілікі, вырабы з дрэва і прадметы ганчарства.

НАШ КАР.
Фота Ул. КРУКА.

ПРА ШТО сёння пішуць нам чытачы? Літаральна пра ўсё — ад дрэбней быту да з'яў і падзей вялікай палітыкі. У сваіх лістах яны пра нешта паважаюць ці расказваюць, штосці прыгадваюць, нешта раліць, нечым абурваюцца, дзеліцца думкамі, уражаннямі і г. д. Але часцей за ўсё — задаюць пытанні. І яны, гэтыя пытанні, найперш і сведчаць, што пішуць нам людзі неабякаваныя, шчырыя, глыбока зацікаўленыя ўсім нашым штодзённым жыццём.

Вось ліст І. ЗДАНОВІЧА з Пружан. Расказваюць аб тым, як была створана ў раёне суполка Таварыства беларускай мовы, як яна ўключылася ў выбарчую кампанію, вылучышы сваіх кандыдатаў у Саветы ўсіх узроўняў, аўтар ліста распавядае далей аб той адмоўнай рэакцыі, якую выклікала грамадская актывнасць тэбэмаўцаў у раённым партапарату, аб спробах пераходзіць вылучэнні кандыдатаў, а пасля — іх рэгістрацыі.

А. СІДАРОВІЧ з Гомеля адгукнуўся на нашу рэпліку ў адрас публікацыі «Літаратурныя Росіі». На яго думку, гаючы прычына таго, што БНФ «Мартыралог Беларусі» і іншыя так званыя неформальныя аб'яднанні дагэтуль не займалі статусу юрыдычных асоб, заключаецца ў тым, што «нашы кіруючыя колы настроены да свайго, беларускага, нацыянальна-нігілістычна». Можна, і з гэ-

тае прычыны з'яўляюцца ў чытачкі радкі: «Як можна паліць ўсю гэтую верыць у адраджэнне нашай мовы і культуры?»

А пад гэтым лістом — 24 подпісы «НАДЗІЯ І ЮРКА ХМЯЛЕУСКІЯ, ЮРКА ІВАНЮК, ЯУГЕН СНОП, ЮРКА БАБРОУСКІ, СЦЯПАН БАГІНСКІ, МІРАСЛАУ ПЯКАРСКІ і інш.». Прывіталі яго студэнты-беларусы з Беластоцка. Яны пішуць: «У нас таксама ідзе барацьба за адраджэнне і ўмацаванне беларускасці, якая тут таксама існуе ад стагоддзяў. Таму мы хочам, каб наш голас пачулі і саветыя беларусы. Выказваем надзею, што Беларусіне аб'яднанне студэнтаў (БАС) таксама будзе вам больш вядома, чым дагэтуль. Апошнім часам прадстаўнікі БАСА некалькі разоў пабывалі ў Саветыя Беларусі (у Гародні з нагоды фестывалю «Рок-крон-89» і «Купалля»). Мы мелі магчымасць спаткацца і пазнаёміцца з многімі цікавымі людзьмі. Асабліва мы задаволены, што мелі нагоду пазнаёміцца з блізкай нам дзейнасцю груп «Падходзя», БНФ, ТБМ, «Талана» і інш.» А заканчваецца ліст таксама пытаннем, няхай сабе на сённяшні дзень ужо і састарэлым: «Рады мы былі цёплым сустрэчам. Незразумелымі нам толькі засталіся атакі і нядобрыя словы на выдатных беларускіх дзеячаў (напрыклад, пра М. Ткачова вясною 1989 года ў «Гродзенскай правдзе»). Ці не шкодзіць усё гэта нашай беларускай справе?»

Супадзенне, канечне ж, вы-

паднае, але «Гродзенскую правду» згадвае ў сваім лісце і вучань адзінацатага класа СШ № 2 г. Слоніма Руслан ГЕНЮШ. Ён піша: «Добры дзень, шануюны «ЛІМ»! Ніколі не пісаў я табе, але ж вельмі ўзрушыла мяне адна фраза ў пісьме-адназе, дасланым мне загадчыцай адрэдацыі культуры і навін «Гродзенскай правды» А. Гузень: «... на падборні на беларускамоўнае не хваціла месца». Ушчамілася мне ў сэрца гэтая фраза. Вось да чаго мы, аказваецца, дажыліся. Мова наша нарэшце стала дзяржаўнай, ды толькі ці будзе якая-небудзь змены, калі некаторыя таварышы будуць думаць гэтак, як тав. Алена Гузень з «перабудовай» «Гродзенскай правды»?»

Кароценькі ліст даслаў у рэдакцыю Г. ЛАНЕУСКІ з Мінска: «Неўзабаве беларускі народ, усходнія славяне і ўсё прагрэсіўнае чалавецтва будзе адзначаць 500-годдзе з дня нараджэння Ф. Скарыны. З друку вядома, што створана дзяржаўная камісія па адзначэнню гэтай вялікай даты. А вольно ў кнігарнях, у магазінах сувеніраў матэрыялаў аб Скарыне мала. Нідзе не змог знайсці я ў Мінску скульптурны партрэт першадрукара. Чаму?»

«Адвечнай песняй» на старонках «ЛіМа» стала і тэма беларускіх календароў і паштовак. Наш мінскі чытач М. ВАРАНЦОУ пасылаў свае запыты адносна гэтага і ў «Саюздруку», і ў Дзяржкамвыд, і ў «Вячэрні Мінск», але ўсюды натыкася

на адпіскі (ён іх даслаў разам са сваім лістом). Пытанне, якое тав. Варанцоў задаваў згадаўным адрасатам, ён паўтарае і ў лісце, адрасаваным нам: «А ці не з такіх «дрэбязяў», як канверт, нацыянальны календар, паштоўка на роднай мове, і пачынаецца нацыянальная свядомасць народа, ягонае нацыянальнае адраджэнне?»

Надзвычай цікавае пісьмо прыйшло да нас з далёкага Мурманска ад І. ЛАПІНА. Ён піша: «Я ваш новы падпісчык. Раней чытаў «ЛіМ» гады ў рады, толькі калі даводзілася бываць у Беларусі. Сам я рускі, але, як цяпер разумею, ёсць ува мне беларуская кроў, бо маці мая паходзіць з Невельскага раёна Пскоўшчыны. Гаворка там (на жаль, цяпер толькі ў вёсках) такая, што цяжка сказаць, ці гэта паўднёвы дыялект рускай мовы, ці паўночны беларускай. Гэтая гаворка — адзін з найбольш яркіх успамінаў майго дзяцінства, адметнага рыса людзей, матчыных сваякоў і землякоў, якія сталі блізкамі мне за тыя летнія месяцы, якія я разам з маці праводзіў на летнім амаляваў штогод». Тав. Лапін паважае далей, што ён зацікавіўся беларускай мовай, літаратурай, наогул усім беларускім (дарэчы, ліст свой ён напісаў па-беларуску і без памылкі), і што быў вельмі засмучаны, калі «ўпершыню прыехаў на Беларусь і выявіў, што беларуская мова (па крайняй меры, у гарадах) знаходзіцца ў заняпадзе, з'яўляючыся больш кніжна-сувенірнай, чым жывой».

Аднак жа і ў лісце тав. Лапіна ёсць пытанні. Канцоўка яго нагадвае ліста тав. «Русіфікацыя ў Беларусі» выразілася не толькі ў тым, што звыклая сфера ужывання беларускай мовы, але і ў тым, што сама яна была некаторыя неўласцівыя ёй рысы. Не кажучы аб так званай «трасяніцы». (Дарэчы, як мне здаецца, яна ў фанетычным плане кіраваецца часцей за ўсё рафінаваную гаворку дыктараў. Вазьміце, напрыклад, вымаўленне «с» і «з», якія гучаць па радыё і тэлебачанні зусім як адпаведныя рускія, ды ў «ц» і «дз» не маюць уласцівай ім «шапльавасці»). Зазірніце ў слоўнікі, якія маюць нарматыўны характар: САУНА, ШОУ... Чаму «у», а не «ў»? Зразумела, пад уплывам рускай мовы. Можна прывесці і іншыя прыклады. Хто ўстанавіла гэтыя нормы? Чым кіруюцца такія таварышы?»

І, нарэшце, ліст П. ЛУБОУСКАГА з Мінска. Сярод іншага ў ім ёсць такое меркаванне: «Мо і не напісаў бы я гэты ліст, калі б не убачыў у «Звяздзе» публікацыю апавесці І. Шамякіна — той жа, што і ў першым нумары часопіса «Маладосць». Не ведаю, ці была дамоўленасць паміж часопісам і аўтарам наогул таго, што твор будзе друкавацца і ў «Маладосці», і ў «Звяздзе», але мне здаецца, што нехта адзін мае права на першую публікацыю. Ці я памыляюся?»

Задаюць пытанні чытачы, задаюць...

АДЗЕЛ ПІСЬМАУ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

3 пошты «ЛіМа»

•Задаюць чытачы пытанні •«О проих. в Минске» •Памяць пра мастака

Мне пашчасціла быць дэлегатам Рэспубліканскай канферэнцыі «Праблемы беларускага краязнаўства», якая адбылася ў Мінску 25—27 снежня 1989 года.

Няма патрэбы лішні раз нагадваць, што перабудова ўскалыхнула ўсе сферы нашага жыцця. Нарэшце яна дакранулася і да беларускага краязнаўства.

З узятым настроем вяртаўся я дадому, і першай думкай было падзяліцца навіной з жыхарамі роднай Ваўкавышчыны. Ужо 29 снежня я сам адвёз у раённую газету «Знамя Октября» невялікую нататку-паведамленне аб канферэнцыі. Імкнуўся расказаць у ёй пра тое, як канферэнцыя перарасла ў з'езд Беларускага краязнаўчага таварыства (БКТ), як была прынята пастанова аднавіць выданне часопіса «Наш край». Напісаў і пра тое, што была абрана Рада БКТ з 88 чалавек і што ад Гродзеншчыны ў яе ўвайшлі 10 чалавек, у тым ліку і я, прадстаўнік Ваўкавышчыны.

У сярэдзіне студзеня 1990 г. я зайшоў у рэдакцыю, каб даведацца пра лёс публікацыі. «Ваша записка отправлена в архив», — адказалі мне ў адзеле пісьмаў і паказалі бланк з рэзалюцыяй рэдактара, дзе было напісана, што нататка паступіла ў рэдакцыю 4 студзеня 1990 г., а не 29 снежня 1989 г. Ніжэй прыпіска: «В архив! О проих. в Минске сообщают респ. газеты. Н. Кисляк».

«Респ.» дык «респ.»... А што ж наша «раёнка»? У той час, калі мой матэрыял спісвалі ў архіў, газета надрукавала нататку «Нужна ваша помощь, читатели!», аўтар якой, А. Цырон, «краевед из Херсона», цікавіцца лёсам удзельнікаў падзей 1941—44 гадоў.

Нічога не меў бы супраць, калі б у нашай раённай газеце знайшлося месца і для матэрыялаў пра адраджэнне краязнаўчага руху ў рэспубліцы.

М. ВЕРАЦІЛА,
член Рады БКТ, краязнаўца.
г. Ваўкавыск.

Нашы дзеці вучыліся без лішніх турбот, пакуль не перавялі мя іх у клас з беларускай мовай навучання. З таго дня і пачаліся «блуканні па пакутах». Кіраўнікі раёна паабяцалі на агульным сям'ёўскім сходзе ў сярэдняй школе № 176, што дзеці будуць забяспечаны падручнікамі для 3-га класа. Можна, і не абяцалі б, каб ведалі, што трэцікласнікаў у беларускіх класах будзе больш, чым падручнікаў. Відаць, перад пачаткам навучальнага года на такую актывнасць у райадзеле народнай адукацыі не разлічвалі. Сёння ж загадчыца Фрунзенскага раёна Т. А. Замыслава не шкадуе абяцанняк.

Што ж тады гаварыць пра іншыя школы горада, калі нават у школах Фрунзенскага раёна Мінска, дзе ўжо дасягнулі сярэйных поспехаў ва ўкараненні роднай мовы ў сістэму

навучання, мы сутыкнуліся з цяжкасцямі?

Саматужніцтва ў здабыванні падручнікаў (у цэнтральнай навуковай бібліятэцы АН БССР, у педінстытуце імя А. М. Горкага, у вясковых школах) не можа быць шляхам для вырашэння праблемы. Чаму ж не зрабіць рэзерв падручнікаў для ўсіх класаў у маштабе горада? Бо тых 38 тысяч штук, што выдадзены, відавочна недастаткова. Ці не варта паўтараць вышэй, не чакаючы верасня?

Л. НОВІКАУ, В. КАНЕСЬ,
С. ЯКІМОВІЧ, Я. АНДРОСК,
П. ТАРАСЕВІЧ, А. ЦЫРКУНОУ.
г. Мінск.

Трэцяга лютага, у гадавіну з дня смерці народнага мастака Беларусі Анатоля Александровіча Анікейчыка, мы прыйшлі да яго магілы. Прыйшлі, каб пакласці кветкі, каб запаліць свечкі на месцы апошняга прытулку Анатоля, каб памянуць гэтага выдатнага чалавека, творцу, грамадзяніна. Таленавіты скульптар, ён шмат зрабіў для роднай Беларусі, яго творы манументальнай і станковай пластыкі ўстаноўлены не толькі ў рэспубліцы, але і далёка за межамі краіны, у прыватнасці, у Злучаных Штатах Амерыкі.

І вось мы, члены камісіі Саюза мастакоў БССР па ўвекавечанні памяці А. Анікейчыка, у жалобную гадавіну вырашылі падсумаваць: што зроблена, каб памяць аб мастаку жыла.

Яшчэ 28 красавіка 1989 г. сакратарыят ЦК КПБ прыняў пастанову «Аб увекавечанні памяці народнага мастака БССР А. А. Анікейчыка», у якой адпаведным арганізацыям было даручана ўстанавіць надмагільны помнік і мемарыяльную дошку на доме, дзе жыў мастак, выдаць ілюстраваны альбом, прысвечаны яго творчасці (адзначым, што работа над альбамом ідзе). Аднак у пісьме нашай мемарыяльнай камісіі, адрасаваным у ЦК КПБ, мы прасілі ўключыць у пастанову яшчэ адзін пункт: аб прысваенні адной з вуліц г. Мінска імя А. А. Анікейчыка. На жаль, наша прапанова не была ўлічана.

У Мінску ёсць вуліцы, названыя ў гонар тэатральных дзеячаў У. Крыловіча і Б. Платонава, кампазітара

Я. Цікоцкага, кінарэжысёра У. Корш-Сабліна, архітэктара У. Караля. Гэта — выдатна. Але ў сталіцы Беларусі, зрэшты, як і ва ўсёй рэспубліцы, чамусьці няма ніводнай вуліцы, названай імем беларускага мастака (за выключэннем вуліцы В. Бялыніцкага-Бірулі ў Магілёве). Між тым, у Мінску шмат вуліц і завулкаў, названых імёнамі рускіх мастакоў-перасойнікаў — І. Рэпіна, В. Васнецова, І. Айвазоўскага, М. Грэкава, В. Верашчагіна, В. Сурыкава і нават крытыка У. Стасова.

Перакананы, што майстар нацыянальнага выяўленчага мастацтва — народны мастак Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР А. А. Анікейчык дастойны таго, каб памяць аб ім жыла таксама і ў назве адной з мінскіх вуліц.

Па даручэнні мемарыяльнай камісіі СМ БССР —
Л. ШЧАМЯЛЁУ,
народны мастак БССР.

З надзеяй звяртаемся да рэдакцыі з просьбай неадкладнай і кампетэнтнай дапамогі па двух пытаннях, непасрэдна звязаных з лёсам старажытнага Гомельскага парку. Нягледзячы на шматлікія пратэсты грамадскасці, на тэрыторыі парку (помніка рэспубліканскага значэння — архітэктурна-паркавага ансамбля XVIII—XIX стст.) вядзецца будаўніцтва кінатэатра. Узвядзенне гэтага будынка, па маштабах супараўнальнага з палацам Румянцавых-Паскевічаў, непарыўна сансеу вобраз старажытнага парку, дадаткова нагрузіць пешаходныя дарожкі (ад іх эксплуатацыі залежыць выжыванне парку).

Будаўніцтва кінатэатра з'яўляецца відавочным парушэннем існуючых законаў па зберажэнні помнікаў гісторыі і культуры. Неабспечным для парку здаецца грамадскасці горада і будаўніцтва сучасных дамоў па вул. Пралетарскай, якая цягнецца ўздоўж парку і ўваходзіць у яго ахоўную зону. Вуліца Пралетарская самакаштоўная і як адна з цэнтральных гістарычных вуліц горада.

В. ЛЯМЦОВА,
намеснік старшыні
Гомельскага абласнога
аддзялення БФК.

г. Гомель.

Дваццаць два гады я папрацаваў на Мінскім электрамеханічным заводзе. Думаю, што сумленна — неаднойчы атрымліваў падзякі, заахвочванні, прэміі. У снежні 1987 года па выніках пазачарговай атэстацыі быў зацверджаны на пасаду інжынера па стандартызацыі другой катэгорыі. Адным словам, усё было добра, пакуль я не напісаў ліст у Мінскі абком партыі з пытаннямі адносна дзейнасці КПСС у сучасны момант. Дарэчы, у лісце я не паведаміў, дзе працую, указваю толькі хатні адрас, але на працы нейкім чынам стала вядома пра мой ліст у партыйны орган. Факт гэты стаў прадметам разбору ў парткоме завода. Неўзабаве дырэктар прадпрыемства П. Ліневіч звярнуўся ў прафсаюзны камітэт з прадстаўленнем аб спыненні са мною працоўнага дагавора як з чалавекам пенсійнага ўзросту. Згода прафкома была дадзена 26 верасня 1989 года, а ўжо 6 кастрычніка я прачытаў загад аб маім звальненні. Гэты дзень стаў адным з самых чорных у маім жыцці. Абышліся са мной па-казённаму, фармальна, у лепшых традыцыях бюракратычнай сістэмы. Мне, ветэрану працы, інваліду вайны III групы, не далі дапрацаваць яшчэ два гады, каб мець 20-працэнтную надбавку да пенсіі. Дарэчы, на заводзе працую шэраг інжынерна-тэхнічных работнікаў 1918—1920 гадоў нараджэння, г. зн. людзі, намнога старэйшыя за мяне.

Маю справу разглядаў прэзідыум Беларускага рэспубліканскага савета прафсаюзаў і прызнаў, што звольнілі мяне з завода незаконна. Тым не менш, дырэктар прадпрыемства, абараняючы гонар мундзіра, адмаўляецца адмяніць свой загад. Дзе шукаць праўду?

Д. ГАЛАЙДЭНКА.

АД РЭДАКЦЫІ. Дзмітрый Яўстаф'евіч, які прыйшоў у шотыднёвік з гэтым лістом, паказаў пастанову прэзідыума Белсаўпрофа, прынятую па яго справе. У ёй, прынамсі, адзначаецца, што да Д. Галайдэнікі, ветэрана вайны і працы, пры звальненні з завода падышлі фармальна, за што старшыня прафкома Мінскага электрамеханічнага завода В. Карабановіч і дырэктар завода П. Ліневіч строга папярэджаны. П. Ліневічу прапанавана скасаваць загад аб звальненні Д. Галайдэнікі і вышляціць яму сярэдні заробак за час вымушанага прагулу. Старшыня Мінскага абкома прафсаюза рабочых радыёэлектроннай прамысловасці В. Карповічу ўказана на недастатковую работу па абароне правоў і законных інтарэсаў рабочых і служачых.

Застаецца дадаць, што пастанова падпісана старшыняй Белсаўпрофа У. І. Ганчарыкам.

Усё гэта добра. Але ж, здавалася б, такая важкая пастанова павінна была мець канкрэтныя, практычныя вынікі! А вынікі пакуль што няма!

Эпоха галоснасці дазваляе нам сёння адваёваць у пагромшчыкаў нацыянальнай культуры аднаго за адным найбольш заслужаных дзеячаў мінулага, хоць і цяжка гэта дасца, вельмі цяжка. Усё ж такі агульнымі намаганнямі грамадскасці ўдалося адваёваць права на публікацыю твораў Алеса Гаруна, рэабілітаваць Язэпа Лёсіка, Вацлава Ластоўскага, Антона Луцкевіча і іншых.

Настала пара і пра сам гістарычны працэс пагаварыць з улікам тых фактаў, якія да гэтага часу за сямю пячаткамі, за непранікальнай заслонай хаваліся ад нашых людзей.

СЕННЯ пачынае з'яўляцца ўсё больш падстаў для аптымістычных настрояў. Мы становімся сведкамі, можа, і нечаканай, але заканамернай з'явы: чым больш недалябачныя кіраўнікі абмяжоўваюць наш доступ да нацыянальнай культуры і літаратурнай спадчыны, да гісторыі наогул, тым большую цікавасць да іх працяглае наша грамадскасць. І ўспрымалася як недарэчнасць тое, што да нядаўняга часу нават у мінскіх, сталічных кнігарнях зусім не было кніг па беларускай дакастрычніцкай гісторыі. У спецыялізаваным магазіне «Акадэміка» ў Мінску можна набыць з акадэмічнага поўнага збору рускіх летапісаў том, прысвечаны Сібіры. А вось беларускіх летапісаў (перш за ўсё 35-га тома гэтага выдання) не было тут і ў пачатку.

Каб захаваць мову, патрэбна яшчэ і нацыянальнае ўсведамленне. А яго не можа быць без ведання роднай гісторыі. Ці задумаеся хто над тым, што супраць беларускай мовы як такой не выступалі ні Лука Бэндэ, ні Лаўрэнцій Абэцэдарскі, ні сучасныя іх аднадумцы. Але наша бяду ў тым, што кожны з іх паасобку лічыў або лічыць сваім абавязкам (яны свята перакананы, што гэта іх партыйны абавязак — чым яны дыскрэдытуюць і партыю і яе ідэйную лінію) выкарчоўваць памяць аб нацыянальнай гісторыі.

Найбольш цяжка нам даецца асэнсаванне гісторыі пачатку XX стагоддзя — асабліва перыяду першай сусветнай вайны ды і 20—30-х гадоў. Надта ж многа наблыталі гісторыкі — не па сваёй волі або недасведчанасці, а каб дагладзіць тым і несумленным чыноўнікам, якія свядомую фальсіфікацыю гістарычнага працэсу ператварылі ў абавязковую норму ўсёй навуковай творчасці і ідэалагічнай дзейнасці.

Нас перш за ўсё цікавіць становішча ў Беларусі ў пачатку XX стагоддзя. Тут народная рэвалюцыя 1905—1907 гг., накіраваная супраць самадзяржаўнага дэспатызму, памешчыцка-буржуазнага прыгнёту, дала магутны імпульс росту нацыянальнай свядомасці народа. Вядучую ролю ў нацыянальным руху адыгрывала Беларуская сацыялістычная грамада.

У рэзалюцыі летнія, 1913 года, нарады ЦК РСДРП, напісанай У. І. Леніным, ясна гаворыцца пра «нечуваны нацыянальны прыгнёт большасці насельніцтва Расіі царскай манархіяй, якая ўяўляе сабой самы рэакцыйны і варварскі дзяржаўны лад у параўнанні з суседнімі дзяржавамі ў Еўропе і ў Азіі» і пра «чарнасоценны вялікарускі нацыяналізм, які падтрымліваецца традыцыйнай шэрагу крывавага распраў з нацыянальнымі рухамі» (У. І. Ленін. ПЗТ. т. 24, с. 58—59).

У незвычайна ярэстай мазаіцы нацыянальных рухаў не толькі Расіі, але і ўсёй Еўропы У. І. Ленін бачыў і Беларусь. Пры гэтым ён падкрэсліваў непазбежнасць і дэмакратычны характар абароны беларусамі і ўкраінцамі бацькаўшчыны, г. зн. сваіх нацыянальных правоў. У сувязі з гэтым нагадаю яшчэ раз такую вядомую і памятную ўсім нам цытату. У 1916 г. У. І. Ленін, называючы канкрэтна беларусаў і ўкраінцаў, пісаў: «Отечество» здесь еще не спело всей своей исторической песни. «Защита отечества» еще может быть здесь защитой демократии, родного языка, политической свободы против угнетающих наций, против средневековья...» (т. 30, с. 89—90).

Гэтая цытата прыводзіцца бадай у кожным артыкуле, у кожным даследаванні. Але змяшчаецца яна ў такім гістарычным вакууме, што ніяк нельга здагадацца, хто ж гэта ўзімаў пытанне аб нацыянальных правах беларусаў, аб бацькаўшчыне, аб абароне дэмакратыі і правоў на родную мову. Якія грамадскія сілы і якія дзеячы? Адразу нагадаю, што яшчэ ў пачатку 1917 г. на тэрыторыі Беларусі не было большавіцкіх арганізацый. Акадэмік І. М. Ігнаценка, са спасылкай на В. Кнорына, удакладняе, што толькі пасля Лютаўскай рэвалюцыі ў Мінску была створана Аб'яднаная сацыял-дэмакратычная арганізацыя, у склад якой увайшла 118 меншавікоў і бундаўцаў і 13 большавікоў.

Шырокае разгортванне беларускага нацыянальнага руху напярэдадні першай сусветнай вайны і ў час яе — заслуга Беларускай сацыялістычнай грамады, яе стваральнікаў і кіраўнікоў і перш за ўсё — братаў Луцкевічаў. Без гэтай партыі не было б ні «Нашай долі», ні

«Нашай Нівы», ні шырокага літаратурнага і выдавецкага руху, ні росту нацыянальнай свядомасці беларусаў.

Тут узнікае пытанне: чаму У. І. Ленін пісаў пра абарону дэмакратыі, роднай мовы, палітычнай свабоды супраць «угнетающих наций»? Ці не памыляўся ён,

Гісторыя вучыць...

Уладзімір КАЗБЯРУК

ПА-ЗА МЕЖАМІ НАЦЫЯНАЛЬНАГА?

пішучы пра ўкраінцаў і беларусаў? Чаму там множны лік, калі вядома, што абодва нашы народы знаходзіліся ў складзе Расійскай імперыі? Тут жа адна толькі нацыя была пануючай.

Адказ на гэтае пытанне даюць нашы пісьменнікі ў мастацкіх і публіцыстычных творах. Янка Купала ў вершы «Пяпросту» (зборнік «Шляхам жыцця», 1913 г.) пісаў:

**Проста жыём мы, як доля ручыцы,
І крывадушчы мы, як дробавы,
Простіма папросту: нінце нас мучыць,
Лякі, маскілі!**

Тое ж самае мы чытаем і ў артыкуле «Одгукі» А. Прушынскага («Вольная Беларусь», 1918, № 1): «...Народ наш да гэтага часу быў у аблозе. Навокала яго сядзелі ворагі і з усіх бакоў будавалі «плячоўкі» (фарпосты. — У. К.) — у грамадскіх установах — маскоўскія, у дварох — польскія. Зруйнаваць гэтыя плячоўкі — гэта першы крок у бок аслаблення нашага народу ад ускага ўціску: і матэрыяльнага і культурнага».

Так мы можам пераканацца, што У. І. Ленін не памыляўся, пішучы аб нацыях, якія прыгняталі беларусаў і ўкраінцаў. Праўда, прыгняталі не самі нацыі як такія, а тыя слаі, якія мы называем пануючымі.

ШЫРОКА ў нашай рэспубліцы адначасова пачалася 70-гаддзе БССР і КПБ. Але доўгі час надта ж ужо далікатна абыходзілася пытанне аб тым, як супраць утварэння БССР змагаліся Мяснікін (Мяснікоў), Кнорын, Рэйнгольд, Ландэр і іншыя, якіх зменлівая падзеі вайны выпадкова закінулі на тэрыторыю Беларусі. Тут яны вырашалі лёс народа, з якім іх да гэтага часу нічога не злучала: ні паходжанне, ні мова; у іх не было ўяўлення аб гісторыі, культуры, этнаграфіі беларусаў. Яны наогул не прызнавалі такога народа, такой нацыі, а кожную спробу загаварыць аб нацыянальных правах беларусаў абвясчалі нацыяналізмам.

М. Сташкевіч у артыкуле «На грані возможнаго. Идеино-политическая борьба вокруг создания белорусской советской государственности: «белые пятна» («Неман», 1989, № 10) прыводзіць вытрымку з напісаных у лютым 1919 г. успамінаў Вільгельма Кнорына аб І Усебеларускім з'ездзе Саветаў: «Представители с мест не жалели самых ярких красок для того, чтобы охарактеризовать никчемность белорусского национализма, ненужность белорусского языка для Минской губернии, полную неспособность для руководства государством Жилуновича и К°».

В. Круталевич у артыкуле «Чаму паў урад Жылуновіча» («Спадчына», 1989, № 1) спасылка на цікавае паведамленне ўпаўнаважанага Наркамата па замежных справах РСФСР М. Машыцкага ў Маскву аб агульнай атмасферы на тым жа з'ездзе Саветаў (2—3 лютага 1919 г.) і аб выбарах кіруючых органаў рэспублікі: «Кандыдатуры падвяргаліся сур'ёзнаму абмеркаванню. Бездакорны партыйны стаж і працяглая прыналежнасць да большавізму патрабавалі ад тых, каго выбіралі ў ЦВК, найменшая няўпэўненасць у палітычным мінулым, асабліва сувязь з нацыяналізмам, была прычынай многіх адвадаў. З асаблівым скандалам, шумам, усеагульным хваляваннем правальваліся кандыдатуры старшын Жылуновіча, камісара працы Дылы

і камісара замежных спраў Фальскага, якія не атрымалі ніводнага голасу». В. Круталевич тут жа ўдакладняе: «Зусім нядаўна ён (Мяснікоў. — У. К.) рашуча выступаў супраць утварэння БССР, а праз месяц узначаліў яе ўрад, стаў старшынёй ЦБ КП(б)Б, аб'яднаўшы ў сваёй асобе партыйную і дзяржаўную ўладу».

А што значыла на практыцы патрабаванне «бездакорнага партыйнага стажу» і «працяглай прыналежнасці да большавізму»? Калі нагадаць, што на тэрыторыі Беларусі нават у дні Лютаўскай рэвалюцыі не было большавіцкіх партыйных ячэек, то гэтым самым беларусам закрывалася дарога да ўдзелу ў рабоце кіруючых органаў рэспублікі.

Сёння настала пара сказаць, што не

нальную справу не як прычыны нянавісці да іншых народаў, а як моцную падбудку да працы на карысць усіх людзей свету». «Каб жа служыць якомусь народу, трэба гэты народ любіць, а такая любасць і ёсць нацыянальным пачуццём». «Задача сацыялізму, які ніколі ня йдзе проці прыроднага развіцця справы, — ёсць не клапаціцца аб знішчэнні нацыянальных асобнасцяў, а наадварот, культываваць іх, як усёякую іншую прыродную сілу. Затое ж задачаю сацыялізму ёсць клапаціцца, каб розніцы ў псыхалогіі, у нацыянальнай творчасці не служылі асноваю спрэчак і барацьбы паміж народамі».

Сёння, праз сем дзесяцігоддзяў пасля апублікавання праграмы Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі, яе фармулёўкі па нацыянальных праблемах гучаць так актуальна, быццам бы яны напісаны спецыяльна з думкай пра наш час. Гісторыя з усёй сілай пацвердзіла бесперспектыўнасць тагачасных нігілістычных адносін да нацыянальных рухаў і тых канцэпцый, якія з такой настойлівасцю і запалам прапагандаваліся ў друку і ажыццяўляліся ў палітычнай дзейнасці.

Абвясчэнне праграмы БСДП «нацыяналістычнай» — добры паказчык узроўню нашай афіцыйнай гістарычнай навукі, выяўленне прынцыпаў (ці больш дакладна: беспрынцыпнасці) тых дзеячаў, што гістарычную праўду тапілі ў ідэалагічнай дрыгве.

ВЕРНЕМСЯ яшчэ раз да падзей, звязаных з вынікамі І Усебеларускага з'езда Саветаў у пачатку лютага 1919 года, тых падзей, якія так красамоўна ацэньваліся ва ўспамінах Кнорына і Машыцкага. Дастаткова выразнае ўяўленне аб ідэйных пазіцыях кіраўнікоў так званага Аблвыканзаха дае артыкул «Зло націонализма (К оздоровлению Советской Белоруссии)», апублікаваны ў газеце «Звезда», органе Цэнтральнага бюро і Мінскага камітэта Камуністычнай партыі (большавікоў) Беларусі 18 лютага 1919 г. Пачытаем гэты павучальны артыкул:

«Товарищи, бывшие на съезде Советов Белоруссии в Минске, в один голос передают о том антинационалистическом, антишовинистическом настроении, которое царило в среде громадного большинства съезда. Единдушный провал кандидатур Жилуновича, Дылло и К-о, не говоря уже о национальном предательстве И. К. соглашателей, свидетельствует о выдержанности политической линии съезда и об окончательном разрыве белорусского пролетариата с националистическими тенденциями».

Но ўжо самы факт, што вопрос этот остро встал на съезде Советов, говорит нам, что широкие слои мелкой буржуазии «народа» в буржуазном смысле этого слова еще создают ту или иную атмосферу национализма даже вокруг рабоче-крестьянских советов.

Вспомним, что «Цебе» (ЦБ — Центральное бюро. — У. К.) на своих первых шагах уже принуждено было упразднить белорусские секции при организациях Компартии, мотивируя это тем, что в разных местах появляются «белорусско-коммунисты», ведущие «белорусскую» пропаганду и извращающие в ней смысл происходящих событий, в частности — смысл отделения Белоруссии (...).

Эти «советские» социал-шовинисты, как их наименовала тогда «Звезда», требовали на съезде образования белорусской области, а не «западной». Но происходило это совершенно не по тем причинам, по каким теперь на Западе России образована самостоятельная Белорусско-Литовская Советская Республика. Если теперь коммунисты руководствуются соображениями тактическими, диктуемыми определенной международной обстановкой, то тогда националистующие «белорусы» выдвигали принципиальные (якобы!) соображения.

«Принципы» их были достаточно смелыми; упорно «напиралось» на этнографическое средство белорусских губерний (!) и в этом отношении доходили до абсурда, в роде перенесения центра области в захолустный, не представляющий собой ни экономической, ни политической величины Полоцк.

Под Советскую власть в западной области определено подкапывались, стараясь классовое областное объединение заменить национальным.

Точь в точь тот подкол мы видим четыре месяца спустя в начале 1919 г. Обстановка деятельности «советских» социал-шовинистов изменилась; пролетариат западного края из тактических соображений пошел под «белорусским» флагом, против которого он так бурно протестовал 11—12 сентября. Этим воспользовались мелкобуржуазные элементы, чтоб под маской коммунистов («белорусских») пролезть в самое сердце советской Белоруссии (в правительство!). (Працяг на стар. 12).

Беларуская мова — дзяржаўная

Апошняя сесія Вярхоўнага Савета БССР кагдые што прыняла закон аб наданні дзяржаўнасці беларускай мове ў Беларусі. Шчыра прызнаюся, што ў многіх з нас, каму гэтае намаганне балела столькі год, каштавала сіл, здароўя, горкіх страт, перажыванняў і непрывучнасцей, гэта асаблівага захаплення не выклікала. Не магло выклікаць і адчування асаблівай навізны як найважнейшай падзеі. Для свайго водгукі я ўжо ледзьве рашыўся выдыхнуць слова: нарэшце. Якое ўжо тут «нарэшце», калі ўсе рэспублікі ўзаканілі свае мовы! І мала мне гонару ад таго, што мая з-за свайго адвечнай перападохнасці нават на пятым годзе перабудовы ўсё яшчэ азіраецца па баках і застаецца вернай характару таго ўсім вядомага героя, якога наш драматург так удала назваў: Туляга.

Нямала дзесяткаў год наша казённая плутакратыя ад наменклатурных санаўнікаў да самай здабнай чыноўніцкай шляхты перадрэжыла, перакалацілася ад страху, каб у іх вернападданных прамовах вышэйшаму начальству, крыў бог, не пачуўся нейкі яшчэ там «беларускі акцэнт!» Кар'еры з ім не зробіш. У вяркі з ім не трапіш. А калі воляй усявышняга каторы і трапіць, то, як мы не раз пераконваліся, чыноўны славабол-беларус заўсёды русей рускага.

Трагікамічны парадокс: той, хто ледзь-ледзь валодаў адной-

У рэдакцыю «Ліма» працягваюць паступаць пісьмы, віншавальныя паштоўкі, тэлеграмы ад нашых чытачоў з розных куткоў рэспублікі і краіны — і гэта зразумела: беларускай мове нададзены статус дзяржаўнай.

«Лічу гэтую падзею гістарычнай для будучыні беларускага народа і яго мовы. Дык давайце ж, браты-беларусы, будзем агульнымі намаганнямі змагацца за тое, каб родная мова жыла не толькі на старонках газет і часопісаў, але і гучала ў нашых хатах, на вуліцах вёсак і гарадоў, ва ўстановах і прадпрыемствах», — піша наш чытач з г. Вілейкі Г. Даніловіч. З клопатам пра ўкараненне ў

штодзённае жыццё роднай мовы звярнулася да нас таксама мінчанка З. Сачанка.

«Віншую беларускі народ і калег-пісьменнікаў дзяржаўным статусам роднай мовы», — тэлеграфавала з Вільнюса літоўская перакладчыца Эмілія Легута. А нашу зямлячку, юрыста В. Хамянюка, якая цяпер жыве таксама ў Вільнюсе, гэты гістарычны дзяржаўны акт натхніў на верш, радкі з якога мы цытуем: «Даволі пытанняў, сумот і пакут. Жыве беларуская мова! Хай школа — вышэйшы яе інстытут — да ўсіх дзяняў сваё слова».

Так, сапраўды, усіх нас чакаюць нялёгкай дарогі сцягнення матчынай мовы. І пра гэта пішуць многія чытачы «Ліма».

Васіль ВІТКА

НАРЭШЦЕ!

адзінай мовай і лічыць сваім манапольным правам вучыць нас, як нам на свеце жыць і з кім дружыць, чамусьці заўсёды ўпэўнены, што ён сапраўды інтэрнацыяналіст, а мы нацыяналісты ўжо за адно тое, што, акрамя свайго роднай, яшчэ ведаем, любім і шануем мовы ўсіх нашых сяброў.

Чым асабліва ўразіла, як ні адна за многія дзесяцігоддзі, менавіта гэтая апошняя сесія? Перш за ўсё тым, што дэпутаты, якія выступалі за прызнанне беларускай мовы дзяржаўнай, самі загаварылі на гэтай мове. Высока ацэньваючы змястоўнасць асноўнага даклада, з якім выступіла намеснік Старшыні Савета Міністраў Н. М. Мазай, кожны, хто мае чуйны слых да беларускага слова, не мог не зазначыць прафесійнай дасканаласці самой моўнай культуры, свабоды і натуральнасці валодання ёю. Міжволі прыгадалася даўняя мудрасць: колані моў я ведаю, столькі разоў я чалавек. І гэта асабліва важна, што з самога даклада

быў зададзены не толькі тонус, а і ўзровень пэўнай філагічнай культуры і нацыянальнай інтэлігентнасці. На сваёй мове гаварылі не толькі, як звычайна, пісьменнікі, а і дзеячы навукі, мастацтва, міністры, дзяржаўныя і партыйныя работнікі. Дзякуй богу, паў яшчэ адзін бастыён беларускага кансерватызму і нацыянальнага нігілізму, якім мы так даўно ўжо выславліліся перад усім светам.

Што цяпер мне здаецца самым важным? Гэта ў першую чаргу, каб наша мова стала законнай не толькі таму, што прыняты такі закон. Арганічна і натуральна, без натугі і гвалту яна можа ўвайсці ў жыццёвае асяроддзе, у побытавы ўжытак, у наш спосаб мыслення толькі па закону нашай сумленнасці, па закону нашай людскай годнасці і самасвядомасці.

З чаго пачынаць — спытаеце? З кадраў. З падрыхтоўкі нацыянальна свядомай інтэлі-

генцыі, бо людскія рэзервы нашай культуры на зыходзе. Зьяўляюцца беларускае настаўніцтва, якое яшчэ да вайны было галоўным апірышчам, на якім трымалася самасвядомасць народа. Як ні крыўдна, як ні балюча, у сістэме асветы найбольш падсечана сярэдняе звяно, з якога пачынаецца дашкольнае выхаванне і навучанне малодшых класаў. У першую чаргу і ўсімі неадкладнымі сродкамі трэба падняць значэнне, ролю і аўтарытэт педагагічных вучылішчаў.

Хто з людзей старэйшых узростаў не помніць такой адной з першых навукальных устаноў у рэспубліцы — Беллетэхнікум? Заснаваны ў першыя гады кум'еў уладу, я не перабольшу, калі скажу, што па свайму значэнню ён быў нашым першым беларускім ліцеум. Са славаўтага Царскасельскага выйшаў Пушкін. Душою беларускага быў Якуб Колас, які выкладаў там літаратуру і методіку роднай мовы. Дзядзька Колас хадзіў тады зямю яшчэ не ў гарадскім паліто і не ў дублёнцы, а ў звычайным зясіковым кашуце. Успомніўшы крылатае прызнанне, што руская літаратура выйшла з гоголеўскага шыняля, мы не памыліся, сказаўшы, што з коласавых кашухаў выйшла не толькі літаратура, а і ўсе пачынальнікі беларускага настаўніцтва.

Колькі ж зараз у доўгачаканы час нацыянальнага адраджэння, вяртання да роднай мовы нам спатрэбіцца ўжо не казённых настаўніцкіх казармаў, аднолькавых, уніфікаваных на адзін капыл так званых педвучылішчаў, а сапраўдных ліцеў, устаноў самай высокай педагагічнай культуры, у якіх бы вучыцца для нашай моладзі было б за вялікі гонар! Дзеля гэтага спатрэбіцца і літаратурныя, і мастацкія, і музычныя, і народныя рамястваў і майстры дамаводства, ды і ці мала яшчэ якіх, калі прыкінуць, прымернаваць цяжарам, практычным розумам. Замшэлы чыноўны таўкач, якому абы дацягнуць да пенсіі, патрабуе аж дзве пяцігодкі, каб авалодаць беларускай мовай. Сучаснаму юнаму і маладому пакаленню беларусаў ой-ой ёсць да чаго прыласці рукі, розум, душу і талент у самыя набліжэйшыя часы і тэрміны.

Хоць і сам далёка не перспектыўнага ўзростаў, я аднак ніколі не палюхаў і не палюхаю сбе біблейскім апакаліпсісам. Беларуская мова жыць, пакуль жыць самому народу. Ужо не ў паміці, а ў аналах цывілізацыі сабраны, зафіксаваны, назаўсёды закадзіраваны ўсе незлічоныя скарыбы. Энтузіясты, падзвіжнікі, вучоныя-лінгвісты, філолагі, фалькларысты, творцы мастацтва ўвекавечылі яе назаўсёды, нават ў самы змро-

У Бюро ЦК КПБ

Дарагія таварышы!

Калі б сіла ўяўлення змагла паказаць мне гадоў 50 таму назад сённяшні Мінск і ўсю нашу рэспубліку такімі, якімі яны зараз ёсць, гэта здалася б неадсяжнаю мараю, непраўдзівым сном. Я гавару аб тым, што асабліва дорага майму сэрцу, бо на маіх вачах узрос і адужаў беларускі народ, стаў жыць непараўнанна лепш, змяніў аблічча свае зямлі. Маладыя людзі ўжо не могуць уявіць сваю краіну без аўтамабіля на вуліцы, без трактара на полі, без велічных гарадоў, без электрычнага святла, усеагульнай грамадскай, без кіно, тэатра. Гэта ўсё — наша праца, клопат Савецкай улады, кіраўніцтва Камуністычнай партыі. Нашы здабыткі — гэта мы самі, савецкія людзі, працавітыя, простыя. З тым большай пільнасцю і дбайнасцю беражом мы сваё шчасце, сваю працу, свае багатствы.

Найвялікшым духоўным багаццем народа з'яўляецца яго мова. У мове адлюстроўвалася гісторыя народа, яго працоўнае жыццё, яго барацьба, яго смутак і радасць, яго прырода, яго любоў і гнеў. Любіць і шанаваць мову нас вучыў вялікі Ленін, выдатны пісьменнік, вучоны, педагог.

Беларуская мова параўнаўча маладая. Хоць і даўно ўжо гаворыць на ёй народ, але як мова навукі, палітыкі, літаратуры яна знаходзіцца ў перыядзе станаўлення. Таму задача савецкай інтэлігенцыі рэспублікі — берагчы мову, вывучаць яе, распрацоўваць і пашыраць. Гэта дасягаецца, па-першае, штодзённым яе ўжываннем у побыце, на рабоце, у дзяржаўных, грамадскіх і культурных установах.

Ці ўсё добра ў нас у гэтых адносінах? Далёка не ўсё. На мой погляд, далейшае развіццё культуры рэспублікі вельмі многа праігрывае і, скажам проста, стаіць перад сур'езнай пагрозаю іменна ад недастатковай увагі да роднай мовы. Устаноўкі сталіцы вывелі з абыходу беларускую мову: на ёй не выдаецца перапісак, на ёй не гавораць з наведвальнікамі, у гарадах няма беларускіх шмільд і надпісаў, мала беларускіх афіш і плакатаў. Смешна сказаць, але, праехаўшы Мінск, кавалак Слуцкага шасе на працягу 30 кіламетраў, я не ўба-

«ПРАШУ ЗРАЗУМЕЦЬ МЯНЕ ПРАВІЛЬНА...»

Якуб КОЛАС

Пра гэтае пісьмо неаднойчы гаварылася, — як у прыватных размовах, так і ў публічных выступленнях, — гадвалася яно і ў друку, у тым ліку на старонках «Ліма». Ванол яго хадзіла нямаля чутак, яно з цягам часу абрасло нават легендамі. Меліся падставы для таго, каб усклікнуць: «А ці было наогул гэта пісьмо? Ці існуе яно ў прыродзе?»

Адказваем: пісьмо было, пісьмо ёсць. Вось яно...

Якуб Колас (Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч) напісаў яго 25 мая 1956 года. Па нейкіх прычынах не адразу звярнуўся з ім па адрасу. То-

лькі 13 жніўня пайшоў ранаіцай ў ЦК КПБ са сваім пісьмом. Не змог перадаць яго сакратару ЦК, да якога меў намер звярнуцца (той быў заняты на пасяджэнні Бюро ЦК), перадаў пісьмо ў аддзел культуры. Трагічнае супадзенне: праз некалькі гадзін пасля візіту ў ЦК народнага песняра не стала...

На шмат гадоў канула ў небыццё і пісьмо-запавет Якуба Коласа.

Нашы чытачы не раз звярталіся ў рэдакцыю з просьбай паведаміць пра лёс пісьма, пра яго змест. Нарэшце, у нас з'явілася магчымасць выканаць гэтую просьбу.

чы ў ніводнага беларускага слова. Толькі ў Русінаве на даследчай бульбяной станцыі знайшлася два пачарніелы ад часу надпісы: «Кузьня» і «Сьвіран». Дый то, відаць, яны былі зроблены ў 30-х гадах, да рэформы правапісу, бо пасля мяккіх зычных у іх стаіць мяккі знак. Няўжо ж нашы аўтамабілі, трактары, станкі, тканіны, цукеркі, папяросы сталі б горшымі, каб на іх былі беларускія надпісы. Хай толькі якасць не падвядзе! Бо колькі ні пішы «Казеб» на мініскіх папяросах, усё роўна спажывец патрабуе лінгвістычнага, але калі папяросы з такой назвай будуць самімі лепшымі, дык яны знойдуць попыт ва ўсім Савецкім Саюзе. Чаму ж мы дапускаем, каб беларускія этыкеткі з'яўляліся толькі на дрэнным гуталіне і на не вельмі смачных водах? Гэта ж і мала, і проста крыўдна.

Акадэмія навук, якая павінна быць цэнтрам беларускай навукі, не карыстаецца беларускаю моваю, не выдае на ёй работ, не праводзіць паседжанняў. Тое, што ў Акадэміі існуюць інстытуты мовы і літаратуры, яшчэ справы не рашае. У нас дасюль не распрацавана беларуская тэрміналогія па ўсіх галінах навукі, а гэта дало б магчы-

масць пісаць па-беларуску навуковыя працы і выкладаць па-беларуску спецыяльныя дысцыпліны. Няўжо ж навуковая работа, калі яна ўдалая і цікавая, што-небудзь страціць ад таго, што будзе напісана па-беларуску! Наадварот, яе будучы перакладаць і пашыраць на многіх мовах свету, як гэта робіцца з творамі нашых літаратараў. Могуць сказаць, што, стаўшы на такі шлях, распукаеш з Акадэміяй вучоных, уладжэнцаў іншых рэспублік, якія не ўладаюць мовай. Не, ніхто не збіраецца саджаць за азуку паважаных і сур'езных людзей. Аднак, жывучы ў Беларусі, і ім бы не грэх навучыцца хоць бы чытаць газету. Большасць жа нашых вучоных — беларусы, і мову яны ведаюць, але ёю не карыстаюцца. У іх адрас і накіраваны гэты папрок. Бо хіба ж можа быць сур'езнае развіццё навукі, калі вучоныя не хочучь паважаць мовы народа, на зямлі якога яны працуюць?

Саюзы кампазітараў і ма-

стакоў таксама адмовіліся ад свае мовы. Ну, няхай у іх іншыя сродкі выражэння думак і пачуццяў, не моўныя. Аднак, зрабіць уклад у нацыянальнае мастацтва і музыку, не ведаючы мовы народа, немагчыма. Мова — важнейшы элемент нацыянальнай формы, не ведаючы яе, не карыстаючыся ёю, ні мастак, ні кампазітар не здолеюць аўладаць усімі духоўнымі багатствамі народа.

Беларускую мову можна пачуць у тэатрах і па радыё. Але што гэта за мова? Гэта непрыклаваны адзек над ёю. Артысты і дыктары паруюць элементарныя правілы вымаўлення, пастаюць націскаў, мова засмеяна мноствам скажонных слоўкалек, няўдала запавычаных з рускай мовы. Адбываецца гэта таму, што артысты, работнікі радыё, журналісты, газетчыкі не карыстаюцца мовай у побыце. Перакладаў газетных артыкулаў і матэрыялаў радыё даручаюцца машыністам і малаграмадным людзям. Адкуль жа тут узятца добрай мове? Вось і пішуць нашы газеты і часопісы: «прадстаічы», «маючыіся», «кіруемы» і іншыя страханадобныя словы.

Тэатры, ставячы перакладныя п'есы, па-свойму, няграмадна напраўляюць перакладчыкаў,

змяняюць сказы і словы, бо, багчыце, беларускае слова «не гучыць». Беларускае слова гучыць, але яны не ведаюць яго, не імкнуцца зразумець сэнс і данесці яго да глядача. Назвы п'ес тэатры стараюцца даць так, каб яны былі не перакладзены, а толькі напісаны беларускімі літарамі. Дарэчы, тэатр оперы і балету няк не можа ўзбіцца на арыгінальны рэпертуар, пераклады лібрэта класічных опер не робіцца. Спевакі, артысты філармоніі, чытальнікі замятаюць беларускі рэпертуар. Можна пачуць, што такога рэпертуару няма. Няпраўда, ёсць і песні, ёсць і танцы, ёсць і творы для чытання. Трэба працягнуць руку і ўзяць. А пачні шырэй выконваць, дык і рэпертуар пашырыцца, будзе больш ахвоты працаваць у стваральнікаў яго.

Студыя «Беларусьфільм» здымае фільмы на рускай мове, а потым дубліруе іх на беларускую. Такім шляхам нацыянальную кінематаграфію не створыш. Дарэчы, дубліраваныя фільмы не з'яўляюцца на экраннах сталіцы, дзе і як яны ідуць, невядома.

Што ж мы маем у галіне народнай асветы? У вузах, тэхнікумах, школах выкладанне не вядзецца па-беларуску, наша мова выкладаецца кепска, так, што робіцца нялюбым прадметам. Беларускіх школ мала, яны размяшчаны на ўскраінах, у горшых будынках, у горшых умовах, як бы сумысла, каб малыя дзеці насельніцтва не маглі дабрацца туды. Нават у многіх школах вясковых мясцовасцей беларускага толькі і засталася, што паржавельны шмільды над ганікам. Кажуць, што супраць беларускай школы з'яўляюцца пратэсты насельніцтва. Я і мае таварышы-літаратары атрымліваем таксама абразлівыя пісьмы за абарону мовы, за работу на ёй. Трэба добра разабрацца, хто гэта піша. Праўда, разабрацца цяжка, бо пішуць ананімы. Ці выражаюць гэтыя пісьмы сапраўднае волю і жаданне народа? Можна, сапраўды наш народ перастаў любіць сваю мову? Не, гэтага не было і не можа быць! Прыслухайцеся да жычароў гарадскіх ускраін і рабочых пасёлкаў, да калгаснікаў: у іх вуснах гучыць чыстая, прыгожая беларуская мова. Нікому з іх і ў думку не ўпадае пратэставаць супраць той мовы, на якой ён гаворыць з маленства. Але ёсць мялчанская праслойка, якая грэблівая адносіцца да нашай мовы; яна мае ўплыў на недастаткова развітых асоб. На жаль, прыслухоўваючыся да голасу гэтага мялчанства, і некаторыя людзі з органаў народнай асветы пачынаюць імкнуцца ліквідаваць і беларускую школу і наогул выкладанне мовы ў ёй. Але не волю народа выконваюць яны, блізарукі. Пратэставаць супраць роднай мовы, з аднаго боку, могуць людзі па неразуменню, а з другога — нашы ворагі, ворагі нашай савецкай рэчывнасці, ворагі дружбы народаў. Наогул недастаткова ўвага да мовы дае матэрыял для плёткаў і інсінуацыяў нашым замежным ворагам і іх паслугачам — беларускім нацыяналістам.

чны час. бяспамяцтва абавязкова прыходзіць «новы, а мудры гісторык», як сцвярджае Купала, што зноў можа аднавіць увесь генетычны фонд народнай памяці — і не толькі ў мове, а ў такіх багаццях усёй спадчыны, якія і не сніліся нам і далёка не былі зразуметы і спасцігнуты намі.

Ужо на сваім нядобрым вяку мы столькі нявечылі, калечылі яе сваімі так званымі рознымі рэформамі, гвалтоўна прыстававалі да неўласцівых ёй законаў, пазбаўлялі яе дабрыні,

лагоднасці, мілагучнасці, спеўнасці, што вытруцілі з яе жывую душу. З роднай маці для многіх з нас яна стала злой мачыхай. Ні мы яе не любілі, ні яна нас не любіла і не любіць, сваіх дзяцей.

Паслухайце, пачытайце песні і казкі, складзеныя самім народам, пачытайце творы вялікіх нашых класікаў, услухайцеся ў жывую мову, што гучыць з вуснаў яшчэ жывых яе творцаў, і вы, дзядзька, даручеце мне, грэшнаму, за твае сказаныя ў запале словы...

3 улікам традыцыі

Нарэшце дачкаліся мы, беларусы, закона, які паставіў нашу мову на належнае ёй месца — абвясціў дзяржаўнай на тэрыторыі Беларусі. Добры закон прынялі ці дрэнны, пакажа час.

Сёння, здаецца, ужо для ўсіх відавочна неабходнасць перагляду існуючага правапісу і граматыкі беларускай мовы. Пытанне гэтае ўжо ўздымалася на старонках рэспубліканскага друку, і цяпер пасля прыняцця закона, яго трэба неадкладна вырашаць, пакуль яшчэ не пачалося масавае вывучэнне мовы насельніцтвам рэспублікі. Але застаецца адкрытым пытанне выбару найбольш рацыянальнага для беларускай мовы алфавіта. І тут мне прадбачыцца сапраўдная бора спрэчак. Таму я хачу падзяліцца сваімі думкамі.

Як вядома, беларуская мова мае вялікія традыцыі выкарыстання кірыліцы і лацінскага алфавітаў, і, я лічу, было б невялікай стратой для нацыянальнай культуры знікненне аднаго з іх. Каб гэтага не здарылася, я прапаную паралельнае ўжыванне абодвух ал-

фавітаў. Так, напрыклад, лацінку можна выкарыстоўваць у справяднасці, у навукова-тэхнічнай літаратуры, пры вывучэнні негуманітарных дысцыплін, пры друкаванні рэлігійнай літаратуры для беларусаў каталіцкага і уніяцкага веравызнання, як гэта, прынамсі, было раней. Кірыліцу ж выкарыстоўваць у культурным жыцці, мастацкай літаратуры, гуманітарных навук, правапісу і г. д. Тут, вядома, могуць быць розныя варыянты, тым больш, што пэўны вопыт у нас ёсць. І самае галоўнае, гэта адпавядала б гістарычнай ролі Беларусі, як краіны-памянкі між Захадам і Усходам, між заходняй і ўсходняй культурамі.

Я разумею, што ідэя мая шмат каму здаецца фантастычнай, а магчыма і абсурднай. Толькі не хацелася б, каб яе адразу адкінулі, не ўважаючы ўсе «за» і «супраць».

А. КАПУЦІ,
інжынер-канструктар,
г. Маладзечна.

У чым жа прычына сцягнутага становішча з мовай?

У пэўны час — ці трэба тлумачыць, калі і чаму гэта было? — вялікая група інтэлігенцы перастала карыстацца сваёю мовай. Абавязка па-беларуску тады — значыла зарабіць ярлык нацыяналіста.

Прашу разумець мяне правільна. Партыя вяла справядлівую барацьбу з буржуазным нацыяналізмам, ускрываючы шкоднасць і каронны гэтага зла. Я маю на ўвазе іншае, а іменна — тая нездаровыя з'явіліся, у выніку якіх значная колькасць партыйнай і савецкай інтэлігенцыі рэспублікі была бязвінна рэпрэсавана. Дык вось, баючыся быць пакаранымі без віны, людзі пакідалі гаварыць па-беларуску, а потым, натуральна, пакрысе і забывалі мову. Гэтак было са старэйшымі. Моладзь, падрастаючы, пачала ўжо нігілістычна адносіцца да мовы: нашто яе вывучаць, калі яна не мае практычнага прыстасавання, не ўжываецца для выкладання, для перапіскі, не гучыць на сходах...

На жаль, не было зроблена ніякіх крокаў, каб паправіць гэты крэн з мовы. Вымушаны выпадковымі і нездаровымі абставінамі адход інтэлігенцыі ад беларускай мовы пачаў няправільна разумецца як наогул нелюбоў да яе народа, нежаданне ёю карыстацца. З гэтага неразумення і вынікла тое, што ўжыванне беларускай мовы паступова змяншалася.

Ці не выступаю я такім чынам супраць ужывання і пашырэння рускай мовы? Не. Руская мова — гэта шырокая брама ў культуру рускага народа, народаў нашай Радзімы і ўсяго свету. У маладосці мяне выхоўвалі Пушкін і Крылоў, Дабралюбаў і Чарнышэўскі, у сталыя гады — Ленін, Горні і савецкая літаратура. Мільёны маладзёжых людзей нашай рэспублікі называюць гэтых самых настаўнікаў. Руская мова — родная нам, яна — неад'емнае багацце беларуса. Кожны з нас абавязан добра ведаць рускую мову, яна павінна давацца дзіцяці змалку, выкладацца дзецям, чым і цяпер. Во, нямага чаго граху таць, сапраўднага ведання рускай мовы ў рэспубліцы няма, яна перакручана і калечыцца, і гэта мяне таксама рупіць і баліць, я перакручываю і калечу мову беларускай.

Ці не даволі разважаць і перайсці да канкрэтных прапановаў? Становішча мовы ў рэспубліцы патрабуе паляпшэння. Я не думаю аб нейкіх адміністрацыйных загадах, смешна было беларусізаваць беларускую рэспубліку. Усю справу можа вырашыць добры прыклад. Лягчышым за ўсё іншае мне здаецца такі шлях. У нас праводзіцца шмат рэспубліканскіх нарад, урачыстасцей, святкаванняў. На іх выступаюць з дакладамі адказныя работнікі, якія ведаюць беларускую мову. Вось няхай бы гэтыя даклады рабіліся па-беларуску. Гэта задавала б тон і паказала павагу да мовы з боку кіраўніцтва рэспублікі. Добры прыклад пярэйдзе ў вобласць, а затым і ў раён. А то ж сапраўды нецікава атрымліваецца, што сакратары райкомаў і старшыні выканкомаў гавораць з народам не на яго мове. Мне думаецца, што такім шляхам можна дасягнуць большага кантакту і ўзаема-разумення.

Другое. Такія ўстановы, як Міністэрства культуры, Міністэрства асветы, могуць і павінны весці сваю работу па-беларуску. Калі беларускаю моваю загавораць міністры і іх шматлікія намеснікі, пачнуць праводзіць на гэтай мове паседжанні, пісаць, дык можна мець пэўнасць, што справа пойдзе на лад.

Само сабой зразумела, што ніякай цяжкасці не складзе і карыстанне мовай у творчых арганізацыях мастакоў, кампазітараў, у тэатрах. Укараненне мовы ў Акадэміі зробіць уплыў на ўкараненне яе ў навучальных устаноў. Выкладанне самой мовы і асноўных прадметаў на ёй справа не цяжкая. Кадры ёсць, падручнікі ёсць — трэба толькі паваротліваць Міністэрства. Вядома, што колькасць беларускіх школ павінна быць павялічана і ўмовы ў іх павінны быць добрымі.

Я не майстар рабіць прапановы, іх трэба пашырыць і паглыбіць. Аб усім гэтым неабходна добра і ўважліва памеркаваць. Ці знойдзе адпаведныя метады і сродкі. Пачаў жа я гэтую гаворку таму, што не мог не пачаць, таму, што адчуваю гэта свайм абавязкам перад партыяй і народам.

25.V.1956 г.

Віншуем!

МІНСКАМ УЗГАДАВАНЫ...

Валянціну ТАРАСУ — 60

Тое, што я ведаю пра Валянціна Тараса, дае мне падставу сцвярджаць: гэты літаратар і сапраўды ўзгадаваны нашым Мінскам. Не толькі таму, што ў гэтым горадзе ён хлалучком далучаўся да граматы і пачынаў дэкламаваць «Хлопчыка і лётчыка». Не толькі таму, што тут падлеткам-рамантыкам сутыкнуўся з бязлітаснай прозай вайны, якая патрабавала ад яго і ягоных аднагодкаў ужо амаль сталага ўмення выжываць, і тым вучыла суадносіць свае кніжныя ўяўленні з суровай рэчаіснасцю, з жорсткай праўдай побыту і быцця. Не толькі таму, што тут універсітэцкім студэнтам Валя Тарас трапіў у шумнае асяроддзе маладых талентаў, прагных і дасціпных, патрабавальных і ўдумлівых, — таго пакалення, якое на пачатку сваёй творчай дзейнасці сустрэла з надзвычайным уздымам славы Дзвінцкіх з'езд КПСС...

Бачыце, я толькі ўзяў «разгон», каб сказаць нешта пра майго сябра, а ўжо абзначыліся пэўныя вехі становлення прафесійнага літаратара. Не ведаю, магчыма, такое вызначэнне і пакрыўдзіць употайкі В. Тараса, асабліва ў юбілейнай настрой, ды лічу ўсё ж найбольш поўным для характарыстыкі гэтага чалавека акурат гэта — ён літаратар па прызынанні. Сам, мабыць, хацеў бы, каб яго лепш тытулівалі паэтам, празаікам і перакладчыкам. І жаданне такое зусім справядлівае. Бо на кніжныя паліцы аматыраў лірычнай пазіі не згубіцца ж, пэўна, ні «Два шыткі» 1982 года, ні «Пазіцыя» 1987 года. Сярод кніг «пра вайну» сваё сталае месца заваявала і проза В. Тараса, сабраная ім у зборніку «Развіталыяны вогнішчы». А пераклад ім у сааўтарстве з К. Шэрманам з іспанскай мовы архіскаладанага па змесце і па мастацка-вобразнай мове рамана знакамітага калумбіяца Габрыэля Гарсія Маркеса «Восень патрыярха» прынес нашым землякам усеагульна вядомасць (ды які тыдзень назад мы атрымалі «Новы мир» з перакладам В. Тараса быкаўскай «Аблывы»). Колькі сапраўдных дыямантаў паэтычнай тоеснасці рассыпана ў рускіх эквівалентах, зробленых Валянцінам для аднаўлення ў іншамовай структуры творчасці У. Хадзькі і С. Дзяржы, А. Астрэйкі і Р. Барадзіна, С. Гаўрусёва і Г. Бураўкіна, А. Вярцінскага і Н. Гілевіча, Е. Лось і А. Бялевіча...

Канечне, ён — паэт. Вядома,

ён — празаік. Ягоны аўтарытэт перакладчыка агульнавядомы. А я сцвярджаю, быццам Валянцін Тарас — «літаратар». Ці не значыстая гэта манера паарыгінальнасці ў слоўе пра юбіляра? Мабыць, не.

Справа ў тым, што з маленства ўмовы існавання як бы спрыялі станаўленню гэтай асобы як мастацкай. Доўгія гады, як яму маленькаму здавалася, ён жыў сярод зусім аднолькава блізкіх людзей — добрых і не надта, прыцішаных і гаваркіх, скандальных пасля чаркі і вясёлых спевакоў, рэлігійных адэптаў і гэрээлівых анекдотчыкаў. Праўда, адны з іх гаварылі па-беларуску, іншыя — на яўрэйскай мове, трэцяя — па-польску, а сышоўшыся разам, гаманілі па-руску. Стракатая грамада паўставала перад хлопчыкам на Камароўцы і на Ляхаўцы, у гарадскім трамваі і ў кінатэатры «Чырвоная зорка» на галоўным праспекце. Ды толькі ўсе людзі былі для яго чамусьці нібы родныя. Мінскія. Мінчане. Ці не з адчування гэтай аднасці ў яе стракатасці і гэтай стракатай згуртаванасці пачынаў падлетак спасцігаць навакольны свет!

Валянціну споўнілася трынаццаць, калі ён, каб вырвацца з жудаснай будзённасці акупіраванага горада, прыстаў да партызан, пачаў выконваць заданні падпольчыкаў. Якое гэта выпрабаванне для маладой душы, вядома. Да таго ж будучы літаратар зразумеў, што на цяперашняй вайне няма «мірнага тылу», няма «нейтральных людзей». Можна хадзіць па вуліцы або блукаць па лесе, нібы «як усе», але ты ўсё роўна па-за аднасцю, бо яе няма: ты або «з нашымі», або «з імі». Голад і тэрор, сіроцтва і галечка гоняць нават мала ў вялікі свет змагання і рызык.

Калі чытаеш апавяданні і аповесці В. Тараса, далучаешся да такога вострага мастацкага адкрыцця ўсёй трагедычнай складанасці свету. Хлапечыя вочы і хлапечыя сэрца — нібыта праз іх прымушае пісьменнік глядзець на тое, што ўжо было апісана і паказана іншымі мастакамі слова. Ды пэўна асабліва пісьменніцкі тэмперамент і ў вытоках цяглівай пачатак амаль кожнай «гісторыі» ў прозе В. Тараса надаюць ягонай творчасці штосьці адметнае. Я толькі што перагартваў нанова яго аповесць «Пад сюзор'ем Льва», апавяданні «Адна конская сіла»,

«Карова цёткі Вінцэсіі», «Выпадковы стрэл». Быццам раней і не ведаў іх; старонкі затрымлівалі, прымушалі ўважліва перачытваць і сачыць за прыгодамі персанажаў, агортвалі настроём суперажывання...

Калісьці некаторыя з гэтых сюжэтаў я чуў з вуснаў Валянціна. Так, нібы толькі «выпадкі» з жыцця падлетка на вайне. Наогул, трэба сказаць, што раней ён быў у нашым асяроддзі цікавым расказчыкам — анекдотаў і розных выпадкаў, парадыстам, умеў выдатна шаржыраваць. У ягоных жартах праступала і стала ўмудронасць, але здаралася, што той жа Антон Бялевіч насцярожана казаў: «Валянцін добры хлопец, жывы такі, але я пры ім не хацеў казаць...»

Насцярога А. Бялевіча не была выпадковай. Сапраўды, В. Тарас, здаралася, празмерна смела, як на твае часы, выказваўся пра цензурныя шоры ў тэатральным мастацтве, пра злачынную абструкцыю некаторым тагачасным творам Васіля Быкава, пра свавольства рэдактарскага алоўка, пра лёс тых, чыя магілы не ведаюць нават берыеўскія каты, якія расстрэльвалі ні ў чым не павінных людзей, асуджаных за «сувязь з ворагам народаў», за недавер да талінскіх аб'ячанаў, за трапны анекдот. «Балбатун» — аднаго разу сказаў нехта пра яго ў прысутнасці Антона Бялевіча, а той бліснуў вачыма і адказаў: «Не, не балбатун; ён — паэт, які прадчувае нешта, як сабака...» Мы ж ведаем, што «сабака» ў вуснах А. Бялевіча было самым пахвальным водгукам пра чалавека...

У тым, што піша ў верхах і ў прозе Валянцін Тарас сёння, адчуваецца многае з таго, што ім асабіста было перажыта і абдуманна, і тое, што ён некалі — у доволі змрочныя часы нашага грамадскага жыцця — прадчуваў, як праўду, што чаканне свайго мастацкага асэнсавання і вобразнага ўвасаблення. Прынамсі, я сам, разгортваючы «ЛіМ» або «Нёман» і заўважыўшы імя гэтага літаратара, пачынаю чытаць нумар з яго артыкула, з яго нарыса, з яго верша, з яго апавядання. Можна, гэта толькі так — па-сяброўску. Але ж я ведаю і іншых маіх знаёмых, якія робяць таксама. А гэта ў наш перанасычаны інфармацый час ужо неаблага характарыстыка для літаратара. Ці не праўда?

Барыс БУР'ЯН.

«АКАДЭМКНИГА» ЗАПРАШАЕ

Наш магазін — універсальны, у ім багаты выбар кніг па ўсіх галінах ведаў. Шмат цікавага прапануем мы і філолагам, работнікам культуры, пісьменнікам, усім, хто любіць і шануе беларускае слова, нацыянальную гісторыю і культуру.

Багаты выбар навінак прапануем мы да 500-годдзя з дня нараджэння Скарыны. У прыватнасці, працу і Дварчаніна «Францішак Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай ніве». Кніга, аўтар якой быў рэпрэсаваны ў часы сталіншчыны доўга не магла дайсці да чытача. Зараз справядлівае ўзнаўленне.

У манускрыпце С. Падоншына «Філасофская думка эпохі Адраджэння ў Беларусі ад Францішка Скарыны да Сымона Палацкага» даследуецца працэс

станаўлення і развіцця гуманістычнай філасофскай і грамадска-палітычнай думкі эпохі Рэнесансу.

Публікацыі С. Буднага, В. Цяпінскага, Л. Мамоніна, М. Сматрыцкага і іншых аўтараў, у якіх вырашаліся актуальныя для свайго часу гісторыка-культурныя, філалагічныя, філасофскія, эстэтычныя праблемы, прадстаўлены ў зборніку «Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Ф. Скарыны».

Сярод навінак 1990 года, якія выпускае выдавецтва «Навука і тэхніка», кнігі «Скарына і яго эпоха», «Францішак Скарына. Жыццё і дзейнасць. Паназальні літаратуры», а таксама фансімілярнае ўзнаўленне зборніка «Чатырохсотлецце беларускага друку», выпушчанага ў 1926 годзе.

Хрэстаматыя «Вусная беларуская мова» дае ўяўленне аб стане фанетыкі літаратурнай і дыялектнай беларускай гаворкі за апошнія дваццаць гадоў. Выходзяць «Русна-беларускі слоўнік абрэвіятур», працягваюцца выданне «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы» і «Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы».

Серыя «Нашы славытыя землякі» папоўніцца кнігамі І. Быхаўскага і У. Караля «Таямнічы вясень Петрапаўлаўскай цытадэлі», У. Казберука «На крутых паваротах гісторыі», А. Піліпчука «Ланцэтнік — эзальная рыбка», Т. Працько «Эсперыменатар з Беларускай гімназіі», Э. Ялугіна «Напачатку было слова» і іншымі.

Адным словам, запрашаем у «Акадэмікнігу».

І. СУХАН,
дырэктар Беларускай канторы «Акадэмікніга».

Да 100-годдзя з дня нараджэння Барыса Пастарнака

Барыс ПАСТАРНАК

Калі за ліры лабірынт
Паэт пашле пагляд,
Налева развінецца Інд,
Правей сплывае Еўфрат.

А пасярод усіх праблем
З страшэннай прастай
Легендай спешчаны Эдэм
Узвысіць ствольны строй.

Ён вырасце над прыбышом
І прашуміць: мой сын!
Я сам з гісторыі прыйшоў,
Знайшоў сям'ю лясін.

Я—клёк зямлі, яе зеніт,
Што сам свой маю цень.
Я—клёк зямлі, яе зеніт
І пачатковы дзень.

1913, 1928

Раскуты голас

У плошчу, каб пошчак зрамзіць,
У белую прорву пярэста
Нябачнаму імі—«Рамзінік»

Нізрынуць з пад'езду. З пад'езду

Спіхнуць у шалёную поўнач
І чуць, як праз цёмныя спаі
Яе пацалункаў—«На помачі»
Мой голас тапедна гукее.

Убачыць у адзінаборстве
З заваяй, з люцейшаю з лютняў,
Як з муці мой голас на порсткай
Аброці ўспывае пакутна...

1915

Кахаць—ісці,—не змоўкнуў гром,
Таптаць тугу, цывяліць правіны,
Пужаць вужоў, плаціць добром
За зло брусніцаў з павуцінай.

З галінак піць, што б'юць наўзмах,
Распліхаўшы блакіт у клунках:
«Дык гэта рэха?»—зрэшты аж
З дарогі збіцца ў пацалунках.

Брысці ў дзядах на шлях рабін.
А сонцу болей год чым хмарцы,
Тым зоркам і аўсу драбін,
Чым Маргарыце і карчмарцы.

Губляць назоў, абанемент

На буру слёз з вачэй валькірый,
І ў спёку небам анямець,
Лес мачтавы паслаць у вырай.

І згрэбці да адной гурмы
Падзеі год, як шышкі елкі:
Шаша; шанюны сход Карчмы;
Світала; зяблі; рыбу елі.

Зваліўшыся, пяць: «Сюдой
Ішоў сівы, меў сіл астатак.
Давіўся горад лебядой,
Што мылася ў слязах салдатак.

Дзе ў ёўнях зябне сцень сыры,
У агнях біклаг і бакалейняў,
Без поўні, пэўна, ён—стары
І ўслед таксама акалее».

Так я спяваў і паміраў.
І паміраў, і зноў вяртаўся
У рукі ёй, як бумеранг,
І—колькі помню—расставаўся.

Гефсіманскі сад

Далёка тлелі зоркі безаблічна,
Каб паварот дарогі быў відзён.
Ішла дарога ля гары Маслічнай,
Пад ёю ўнізе цёк сабе Кедрон.

І абрываўся поплаў з палавіны.
За ім і пачынаўся Млечны Шлях.
Сівыя серабрыстыя масліны
Ступіць паветрам мецілі ў прасцяг.

А там быў нейчы сад, надзел зямельны.
І вучняў ён пакінуў за сцяной,
Ды ім сказаў: «Душу гняце пякельна,
Пабудзьце, пачуняце тут са мной».

І ён адмовіўся ад супроцьборства,
Як ад майна, што ўзята напавер,
Ад усёдужасці і чудатворства,
Быў, як і мы, смяротныя, цяпер.

Здавалася начная далеч краем
Прыдатным для знішчэння й небыцця.
Абсяг сусвету быў бязлюдным гаем,
І толькі сад быў месцам для жыцця.

І, гледзячы ў праваліны, да гулу
Пустыя, без пачатку і канца,
Каб гэта чара смерці абмінула,
У крывавым поце ён маліў Айца.

Млосць лютую злагодзіўшы малітвай,
За агароджу выйшаў. На зямлі,
Дрымотай і спякотаю залітай,
Ляноціліся вучні ў кавылі.

Ён разбудзіў іх: «Госпад даў вам чынна
Зжыць дні мае, вы ж зернем на сябе
Палеглі. Змеркся час людскога сына,
Што ў рукі грэшнікаў аддасць сябе».

Адно сказаў і, нібы з перапуду,
Натоўп рабоў і валацугаў сцяг,
Агні і мечы, самы першы—Юда
Са здрадніцкім цалункам на губах.

І Пётра даў адпор галаварэзам,
І мечам вуха аднаму адсек.
Ды чуе: «Спрэчку грэх рашаць
жаледам.

Улож свой меч на месца, чалавек.

Крылатых легіёнаў процьму дбала
Ці ж бацька не сабраў бы мне сюды?
З мяне тады б і валаска не ўпала,
Рассяліся б ворагаў сляды.

Гарталіся старонкі без супыну
Жыццёвай кнігі і прыйшлі на схлы.
Тут збыцца напісанае павінна,
К'яхай жа збудзіцца яно. Амін.

Бач, ход вякоў падобны на прыповесць
І можа загарэцца на хаду.
Каб велічы яе стрываліць повязь,
Самохаць мучыцца ў труну сыду.

Сыду ў труну і ў трэці дзень
паўстану,

І, як сплаўляюць па рацэ плыты,
На суд мой, быццам баржы каравана,
Стагоддзі мусяць плысці з немагчыма.
1949

Пераклаў Рыгор БАРАДУЛІН.

Зіменная ноч

Па ўсёй зямлі мяло, але
Цяпельца тлела.
Гарэла свечка на сталі,
Адна гарэла.

Як на агеньчык машкара
Ляціць клубамі,
Так замець гнала са двара
К ваконнай раме.

І снег вылепліваў на шкле

Могілі ў Перадзелкіне на
крутым узгорку і ў лютым, ка-
лі койзка, даводзіцца чапляцца
за металічную агароджу, каб
не сарвацца ўніз. Нарэшце,
знаёмая магутная сасна. Кла-
ду гваздзікі на змерзлую зям-
лю і далонню адціраю на пры-
цярушаным камяні заледзяне-
лы надпіс:

Борис ПАСТЕРНАК

...СВОЙ СОРАК ШОС-
ТЫ дзень нараджэн-
ня — заканчэнне дру-
гой і пачатак апошняй трэці
жыцця — Пастарнак сустрэкаў
у Мінску. Люты ў 1936-м
выдаўся на Беларусі сапраўды
лютым: дваццаціградусны ма-
роз, завеі, на тратуарах гурбы
снегу. Спецыяльны цягнік з
Масквы з удзельнікамі III Пле-
нума праўлення Саюза савец-
кіх пісьменнікаў спазняўся. На
пероне чакалі гасцей Янка Ку-
пала, Якуб Колас, прадстаўні-
чая група беларускіх літарат-
ураў: Александровіч, Броўка,
Глебка, Зарэцкі, Кучар, Лынь-
коў, Чорны... Нарэшце ў 11.27
састаў падшоў на першы пух.
Расчыніліся дзверы вагонаў і ў
гасцінныя абдымкі гаспадароў
пачалі спускацца К. Федзін,
А. Суркоў, Б. Ясенскі, Б. Піль-
няк, паэты і празаікі з Грузіі,
Башкіры. Адрозна пазналі пас-
ажыры ў чорным даўгаполым
паліто і каракулевай шапцы-
піражцы — Барыс Пастарнак.
Гасцей чакалі 35 легкавых аў-
тамашын, якія курсіравалі па-
між вакзалам і гасцініцай «Еў-
ропа».

Урачыстае адкрыццё было на-
значана на 7 гадзін вечара ў
вялікай зале Дома ўрада. Ві-
таць пленум прыйшлі кіраўнікі
рэспублікі: Гікала, Чарвякоў,
Ляўкоў, даслаў тэлеграму Гор-
кі. З прывітальнай прамовай
выступіў Старшыня СНК БССР
М. Галадзед. Спецыяльна да
пленума была выдзелена «Ан-
талогія рускай савецкай паэ-
зіі», дзе тры вершы Пастарна-
ка пераклаў Аляксей Дудар. Уве-

Зноў люты. Уззяць пяро і плакаць...

Б. Пастарнак і Беларусь: 1936, 1958, 1990 — і наступныя гады

чары ў гонар гасцей мінскія
камсамольцы наладзілі шэсце з
паходнямі. Агонь ірваўся ў ма-
рознае неба, успалыхваў у ва-
чах, цені слізгалі па снезе —
люты, дзсягае, дзень нара-
джэння Пастарнака. Лепшы
дзень для пачатку пленума па
паэзіі...

З раніцы 11 лютага пася-
джэнні праходзілі ў Доме
партактыву, ці, як яшчэ назы-
валі, ў Доме Камасветы. «У
зале і ў кулуарах у цэнтры ўва-
гі быў асабліва папулярны ся-
род паэтаў Барыс Пастарнак.
Хударлявы, жылаваты, з вялі-
кімі, нібыта конскімі, вачыма,
здавалася, ён глядзіць праз ця-
бе і бачыць тое, чаго не ба-
чыць ніхто. Ён гаварыў, а по-
гляд блукаў недзе над субя-
седнікам. Механічна вымаў з
карабка «Казбек» і бясконца
курыў. Курыў і ў зале. На ней-
кім пасяджэнні ён выцягнуў
папіросу, а запалак не знай-
шоў, але адчуў, што з-за спі-
ны цягнуцца дымок. Не павар-
очваючыся, працягнуў руку
назад, намацаў запаленую па-
піросу, высмыкнуў яе ў чала-
века з малінавымі пятліцамі і
двума ромбамі. Той сумеўся ад
такой нечаканасці і спытаў у
суседзяў, хто гэта. Калі даве-
даўся, што Барыс Пастарнак,
махнуў рукою: маўляў, гэтаму
ўсё можна...» — так пабачанае

запомнілася Сяргею Грахоў-
скаму.

ЧАЛАВЕК З ДВУМА
РОМБАМІ памыляўся,—
Пастарнаку не ўсё
было можна. Газета «Звя-
зда» і «Рабочий» друкавалі вер-
шы ўдзельнікаў пленума, іх ін-
тэрв'ю, партрэты — Пастарнак
на старонкі не трапіў. «Звязда»
нават не паведала пра яго
выступленне. Слова далі ў апош-
ні дзень; у «Рабочем» пісалі:
«З яркай, шчырай прамовай
выступіў паэт Барыс Пастар-
нак. Сваю прамову ён цалкам
прысвяціў пытанням творчай
перабудовы паэтаў і сваёй ула-
снай. Прамова т. Пастарнака
пакрываецца доўгімі аплады-
сментамі». Чытачы даведліся
пра прыезд Пастарнака ў Мінск
толькі пасля яго ад'езду...

24 лютага «Літаратурная га-
зета», якая ў дні работы пле-
нума выдавалася ў Мінску, на-
друкавала выступленне Б. Пас-
тарнака «Аб сціпласці і смела-
сці» (змяшчана ў другім томе
«Избранного», М., 1985 г.).
Але калі зазірнуць у стэнагра-
му, што захоўваецца ў Цэнтр-
ральным дзяржаўным архіве лі-
таратуры і мастацтва ў Маскве,
дык высветліцца, што многія
месцы выступлення не ўвайш-
лі ў газетную публікацыю, уво-
гуле невядомыя да сённяшня-

га дня нараджэння Пастарна-
ка.

Са стэнаграмы: «Тавары-
шы, мы ўчора загаварыліся
ўвечары, я позна лёг. Толькі
гадзіну спаў. Гэта я для чаго
гавару: я вас папярэджваю, што
магу што-небудзь адмарозіць,
гэта проста будзе слоўная ага-
ворка. (Апладысменты).

Таварышы, не перапіняйце
мяне апладысментамі, нават у
тых выпадках, калі я буду га-
варыць імяні Леніна і Сталіна.
Давайце пагаворым сур'ёзна і
проста да канца. Я пастараюся
гаварыць дзельна.

Я таксама ўсхваляваны, як
і прамоўцы, якія выступалі да
мяне. Я магу сказаць, што за
ўсё бліжэй адхваляваўся за
мяне Асеў, калі ён гаварыў
аб Беларусі, аб беларускай па-
эзіі, калі ён гаварыў аб той ра-
дасці, якую прыносіць бліз-
касць мовы, тое, чым жыве
паэт. Таму што ў рэшце рэшт
у рабоце сваёй у мове ён лін-
гвістычна як бы стукнецца ў
якіясьці суседнія перагарод-
кі, яны аказваюцца знятымі іс-
наваннем такой мовы, дзе тое,
што ў яго ўласнай мове здаец-
ца архызмам... і г. д. Там ён
жыве на вуліцы, на вывесцы.
Гэта адно.

Другое — ён таксама дастат-
кова спыніўся на імянах вяду-
чых у беларускай паэзіі. Я ехаў

сюды, я галоўным чынам рады
быў надзеі на сустрэчу з Яку-
бам Коласам, з Янкам Купалам,
з Александровічам. Я абмяжу-
юся зараз толькі тым, што пры-
нясу ім сардэчную падзяку за
іх існаванне. (Апладысменты).
За тое, што яны такія чыстыя,
сапраўдныя...

Ніводная сапраўдная падзея
не заканчваецца тады, калі яна
заканчваецца: праз дзесяцігод-
дзі рэха і рыфма ў наступных
з'явах дапаўняюць і выяўля-
юць яе таямнічы для сучасні-
каў сэнс. Паэт, як Гамлет, ло-
віць у далёкім водгаласе сваіх
слоў тое, што здарыцца на яго
вяку. Будучыя катаклізмы па-
сылаюць яму зашыфраваны сі-
гнал і, сам таго не ведаючы,
часам, алагічна, бяссувязна, ён
прачытаць непазбежнае. Кэ-
валкі тэксту, выкінутыя з вы-
ступлення Пастарнака пры пад-
рыхтоўцы да друку, з аднаго
боку, узор пісьменнага рэдага-
вання, а з другога — ашаламляль-
ны прыклад прадчування бало-
чых папрокаў і абвінавачван-
няў, якія «ўсенародна» абры-
нуцца на яго ў 1958-м.

Са стэнаграмы: «Няхай я
памыляюся, пэўна гэта той ляп-
сус, аб якім я папярэджаў, але
па-мойму рускі бальшавік ёсць
нашчадак Талстога, як і Ня-
красава ў большай ступені, чым
каго-небудзь іншага. (Але).
Вось імянная бальшавіцкая чу-
дэ яго адрозна адбываецца ней-
кім фальшам гастронаміч-
ным...»

Нобелеўская прэмія — най-
вышэйшая адзнака сусветнага
прызнання, гонар для краіны
лаўрэата — была прысуджана
Б. Пастарнаку 23 кастрычніка
1958 года. Праз два дні «Лі-
таратурная газета» змясціла
артыкул Заслаўскага «Шуміха
вакол літаратурнага пустазел-
ля». Аўтар гастронамічнага
фальшу — той самы Заслаўскі,
якога У. І. Ленін характарыза-
ваў: «...брудных паноў Заслаў-
скіх», «шантажысцкіх наёмных
пер'яў (накшталт Заслаўскага

Кружкі і стрэлы.
Гарэла свечка на сталі,
Адна гарэла.

На столі цені, як спалох,
Снавалі скося.
Спляценне рук, спляценне ног,
Спляценне лёсу.

І чаравічкі ад штуршка
Спадалі з капы.
І воск слязамі з начніка
На плацце капай.

Знікала ўсё у той імгле,
Завейнай, белай.
Гарэла свечка на сталі,
Адна гарэла.

На свечку дзьмула з-пад акна,
І жар спакусы
Крыж-накрыж крылы развінай,
Анёлам чуўся.

А люты замеццю шалеў,
Пакуль не днела,
Гарэла свечка на сталі,
Праз ноч гарэла.

1946

Хмель

Пад ракітай, абвітай плюшчом,
Ад дажджу мы шукаем прытулку.
Нашы плечы накрыты плашчом,
Абхапілі цябе мае рукі.

Я наблытаў. Ствалы ў хмызняках
Не плюшчом перавіты, а хмелем.
Лепш давай гэты плашч без разваг
Пад сабою ушыркі расцелам.

1953

Цішыня

Працяты сонцам лес наскрозь.
Слупамі пылу промні ўранні.
Адсюль выходзіць, кажучы, лось
Дарог агледзець скрыжаванне.

Нікога ў лесе, цішыня,
Нібы жыццё ў глухой лагчыне

Не сонцам выснена да дня,
А па зусім другой прычыне.

І сапраўды, у цішы той
Сярод кустоў стаіць ласіха.
Замойклі дрэвы перад ёй.
Таму і ў лесе гэтак ціха.

Лазу, асінік, безразняк
Ласіха есць, прагоніць голад.
Яе хрыбет крануў няўзнак,
Хістаецца на гольцы жолуд.

Іван-ды-Мар'я, зверабой,
Рамонкі, іван-чай, татарнік,
Заблытаная варажбой,
Глядзяць маўкліва на гуччарнік.

Адзіны на ўвесь лес ручэй
У яры, поўным мілагучча,
Ляпача ціха, то званчэй
Пра гэты выпадак выключны.

Так звонячы, што скрозь чуваць,
Акліваючы лесасеку,
Ён нешта хоча расказаць
Амаль што мовай чалавека.

1957

Ліпава аля

Вароты з выгнутою аркай,
Пагоркі, луг, лясы, аўсы,
У абгородцы—морак парка,
І дом дзівоснае красы.

Там ліпы ў некалькі абхватаў
Спраўляюць у ціні алей,
З'яднаўшы, як схаваўшы шаты,
Свой двухстагодні юбілей.

Яны сыходзяцца скляпеннем,
Унізе—кветнікі, лужкі,
Якія сцэжкі, як праменні,
Перасякаюць напразткі.

Пад ліпамі, бы ў падземеллі,
Нідзе прасветлін не відно;
І толькі ўводдалі тунелем
Святлее выхаду акно.

Ды надыходзяць дні цвіцення,
І ліпы—цесна ў платах—
Раскідваюць скрозь разам з ценем
Чароўны, прыцягальны пах,

Таму, хто цешыцца прыродай,
Прыемна ў парку удыхаць
Неразгаданы гэты водар,
Што толькі пчолам разгадаць.

І ён складае гэтым мігам,
Калі бярэ за сэрца ён,
Прадмет і змест сапраўднай кнігі,
А пераплёт—парк і газон.

На дрэве пышным і высокім,
Завешваючы зверху дом,
Адсвечваюць бутоны воскам,
Нібы запалены дажджом.

1957

Нобелеўская прэмія

Быццам звер, і я ў загоне.
Дзесьці воля, свет людзей,
А за мною шум пагоні.
Выйсця мне няма нідзе.

Цёмны лес. Сцяна запруды,
Елка на шляху ляжыць.
Шлях адрэзаны усюды,
Мне ўсё роўна, так і быць.

Што, я з гадасцю ў хаўрусе,
Злодзей я, забойца, згой?
Плакаць я ўвесь свет прымусіў—
Над красой зямлі маёй.

Хоць і блізка час жалобы,
Прыйдзе, веру я, пара,
Сілу подласці і злобы
Пераможа дух добра.

1959

Пераклаў Юрась СВІРКА.

Гамлет

Гул знямеў. Шукае крок падмосткі.
Я стаю спіной да вушака,
Слухаю, як плачць адгалоскі,
Як варожыць пра нябыт рука.

На мяне глядзіцца воран ночы
Тысяччу біноклямі-вачмі.
Калі можна, божа святы, ойча,
Чашу яду з грэшных рук вазьмі.

Я люблю твой грозны лік у раме,

Ды цяпер мне ў гэтай ролі быць—
Нечуваная сягоння драма,
Свечка на ўспамін душы гарыць.

Ведаю: загіну ў крык-зладзействе.
Шлях зваротны болю не знайсці.
Я адзін. Міг тоне ў фарысействе.
Век пражыць—не поле перайсці.

1946

Эх, знаў бы я, што так бывае,
Калі імкнуўся на дэют,
Што верш з крывёю—забівае,
Смяротны выдае прысуд.

Ад жартаў з гэтай падаплёкай
Адмовіўся б—і хлапчуком.
Пачатак слоў такі далёкі.
Адмоўлены натхнення гром.

Ды старасць—гэта Рым антычны,
Дзе ўся гісторыя—кур'ёз;
Акцёр часоў тых драматычных
Пагібеллю канчаў свой лёс.

Калі ж радок дыктуе нервы,
Пачуці ў рабстве забыцца,
Тады замест мастацтва—неба,
Зямлі дыханне і жыцця.

1932

Любіць не тых—іудаў крыж,
А ты—красуня ў дар пагрозам:
Сакрэт не выдаеш, маўчыш,
Загадкаю зьянчана з лёсам.

Вясной чуваць размовы сноў,
Навін зняменне, вокліч ісцін,
А ты з сям'і такіх высноў—
Твой сэнс, як зоркі, без карысці.

Прачнуцца лёгка й зразумець,
На смецце слоў лінуць палітрай,
І болей броду не хацець—
Маленькая ўсё гэта хітраць.

1931

Пераклала Валянціна АКОЛАВА.

і К^о», «...заведмага паклёпніка пана Заслаўскага» (ПСС, т. 49, с. 441; т. 34, с. 91—93; т. 32, с. 38).

Пастарнак пастаянна выходзіць у сваёй прамове на тыя болевыя кропкі, якія стануць вызначальнымі для яго асуджэння. Ён загадзя прамым тэкстам сцвярджае, спрабуе давесці якраз тое, што не даручыць ідэалагічна першасваішчэннікі ў 1958 годзе — права быць Пэтрам.

Са стэнаграмы: «Я не ведаю, у сілу якіх прычын мяне страшэнна раздуваюць, увогуле мяне значна перабольшваюць. Я, як і кожны з вас, нешта рэальнае, я не празрысты, мяне трэба рэнгенезіраваць, каб нешта атрымалася. Я — цела ў прасторы. І дзякуючы гэтай перабольшанню, у мяне расце нейкая гара, і з жабы вырастае вол. Я ў гэтым не вінаваты і, акрамя таго, гэта перашкаджае мне існаваць.

...Мяне лякалі як нейкім бар'ерам тым, што я ў якісьці вечар не паехаў на завод. Я сабе не ўяўляў, што гэта такая небяспека — гэта не так цяжка паехаць на завод. Не ў гэтым справа. Нашы заводы трэба глядзець, але Безыменскі параў мне ездзіць чытаць вершы. Для вас гэта справа зусім устаноўленая. Але, разам з тым, з той традыцыяй, з якой я пачаў, гэта далёка не ўстаноўлена.

...Тут прыводзілі цытаты на конт таго, што гэтыя вершы дрэнныя, гэтыя добрыя і г. д. І мне кінулася ў вочы, што ад радкоў адмяжоўваюцца як ад памылковага погляду. Мы таксама працуем у гэтай галіне і ведаем, што гэта не парламент, не што-небудзь іншае.

...Справа ў тым, што трэба нам некалькі вальней і смялей думаць і ўяўляць. Гэта справа кожнага. На тое і розум дадзены, і галава, акрамя сэрца, ды і сэрца ў гэтым напрамку

дадзена. Гэта наша задача. Але гэта не задача пленума, каб вам сказаць: будзьце больш смелыя. Гэта задача кожнага з нас. Я не памятаю ў нашым заканадаўстве дэкрэта, які б забараняў быць геніяльным.

АЛЕ НЕ БЫЛО і дэкрэта, які б дазваляў геніяльнасць... У 1958 годзе рэхам адгукнуліся ўжо самыя першыя словы з выступлення Пастарнака — і менавіта тут, у Мінску, на расшыраным пасяджэнні праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі. «Старэйшыя нашы беларускія пісьменнікі помняць пленум Саюза пісьменнікаў, які адбыўся ў 1936 годзе ў Мінску, — гаварыў намеснік старшыні праўлення СП БССР М. Калачынскі, — і воль выступіў Пастарнак і першае, што ён сказаў: «Я сёння ўсю ноч не спаў, а таму выбачайце, калі што-небудзь змарожу». І воль наступіў момант, калі ён «змарозіў»... (Доўга ж, паводле Калачынскага, пакутаваў Пастарнак ад бяссонніцы).

На парадку дня пасяджэння праўлення СП БССР стаяла адно пытанне — абмеркаванне паводзін паэта Б. Пастарнака, не суміяшчальных са званнем савецкага пісьменніка. 29 кастрычніка, у дзень сходу, «Літаратура і мастацтва» перадрукавала з «Літаратурнай газеты» пастанову прэзідыума праўлення СП СССР, бюро Аргкамітэта СП РСФСР і прэзідыума праўлення яго Маскоўскага аддзялення, дзе абвешчана прысуд: «Улічваючы палітычнае і маральнае падзенне Б. Пастарнака, яго здраду ў адносінах да савецкага народа, да справы сацыялізму, міру, прагрэсу, аплочанае (так у арыгінале) Нобелеўскай прэміяй у інтарсах распальвання халоднай вайны» вышэйпералічаных органаў «пазбаўляюць Б. Пастарнака звання савецкага пісьменніка, вы-

ключаюць яго з ліку членаў Саюза пісьменнікаў СССР».

Фактычна ад беларускіх пісьменнікаў патрабавалася толькі тое, што сціпла, у дужках, паведамлялася пад маскоўскай пастановай: «прынята аднагалосна». Адкрыў пасяджэнне старшыня праўлення СП БССР П. Броўка. Яго словы «Пастарнак — смецце, ён не заслугоўвае ні звання савецкага пісьменніка, ні звання грамадзяніна, а наша літаратура пойдзе далей пад кіраўніцтвам нашай Камуністычнай партыі» былі сустрэты апладысмантамі. Пад іх прывычны шум у прэзідыуме мог спакойна спаць сакратар ЦК КПБ па ідэалогіі Ц. С. Гарбуноў, які прыйшоў прасачыць за «аднагалоснасцю» — нечаканасцей не чакалася. Але, як сведчыць стэнаграма «спрэчак», не ўсе думкі ўдзельнікаў сходу супалі адна з адной.

Першы прамоўца паведаміў пра ганебныя паводзіны Пастарнака, які сядзеў, закрывшыся на дачы, чатыры гады не плаціў членскія ўзносы і своечасова не прарэгістраваўся; згадаў студэнцкую дэманстрацыю з плакатам «Выгнаць з саюза здрадніка Пастарнака» і пад канец заявіў: «Увесь савецкі народ, усе простыя людзі аднадушна асуджаюць здрадніка, які прадаўся амерыканцам як Іуда». Гэта быў нечаканы ход, бо Фельтрынелі, выдавец «Доктара Жывага», жыў у Мілане і па логіцы вынікала, што Пастарнак прадаўся італьянцам.

Такое адступленне ад сацыялістычнага рэалізму крыху правіў наступны прамоўца, калі зблізіў кантыненцы, атаясаміўшы ЗША і Швецыю: «Гэты літаратурны сноб, гэты паборнік мастацтва дзеля мастацтва, гэты паэт, якога сапраўды многія з нас не разумелі (дарэчы, я яго таксама не разумелі), ператварыўся ў звычайнага здрадніка народа. Нам зусім зразумела ўся

падаплёка прысваення яму Нобелеўскай прэміі. Па ўказцы ЗША надзяляюць іудавымі срэбранікамі такіх, як Пастарнак».

Каб не трапіць у якую-небудзь гісторыю з географіяй, трэці абачліва ахарактарызаваў Пастарнака як унутранага эмігранта і перавёў гаворку ў больш блізкую для сябе сферу батанікі: «Калі яго было невялікае акружэнне, якое любязіла перад ім. Гэта тая грыбная цвіль, з якой вырастаюць мухаморы. Такі мухамор і вырас на гэтай гнілі, хоць і чырвоны і для некаторых вельмі прывабны. Цяпер, калі гэты мухамор сапраўды паспеў, стаў больш ядавітым, нашы ворагі знайшлі патрэбны выкарыстаць яго супраць нас». Праўда, байкапісец забыўся, што ва ўмовах распальвання халоднай вайны флора, як і фауна, патрабуюць пільнага класавага падыходу. Нешта ідэалагічна няспелае атрымалася з колеграм і, акрамя таго, мухаморам, як вядома, трупяць мух. Узнікае пытанне: з кім тады прамоўца параўнаў савецкіх людзей?..

Ад імя навукі ўнесці яскасць узяўся тагачасны дырэктар інстытута літаратуры. На жаль, працываць яго няможна, бо сінтаксіс і семантыка прамовы член-кара АН БССР апынуліся па-за межамі разумення стэнаграфісты. Тэкст выступлення ўяўляе сабой слоўны масіў, дзе на прыпынку частотнасці вылучаюцца эпітэты на «анты», а таксама злучнікі, адносныя займеннікі і іншыя службовыя часціны мовы. Як сведчаць сёння ўдзельнікі таго пасяджэння, прамоўца наспрабаваў выйсці за рамкі зададзенай тэмы, нечакана заявіўшы: «Гэты празрэны Пэстрак» — Але быў спынены раз'юшаным П. Пэстракам, які ўсваіў чаргу запатрабаваў, каб акадэмік гаварыў па паперцы, на тое ён і акадэмік. У скарочаную стэ-

награму гэта навуковая дыскусія не трапіла.

Аднак імпульс да творчасці не згас. Неўзабаве слухачы даведаліся, што Пастарнак — контра (А. Зарыцкі), крыніца фашызму (П. Пэстрак), горшы за злодзей-рэцыдывістаў (Д. Палітыка). Спраядавісць апошняга сцвярджэння мог пацвердзіць У. Дубоўка, які нядаўна вярнуўся са сталінскіх лагераў, дзе любіў забойца стаяў куды вышэй за палітычнага. Але ён пачаў гаварыць нешта няўцямнае пра кітайскую літаратуру і калі б не традыцыйная канцоўка, яго выступленне можна было б расцэніць як вылазку былога ворага народа. Асабліва — на фоне такой заявы: «Можа, не толькі адзін такі мухамор Пастарнак вырас, можа быць, ёсць і яшчэ такіх мухаморы. Я памятаю, што выступаў Эрэнбург і абвясціў Слуцкага народным паэтам. Я чытаў яго вершы і пераканаўся, што так можа пісаць толькі гад, а не савецкі чалавек. Таксама мне не спадабалася нядаўна перавыдадзеная кніга Бабея аб канарміі».

Проста і па-рымску прама. Не тое, што блытанае выступленне М. Хведаровіча, які ўспамінаў пра сустрэчу з Пастарнакам на маскоўскай нарадзе паэтаў у 33 годзе, пра яго прыезд у Мінск у 36-м. «Выступленне Пастарнака (у 1936-м) пацвердзіла тое, аб чым ён гаварыў на нарадзе ў 1933 годзе. Пастарнак не зрабіў ніякага руху наперад і пасля гэтага ні адна кніга яго не выйшла». У Пастарнака выйшлі тры зборнікі ў 40-я гады, але на лесапалав, дзе працаваў тады вораг народа Хведаровіч, кніжны навінікі не завозілі. Як высветлілася ў 1958 годзе, сярод успамінаў аб волі, якія дапамагалі выжыць вязням Гулага, у Хведаровіча была і памяць пра сустрэчы з Пастарнакам...

(Працяг на стар. 10—11).

Я не буду арыгінальным, калі скажу, што сёння мастацтва, якое, паводле канона сацыялістычнага рэалізму, павінна жыццё адлюстроўваць і накіроўваць, стаіць перад ім у роспачы і разгубленасці. Што адлюстроўваць і куды накіроўваць? Раней быў «эстэтычны ідэал» і «рэчаіснасць у яе рэвалюцыйным развіцці». Сёння відавочна, што ў выніку гэтага разліцця паміж ідэямі і жыццём утварылася велізарная прорва...

дзіцца без чалавечых ахвяр (хоць у нашай краіне ў часы ўсталявання таго ж «сацыялістычнага рэалізму» бывала ўсяляк). Часцей за ўсё, калі эксперымент не ўдаецца, мастак проста застаецца без грошай. Непрыемна, цяжка, але не смяротна.

Не трэба атаясамліваць культурную дзейнасць з палі-

ліся, што «авангардыста» трэба не душыць, а даць яму пэўную свабоду (без матэрыяльнага забеспячэння). І потым гаварыць, што ў нас плюралізм («А як жа, калі мы і «такое» дэвалюем!»). І потым найбольш упартых і таленавітых перацягнуць у саюз, уключыць у сваю «сістэму».

Думаю, што першая рэспуб-

Члены аб'яднання, паводле «Маніфэсту», маюць тры праграмныя лозунгі: 1. Каленізацыя. 2. Уперад. 3. Далоў. Аб'яднанне ладзіць лакальныя і міжнародныя аўкцыёны, выставы, акцыі і гандлі з адлічэннем часткі сродкаў на пабудову... пльвучае скульптуры Бісмарку (1). «Бісмарк» збіраецца адкрываць свае філіялы, канторы і прадстаўніцтва ў розных краінах свету (за выключэннем Турцыі, якая акупіруе Канстанцінопаль). «Бісмарк» учыняе калегію ганаровых асоб аб'яднання, у якую ўваходзяць: 1. Матэя Руст. 2. Мяфістофель. 3. Асабісты састаў авіяноса «Німіц». 4. Мацей Рустаў. 5. Бакунін (пасмяротна). 6. Князь Крапоткін (пасмяротна). 7. Генась Хацкевіч-Менскі. (У гэтым фрагменце «Маніфэста», які я не буду каменціраваць, захаваны правапіс арыгінала).

У «Панараме» прадстаўлены Мінск, Віцебск, Барысаў, Го-

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

КАЛІ НАДВОР'Е НЕ СПРЫЯЕ...

Пасля выставак беларускага авангарда

СЕННЯ сярод мастакоў няма ахвочых будаваць праз прорву мост, брукваць дарогу ў тым кірунку, які быў дырэктыва зацверджаны ў 1932 годзе. Здаецца, зусім нядаўна на з'ездах, пленумах і сходах мастакоў толькі і справы было, што высвятляць, хто больш адданы «сацыялістычнаму рэалізму» (асаблівы націск рабіўся на першым слове). Зараз жа гаварыць пра яго лічыцца амаль непрыстойным — як сталаму чалавеку прыгадваць памылкі маладосці ці апаўдзяць пра вярхоўку ў доме павешанага. На такім фоне рэзка ўзрастае актыўнасць прадстаўнікоў так званых нетрадыцыйнага мастацтва. Закрываецца адна выстаўка, адразу ж адкрываецца другая. Прытым у якасці фундатораў выступаюць Саюз мастакоў, камсамол, Фонд культуры. Беларускі авангард ужо знайшоў шлях у Маскву і за межы краіны. Усё гаворыць за тое, што авангард замацоўвае свае пазіцыі, і, відаць, нядаўна чакаць таго часу, калі авангардысты будуць афіцыйна дэлегаваны і да сістэмы дагавораў — эканамічнай асновы існавання Саюза мастакоў. Такім чынам, тое, што нядаўна лічылася «антымастацтвам», паступова пераходзіць у супрацьлеглую катэгорыю — «мастацтва».

Для гэтага ёсць усе падставы. Па-першае, грамада на Беларусі да авангарда прызвычалася. Маўляў, мы не першыя (выстаўкі твораў нетрадыцыйнага мастацтва даўно сталі традыцыйнымі ў Прыбалтыцы, Ле-

нінградзе, Маскве, у іншых рэгіёнах Саюза) і таму нічым не рызыкуем (ёсць у беларускіх мастакоў і ў іхніх калег з іншых творчых цэхаў такая характэрная рыса — не выторкавацца першымі). Па-другое, ёсць спадзяванні, што прыток у мастацтва свежай «нефармальнай» крыві нешта зменіць у сумнай статыстыцы наведання мастацкіх выставак (у спісе папулярнасці, а значыць і грамадскай значнасці, выяўленчае мастацтва займае першы радок знізу). Па-трэцяе, і гэта, мабыць, галоўнае — жыць так, як мы жылі раней, болей немагчыма. Гэта адчувае і глядач і мастак. А каб знайсці шляхі да новага, трэба эксперыментавалі. Эксперымент у мастацтве гэта, дзякуй богу, не тое самае, што эксперымент у палітыцы, эканоміцы ці навуцы, у выніку якіх здараюцца «незапланаваныя» войны, катастрофічныя перамены клімату і выбухі на атамных электрастанцыях. У мастацтве абы-

тыкай, але мастак не можа закрываць вочы на тое, што робіцца за вакном ягонага майстэрні. Хоць бы таму, што мастацтва (у прыватнасці — выяўленчае) адчувае сёння ў барацьбе за глядача моцную канкурэнцыю найперш з боку палітыкі. Наўрад ці сёння вернісаж нават скандальна вядомага аўтара збярэ столькі ж людзей, як мітынг «нефармалаў», асабліва калі ён несанкцыянаваны. На такіх мітынгх ёсць усё, чаго глядачы шукаюць і не заўсёды знаходзяць у тэатры і на выставах: сюжэт, які невядома як павернецца, эфект суперажывання. Немалаважна і тое, што ў час палітычных імпрэзаў «нефармалаў» кожны глядач і ўдзельнік сам вызначае характар свайго ўдзелу і ступень актыўнасці.

Думаю, што творцы нетрадыцыйнага мастацтва так хутка заявлялі на свой бок глядача, бо яны з самага пачатку былі бліжэй да «вуліцы», у той час як Саюз мастакоў быў і застаецца бліжэй да «кабінетаў». У першых амаль нічога няма — гэтыя пралетарыі, у другіх ёсць сістэма (дагаворы, творчыя камандзіроўкі і гэтак далей), якая іх корміць і поіць. Асноўную масу, праўда, не вельмі сытна, але ўсё-такі... Сістэма, дадам, шматпавярховая. Наверсе за кошт мастакоў няблага жыве «апарат». Напрыклад, калі беларускі мастак прадае свой твор за мяжу, дык 47 працэнтаў грошай (у грашовых знаках той краіны, з якой здзелка адбылася) атрымлівае за пасрэдняства адзіная на ўсю краіну арганізацыя, што знаходзіцца, зразумела, у Маскве. 33 працэнты (зноў жа ў канвертуемай валюце) бярэ Саюз мастакоў СССР. Знаходзіцца гаспадар і яшчэ на 10 працэнтаў тых грошай. Урэшце — мастак атрымлівае ганарар — 10 працэнтаў ад агульнай сумы. У рублях... Прыгаданая сітуацыя не можа быць узорам сацыяльнай справядлівасці. Так што не дзіва, калі ўсё часцей і часцей і самім членам творчага саюза прыходзіць у галаву «нефармальна» думкі: «Навошта мне такі саюз, і навошта ён увогуле?» А між тым «нефармальна» карта ўжо разыгрываецца ў «кабінетных» гульнях. Разумныя дзядзькі хутка, трэба аддаць ім належнае, зарыентава-

ліканская выстаўка нетрадыцыйнага мастацтва «Панарам», што працавала ў канцы мінулага года — падзея ў культурным жыцці неардынарная. Ёсць усе падставы разглядаць яе і як этап у заваяванні права на творчае самавыяўленне; і як прызнанне таго, што авангард — сіла, з якой трэба лічыцца; і як спробу «апарату» гэтую сілу падпарадкаваць, выступіць гэтым «хросным бацькам» мастацкага плюралізму. Сапраўды, авангардыстам далі магчымасць выставіць тое, што яны самі лічаць вартым увагі глядача. Не было абрыдлага выстаўкома — атавізму застойнага часу, не было ніякіх ідэалагічных камісій, не было цензуры з боку афіцыйнага спонсара — Беларускага фонду культуры. Праўда, на некаторы час выстаўка была закрыта. Гаварылі пра гэта рознае. Адны сцвярджалі, што не абышлося без сталіністаў і іхняй лютой нянавісці да авангарда, другія — што ініцыятарамі прыпынення выстаўкі былі пажарныя, заклапочаны адсутнасцю супрацьпажарнай бяспекі будынка. Хто ведае, як было на самай справе. Галоўнае, выставай павінны быць задаволены і самі мастакі (яны, відаць, да апошняга моманту не ўяўлялі, што ўрэшце атрымаецца) — і глядачы. Атрымалася выдатная імпрывізацыя на тэмы нашага жыцця.

Праўда, у жыцці саміх мастакоў і пасля гэтай выстаўкі ўсё засталася па-ранейшаму — праблемы майстэрні, жылля, заробку. Я гэта да таго, што выстаўкі, якія сёння з'яўляюцца свайго роду вітрынай плюралізму, творцам не даюць амаль нічога, акрамя маральнага задавальнення. Дарэчы, «Панарам» Фонду культуры, фундатару, не каштавала амаль нічога, бо ўсё было зроблена рукамі саміх мастакоў.

У выставе прынялі ўдзел мастакі творчых груп (аб'яднанняў, суполак — яны называюцца сябе па-рознаму) «Форма», «Галіна», «Плюралізм», «БЛО», «4—63», «Квадрат», «Комі-Кон» і нават «Бісмарк».

Твораў камерцыйна-міфалагічнага аб'яднання «Бісмарк» я неяк не запамніў, а вось іхні «Маніфэст», які я ўгледзеў на падлозе сярод смецця, убіўся мне ў памяць.

І. СУРМАЧЭЎСКИ. «Вечар у Строчыцах». Фота А. ІЛЬІНА.

мель, Гродна, Полацк. Шэраг мастакоў ужо вядомыя аматарам мастацтва па мінулых экспазіцыях нефармалаў. Сярод іх аўтарытэтыя ў сваім асяроддзі (асяроддзе гэтае, нагадаю, пасляхова спрачаецца з мастакамі з СМ БССР за глядача) А. Тарановіч, Т. Копша, Л. Забаўчык, С. Малішэўскі, А. Малей, С. Лапша. Гэта тыя, хто мог бы «пацягнуць» і на персанальныя выстаўкі. Але пакуль на «Панараме» болей такіх, хто можа, так бы мовіць, спяваць толькі ў хоры. У іх яшчэ не акрэслены ўласны светапогляд, не выяўлены ўласны почырк.

Тут было амаль усё, чым багаты беларускі авангард. А багаты ён не толькі на таленты і нерэалізаваныя пакуль што творчыя магчымасці, але таксама на амбіцыі і юнацкую самаўпэўненасць (хоць «нефармалы» на Беларусі людзі ў большасці па-за маладзёжным узростам, ды малады сам нефармальны рух). Бедны — на прафесіяналізм і агульную культуру. У дадзеным выпадку я гавару не пра канкрэтны мастакоў, а пра агульнае ўражанне ад выставы. Са мною, зразумела, можна спрачацца, бо крытэрыі прафесіяналізму ў традыцыйным і нетрадыцыйным мастацтве розныя. І ўсё-такі прафесіянал бачны ўжо па падрыхтаваным да працы чыстым палатне ці аркушы паперы.

Уражанне такое, што многія шукаюць дзесьці даўно зной-

І. СУРМАЧЭЎСКИ. «Здарэнне на Камароўцы».

Зноў люты. Узяць пяро і плакаць...

(Пачатак на стар. 8—9).

На гэтым прамовы на сходзе завяршыліся. Апошнім, 13-м выступленнем супраць Пастарнака стаў артыкул А. Зарыцкага ў «ЛіМе» (5.11.58 г.), сенсацыйны змест якога пакуль застаецца па-за ўвагай даследчыкаў сувязей беларускай і рускай літаратур. Сярод тых, хто «як чорныя крумкачы на падлу

зляталіся на паклёпніцкі раман» і прымусілі Шведскую акадэмію аддаць прэмію Пастарнаку, аўтар нароўні з ЦРУ і Ватыканам, называе... нашых суайчыннікаў за мяжой! І для пацвярджэння цытуе «Нойес Дойчланд», якая ў сваю чаргу спасылалася на заходнегерманскі часопіс «Шпігелъ»: «Глеба для прысуджэння прэміі Пастарнаку была падрыхтавана пры дапамозе

міжнароднай змовы, галоўнымі ўдзельнікамі якой былі: Ватыкан, праслаўлены камітэт «Вольная Еўропа», які складаецца з амерыканскіх агентаў, і беларускія эмігранты». Аўтар для яснасці ўдакладняе: «Відавочна, гаворка ідзе аб беларускіх нацыяналістах».

Каб ацаніць творчасць Пастарнака, міжнародная змова не патрабавалася. А вось міжнарод-

ная згода — зусім магчыма, і калі да яе сапраўды далучыліся нашы суайчыннікі — іх голас застанецца ў гісторыі процівагай афіцыйнай рэзалюцыі, прынятай у Мінску 29 кастрычніка 1958 года. Яе тэкст і інфармацыя аб сходзе пад загалоўкам «Аднадушнасць пісьменнікаў Беларусі» з'явіліся ў «ЛіМе» 1 лістапада: «Прэзідыум Саюза пісьменнікаў Беларусі, выказваючы думку ўсіх пісьменнікаў Беларусі, рашуча асуджае ганебны ўчынак Б. Пастарнака і аднадушна ўхваляе пастанову прэзідыума праўлення СП СССР аб пазбаўленні яго звання савецкага пісьменніка і

выключэнні з ліку членаў СП СССР».

КАЛІ ШТО і вымагае каментарыя ў гэтым тэксце, дык дзеяспрымлетны абарот «выказваючы думку ўсіх пісьменнікаў Беларусі».

Не ўсіх. У спісу прамовцаў з'яўляюць правалы — няма прэзідыяў Аркадзя Куляшова, Пімена Панчанкі, Максіма Танка. Не выступіў Іван Мележ. Янка Брыль запісаў у блаконт у 1960 годзе, калі за мяжой пыталі пра раман, а яму даводзілася гаварыць пра вершы, пра бацьку-мастака, «толькі па сутнасці пра «Жывага» — нічога. Дзе ж ты яго прачытаеш. Варта б

дэнае. Праўда, гэта натуральная з'ява пры нашай дрэннай інфармаванасці адносна таго, чым жыве апошнія дзесяцігоддзі навакольнага свет. Але нават маючы самую аб'ектыўную культурную інфармацыю пра замежку, мы не здолеем яе па-людску скарыстаць, пакуль не пазбавімся комплексу правінцыялізму і нацыянальнага нігілізму. Пакуль сьвядома не станем на ўласны грунт. Пакуль не павернемся тварам да Беларусі. На «Панараме» было тое, што ў больш якасным выкананні можна пабачыць у Маскве, Прыбалтыцы. Я маю на ўвазе культуру колеры, кампазіцыйную пабудову, адпаведнасць выяўленчых сродкаў задуме мастака. У нас — шмат легкаважнага, выпадковага, недзе пабачанага, пачутага, але не праведзенага праз сэрца і розум.

Калі тэатр пачынаецца з вешалкі, дык выстава «Панарамы» пачыналася з вуліцы. У дзень адкрыцця экспазіцыі ішоў дождж, на вуліцы — велізарныя лужыны, холад. Ды і сам інтэр'ер гэтай часткі горада паміж Ленінскім праспектам і Траецкім прадмесцем наводзіў на сумныя думкі. Старыя даўно не фарбаваныя будынкі, велізарныя плот, за якім метрабуд гвалтуе Мінскае замчышча. Толькі белая постаць Кафедральнага сабора ўносіла антымістычны дысананс у гэту пазму смутку, працягам якой (другім раздзелам) была сама экспазіцыя «Панарамы». Часам цяжка было зразумець: што гэта, ці не паспелі вывесці з пакоя смецце, ці гэта так задумана аўтарамі экспазіцыі? На сценах карціны, а побач, на брудным умывальніку — кавалак мыла. Гэта мастак намякае на картаную сістэму, да якой мы дажыліся на 72 годзе, ці гэта проста так? Шмат падобных пытанняў узнікала ў мяне на выставе. Але былі творы і з выразнай сацыяльнай скіраванасцю. Напрыклад, інсталляцыя «Пастфактум» (аўтар Я. Шунейка) — гэта кампазіцыя з прадметаў, якія, сабраныя разам, становяцца нібыта сімвалам нашага супярэчлівага, знерваванага і трагічнага часу. Кампазіцыю янчае рыдлёўка, лязо якой пафарбавана чырвоным, пад колер крыві... А праз вокны, як дапаўненне экспазіцыі, мінскія краваіды. Усяго патроху — то дахоўка падобная на тэатральную дэкарацыю Траецкага, то брудны двор з будаўнічым смеццем, то гмакі праспекта Машэрава. Хоць ты бары дадатковую плату за выставу гарадскога пейзажу.

Зноў вяртаюся да тэмы прафесіяналізму. Сённяшні, прынамсі беларускі, авангард чымсьці нагадвае славетную шахматную партыю Астапа Бэндэра ў Васюках. Маючы даволі цямянае ўяўленне, што такое шахматы, «вялікі камбінатар» адразу разыграў класічны дэбют. Справа ў тым, што каб разыграць «класічны дэбют» у авангардысцкім мастацтве, зусім неабавязкова ўмець маляваць. Дастаткова паставіць на палатне кропку, пляму, правесці лінію ці проста пلونці і расцёрці, як ты аўтаматычна трапляеш у нейкі класічны (у сваёй мастацкай сістэме) напрамак — трансавангард, абстрактны ці геаметрычны аб-

страктналізм, супрэматызм і гэтак далей. Гэта разбэшчвае, бо мастак спадзяецца не на ўласныя сілы і талент, а на тое, што яго асвеціць святло далёкай зоркі, што ягонае «нямае» палатно агучыць далёкая музыка, і ўсё ўрэшце растлумачаць крытыкі. Такі настрой называецца спажывецкім. Асабіста мне найбольш цэльнай і лагічна абгрунтаванай падалася экспазіцыя віцебскай групы «Квадрат». Можна, таму, што свой прафесіяналізм яе ўдзельнікі выяўляюць у формах не надта далёкіх ад рэалістычных.

Адзін мастак пасля наведання выстаўкі сказаў: «Гэта сярэдняе падобна на нашае жыццё. Пасля такой выстаўкі ты не здзівішся, калі на вуліцы табе надаюць па пысе хуліганы, аблае прадаўшчыца ў краме, а на заканчэнне, калі ты прыйдзеш дадому, у дзверы пазвоніць рэкецір». Што ты зробіш, калі надвор'е не спрыяе настрою. Калі па дарозе да гармоніі ці проста нармальнага жыцця трэба зведаць дождж і холад, трэба скакаць праз лужыны і брыскі бруднымі дварамі. Кажуць, што зоркі выглядаюць ярчэй, калі глядзіш на іх не з вяршыні гары, а з глыбіні памыйнай ямы. Відаць, гэта якраз той выпадак.

І яшчэ колькі слоў пра выставу, якая праходзіла адначасова з «Панарамай», літаральна за некалькі крокаў, у выставачнай зале на праспекце Машэрава. Яна мела даволі прэтэнцыйную назву «Скарбы беларускага авангарда». Арганізавана была цэнтрам «Арыенцір» пры ЦК ЛКСМБ. Пospеху, на які разлічвалі арганізатары, выстава не мела. Ці то «Панарамы» адбіла гледачоў у «Скарбах...», ці то дзве выставы аднаго напрамку побач — замнога. У «Скарбах...» былі прадстаўлены тыя ж імёны, што і на «Панараме». Праўда, адбор быў больш строгі. Меншым быў элемент выпадковасці, але разам з тым вынікла і такая прыцягальная для гледача непасрэднасць, імпрэвізаванасць. Ва ўступным слове да каталога «Панарамы» ёсць такія радкі: «Авангард неабходны, таксама як і любы іншы напрамак у мастацтве, усякаму грамадству, якое лічыць сабе развітым культурна і эканамічна». Асабіста я не ўпэўнены, што нашу краіну можна аднесці да ліку развітых культурна і эканамічна. А гэтая няразвітасць накладвае адбітак і на савецкі авангард і на ўсё астатняе мастацтва. Авангард у пэўным сэнсе — гэта «гульні ў Захад». Аднак у Еўропе апошні раз разбуралі старую культуру ў імя будаўніцтва светлай будучыні 200 гадоў назад, пад час Вялікай Французскай рэвалюцыі. І дзякуй богу, не паспелі ў гэтай справе шырока разгарнуцца. Таму сёння там любіць новы мастацкі кірунак — гэта проста новае звяно ў ланцугу культурнай эвалюцыі.

Іншая справа ў нас. Наш авангард чымсьці нагадвае прыгожы дзядоўнік, які вырас сярод смецця на падмуру зруйнаванага (зусім нядаўна) Храма. Цяжка сказаць, які лёс чакае гэтую расліну, калі храм пачнуць адбудоваць.

...И вот, бессмертные наврема,
Мы к лику сосен причтены
И от болезней, эпидемий
И смерти освобождены...

Бессмертныя толькі паэзія. Ніхто не вызваліць нас ад пам'яці, якой бы балючай яна ні была. Я вяртаўся з Перадзелкіна. У цэлафане ад ўваздыкоў ляжала зямля і сасновая шышка з магілы паэта. У кожным смалістым семачку чакала свайго часу стромкая, як паэзія Пастарнака, сасна. Сёлета пасаджу, павінна прыжыцца — усё ж у нас на Беларусі спрыяльная глеба.

Аляксандр ЛУКАШУК.

нам ведаць тое, супраць чаго крычым». Гэты запіс пад назвай «Прыкрасце» надрукаваць Брылю ўдалося праз 8 гадоў, у 1968-м. (Начытаўшыся Брыля, ў 1980-м я вяртаўся з паездкі на Мальту з англійскамоўным «Доктарам Жывага» за пазухай. Таможню праішоў без страт. Дома адкрыў: раман чамусьці пачынаўся, як п'еса, з пераліку дзекучых асоб, тлумачылася, дзе імя, імя на блычку, чаму Лара і Ларыса Фёдаруна — адна і тая ж асоба; перакладчыкі прасілі прабаўніцтва за недасканаласць... Прачытаў першы раздзел і паставіў кнігу на паліцу. Чакаць «Новы мір» давялося таксама восем гадоў).

ПЛАНЫ НА ЗАЎТРА

У Саюзе тэатральных дзеляў БССР адбылося чарговае пасяджэнне секцыі харэаграфіі. Члены секцыі, якой кіруе донтар мастацтвазнаўства, загадчык кафедры Мінскага інстытута культуры Ю. Чурно, прыгадалі найбольш важкія і значныя падзеі ў харэаграфічным жыцці рэспублікі, якія адбыліся летас, а таксама абмеркавалі кірункі працы на 1990 год.

Акрамя традыцыйнай штогадовай работы па абмеркаванні прэм'ерных спектакляў Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР і Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР, аналізу асявалення музычна-тэатральнага працэсу ў рэспубліцы, мяркуецца правесці сіламі членаў секцыі, а таксама запрасіўшы вядомых у краіне спецыялістаў, рэспубліканскую канферэнцыю «Балеты спадчыны на сцэне ДАВТа БССР». Апошнія сезоны, калі на сцэне тэатра з'явіліся новыя рэдакцыі балетаў «Леб-

дзінае возера», «Жызэль», «Дон Кіхот» (у сярэдзіне лютага мяркуецца прэм'ера «Спячай красуні»), даюць спажыву для роздому аб лёсе і ўважальнасці класічных спектакляў.

Стварэнне нацыянальнага спектакля заўсёды з'яўляецца падзеяй у мастацтве. Таму ў планах дзеляў харэаграфічнага мастацтва — правесці «круглы стол» па абмеркаванні балета «Рагнеда», над якім зараз працуе кампазітар А. Мдзівані, запрасіўшы для ўдзелу ў ім кампазітараў, гісторыкаў, прадстаўнікоў прэсы, радыё, тэлебачання.

Прафесійны артыст і крытык не можа існаваць без новых глядацкіх уражанняў, ведання, што робіцца за межами тэатра, рэспублікі. Таму секцыя харэаграфіі плануе арганізаваць пазедну групу дзеляў балетнага тэатра і балетных крытыкаў на гастролях аднаго з найбольш вядомых у свеце Гамбургскага ба-

лета пад кіраўніцтвам Дж. Наймайера, якія павінны адбыцца сёлета ў Маскве; накіраваць групу членаў секцыі на фестываль імя В. Няжынскага, які пройдзе ў Маскве, Ленінградзе, Кіеве.

Пасля абмеркавання плана работы секцыі на наступны год выступіла кандыдат мастацтвазнаўства Э. Шумілава, якая падзялілася ўражаннямі ад спектакляў оперна-балетнага фестывалю, які мінулы восенню праходзіў у балгарскім горадзе Стара Загора і сабраў дзесяць тэатраў з васьмі гарадоў краіны (у 1981 годзе беларуская балетная трупя ўдзельнічала ў гэтым прадстаўнічым форуме). Ю. Чурно расказала прысутным аб міжнароднай сустрэчы балетазнаўцаў і балетных крытыкаў у Маскве, у лютым ёй давялося ўдзельнічаць. Пад час форуму савецкія крытыкі сустракаліся з замежнымі выдаўцамі з Англіі, Швейцарыі, Венгрыі, Аўстрыі. Інфармаванасць, дасведчанасць у працэсах, якія адбываюцца ў харэаграфічным мастацтве асобных рэспублік неабходна сёння, калі ўсё часцей балетныя трупы краіны выязджаюць на гастролях за мяжу. НАШ КАР.

«Нам толькі незразумела...»

Адкрыты ліст салісты Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР Марыі ГУЛЕГІНАЙ

Марыя Агасюна!

У інтэр'ю газете «Звязда» (24.01.90 г.) Вы з непавагай выказаліся пра свайх калег з ДАВТа, які даў Вам для творчасці ўсё, назваўшы ці абавязушы іх «шэрай масай». Непаважліва, ці хутчэй абразліва, выказаліся Вы і наконт калег па кафедры спеваў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, дзе Вы працуеце «пачасавіком» з 1986 года: «Прышла на кафедру спеваў і жахнулася: узровень ніжэй нулявога... Некампетэнтнасць татальная». На такую «ацэнку» Вы, тады яшчэ «учарашняя студэнтка», як нам здаецца, не мелі маральнага права, ды і яна зусім не адпавядае меркаванням вядомых прафесараў краіны: І. Ціца, Т. Веска, З. Паўлаўска, Н. Шпілер, Г. Анціпава і іншых.

Хацелі б нагадаць, што з 1976 па 1986 г. кафедрой кіравала народная артыстка СССР прафесар Т. М. Ніжнікава. Яна як вядучая салістка ДАВТа БССР на працягу 25 гадоў, а потым як выкладчык і кіраўнік кафедры ўнесла вялізны ўклад у развіццё беларускага нацыянальнага мастацтва. Вы ж адным з махам скрэслілі фактычна ўсё творчае жыццё спявакі і педагога. Ды і не яе адной, бо на кафедры ў той перыяд працавалі, працуюць і цяпер, большасць з тых, хто падпісаў гэты ліст. Сярод іх і настаўнік Вашага мужа (а ў яго, што не адмаўляеце і Вы, добрая вакальная школа) — народны артыст БССР прафесар А. М. Генералаў.

Менавіта ў тыя гады выхаванцамі кафедры былі заслужаныя артысты БССР В. Скоробага і Р. Харык, заслужаны артыст РСФСР А. Баскін, салісты ДАВТа БССР В. Цішына, Г. Чэпкіца, Л. Крывянік, Н. Руднева, А. Кеда, М. Рысаў, Н. Залатарова і многія іншыя вакалісты, якія з поспехам працуюць у музычных тэатрах і канцэртных арганізацыях. Няўжо гэта іх Вы ў сваім інтэр'ю назвалі «шэрай масай»? Калі так, мы з Вамі пагадзіцца не можам. Цяпер у трупі ДАВТа працуе каля 30 выпускнікоў БДК, а таксама каля 20 выпускнікоў іншых кансерваторыяў краіны, якіх запрашалі, палічыўшы за лепшых, былыя галоўныя дырыжоры, шаноўныя і для нас, і для Вас Я. А. Вацчак і Г. П. Праваторыў.

Як мы зразумелі з інтэр'ю, толькі са сваймі вучнямі (іх Вы ўладкавалі ў стажёрскую групу тэатра, хоць яны і не мелі на тое прафесійных падстаў) Вы звязваеце магчымасць «ажыўлення» тэатра. Здаецца, Вы імкнецца стварыць сабе рэпутацыю выдатнага педагога і ўсемагутнага чалавека: «Многія

хацелі б да мяне перайсці, дык усіх жа не возьмеш». Зараз, наколькі нам вядома, ні вусных, ні пісьмовых заяў у Ваш клас ад студэнтаў няма...

Зневажаючы некаторыя Вашы ацэнкі і цяперашняга загадчыка кафедры спеваў дацэнта Л. П. Івацкова, які нядаўна абараніў кандыдацкую дысертацыю і які запрасіў Вас на работу ў кансерваторыю. 20 выпускнікоў Леаніда Пятровіча працуюць у тэатрах і канцэртных арганізацыях рэспублікі і краіны, маюць ганаровыя і лаўрэатскія званні. Таму даваць такі «ацэнкі» з Вашага боку, калі Вы не выхавалі яшчэ ніводнага спявака, няспявака.

Вядома, у рабоце кафедры, як і любога педагога, ёсць і могуць быць недахопы. Вельмі дрэнна, калі з каго-небудзь не атрымаўся артыст. Вядома, гэта ўплывае на лёс чалавека. Така наша доля: мы працуем не з металам ці з дрэвам, і нашы педагогічныя памылкі дорага каштуюць, але, на жаль, ад іх ніхто не застрахаваны. Сумняваліся, а потым нават адмовіліся ад педагогічнай дзейнасці найвядомыя спявакі: Э. Каруза, С. Лемашаў, Л. Александроўска, зразумейшы, што плёная выканаўчая дзейнасць не гарантуе поспехаў у педагогічнай рабоце.

Вы — выкладчык-пачатковец. Тут Вашы поспехі, а, магчыма, памылкі і няўдачы наперадзе. Але вось якімуды маецца права быць педагогам-выхавателем? Мы ж выхоўваем не толькі прафесійных спявакоў, але і людзей, асоб. Ці будучы Вашы выхаванцы прстойнымі, сціплымі людзьмі? Бо ўжо цяпер, будучы студэнтамі, яны фанабэрыста, ледзь-ледзь вітаюць (а то і зусім не робяць гэтага) у кансерваторыі — выкладчыкаў, у тэатры — салістаў. Ці не зоймуцца яны ў будучым на выкладчыцкай рабоце пры-

АД РЕДАКЦЫІ. Імя опернай «зоркі» Марыі Гулегінай неаднойчы з'яўлялася на старонках «ЛіМа». Толькі ў мінулым нумары быў змешчаны водгук натэлеперадачу пра яе — «Брава, Марыя!» Тым часам рэдакцыя атрымала калектыўны ліст — водгук на інтэр'ю М. Гулегінай, змешчанае ў «Звяздзе». Ліст мы надрукавалі. Маркуем аднак, што маральна-псіхалагічныя праблемы, якія ўзніклі на кафедры спеваў, — далікатныя, унутраныя, абгаворваць іх лепш таксама на кафедры. Таму і каменціраваць сітуацыю, якая склалася на кафедры і ў опернай трупі ДАВТа, з нашага, «трэцяга» боку было б справай некарэктнай. Яна, відаць, ой якая няпростая, бо нават пад гэтым, здаецца, непрадзутым лістом не паставілі свае подпісы некаторыя выкладчыкі — вядомыя вакалісты.

Жыццё артыстаў, жыццё тэатра — гэта вельмі супярэчнасцей, канфліктаў, страсцей, і капрызаў. Так было ва ўсе часы. Вядома, крывядна, калі непаразуменнасці ўзнікаюць паміж людзьмі, якія, кожны ў меры сваіх мажлівасцей і паніццяў, шчыруюць на карысць мастацтва. Ад такіх непаразуменнасцей церпяць найперш яны самі, а завадно і мастацтва. Так і хочацца выгукнуць: «Людзі, давайце жыць мірна!» Узаемныя прэтэнзіі, папрокі да крыўды і спараджаюць тое самае. Усё меней чытаем ды чуем навакол добрых слоў. Будзем жа спагаднымі, велікадушнымі, велілівымі да тых, хто побач, і больш строгімі да сабе.

АДДЗЕЛ МУЗЫКІ «ЛіМа».

ПА-ЗА МЕЖАМІ НАЦЫЯНАЛЬНАГА?

(Пачатак на стар. 5).

Опасность, некоторая двусторонность лозунга «самоопределение» сказались на деле: им воспользовалась мелкая буржуазия. Но насколько слабо ее влияние в пролетарских массах, настолько сильно в этих массах классовое самосознание, в противовес национальным предубеждениям, — это показал всебелорусский Съезд Советов, вырвавший корень зла и оздоровивший тем советско-государственный организм Белоруссии...

Только в единении с международным пролетариатом всех национальностей, — российским, германским, литовским, польским, латышским и так далее, — белорусский пролетариат, при полном отсутствии национального антагонизма к ним, добьется своего окончательного освобождения через коммунистическую революцию.

Ці можна пасля такіх публікацый здзіўляцца, што яшчэ тады смяротная пагроза нависла над З. Жылуновічам, Я. Дылам і іншымі дзеячамі, а камуніст паэт Фабіян Шантыр быў знішчаны. Нігілізм і экстрэмізм канца 20-х гадоў, што неўзабаве перарос у шырокамаштабны тэрор, з'явіўся не на голым месцы, не быў выдумкай аднаго толькі Сталіна, а зародзіўся яшчэ ў агні грамадзянскай вайны. Іменна ў метадах вырашэння канфліктаў у першыя паслякастрычніцкія гады бачацца вытокі трагедыі канца 20-30-х гадоў, калі найбольш экстрэмісцкая палітычная лінія ва ўсім дзяржаўным будаўніцтве, у ідэалогіі і ў нацыянальнай палітыцы ўзяла верх, святкавала перамогу.

У артыкуле не хаваецца разрыў паміж словам і справай, паміж лозунгамі і рэальнымі адносінамі да іх. Так узаконвалася падвойная мараль: адна для лозунгаў, другая — для практычнай дзейнасці, адна — на паказ, для свету (якія мы добрыя!), а другая — для сябе.

АМАЛЬ да самага апошняга часу наша гістарычная навука расцэньвала падзеі перыяду чарговых акупацый Беларусі і ўсёй грамадзянскай вайны, быццам бы пазіраючы на іх са штаб-кватэры Мяснікіна. Але гэты НП (назіральны пункт) нельга лічыць надзейным, таму што ён ствараўся з думкай аб сусветнай рэвалюцыі, для маштабаў якой лёс нейкай там беларусаў не павінен быў і не мог мець ніякага практычнага значэння.

А як бачылася нацыянальная праблема з другога боку барыкады (а больш дакладна — паміж барыкадамі, сярод якіх былі заціснуты, як распаленымі абцугамі, беларускія сёлы і гарады), у асяроддзі тых дзеячаў, якія выйшлі з самага гэтага народа і дзялілі з ім усе нягоды? Спыніцца вярта на погляды Я. Лёсіка і А. Прушынскага (А. Гаруна) — двух сяброў па сібірскай ссыльцы.

Язэп Лёсік адразу ж адгукнуўся на вестку аб Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Расіі, і не прыняў яе. Але чаму? Яго аргументацыя заслугоўвае таго, каб з ёю пазнаёміцца, бо ў ёй увасоблены погляды не аднаго толькі аўтара, а ідэйныя ўяўленні народнай, патрыятычна настроенай беларускай інтэлігенцыі. Дык вось, у газеце «Вольная Беларусь» (1917 г., № 30 ад 19 лістапада) у артыкуле «Скуткі більшавіцкага паўстання» ён піша:

«...Разумеецца, што гэта байкі, калі більшавікоў называюць здраднікамі і нямецкімі шпікамі. Такімі байкамі і ганебнымі плёткамі хітрыя людзі звыклі палохаць дурных і скваліных на таемных гаворкі грамадзян. Такія людзі гатовы распусціць чуткі, што більшавікі, заміж гарэлкі, п'юць кроў і закусваюць маленькімі дзяцьмі. Людзі, котрым ні пад сілу ідэйнае змаганне з сваімі супраціўнікамі, шмат на што адважваюцца. (...)

...Цяперашнія выдумшчыкі пра більшавікоў, не разумеючы іх ідэйных заданняў, ганебна тлумачаць погляд більшавікоў на вайну і адносіны да нямецкага пралетарыяту. З більшавікамі можна і трэба змагацца ў наш небяспечны час усімі заходамі, але ёсцьці людзей і плясці на іх усляякую брыдоту — не гожа; гэта значыць — пляміць самых сябе. З більшавікамі трэба змагацца дзеля таго, што яны рыхтуюцца завесці ў дзяржаву гэты грамадзянскі лад, да которага людзі яшчэ не дараслі. Уводзіць у нас, пры нашай гаспадарскай і грамадскай адсталасці, сацыялістычны лад, — гэта ўсё роўна, каб хто захацеў з малага

хлопца раптам зрабіць дзецюка ды стаў бы цягнуць яго за вушы ўверх. Разумеецца, апрач калецтва, з гэтага нічога б не вышло. А, тым часам, більшавікі робяць нешта падобнае з дзяржавай расійскаю, і мы бачым, што skutкам іх заўчаснай чыннасці пабольшаецца бязлад, калатніна і заняпад, хоць яны шчыра жадаюць добра працоўнаму народу, але гэтак, як шкадавала адна жаласлівага бабка свайго хворага на тыфус унука. Унук плакаў ды ўсё прасіў даць яму бульбы, каторае пры тыфусу ні можна есці. Бабуля змілавалася ды дала, а ўнук з'еў ды памёр. (...)

Більшавізм спакусіў цёмныя, несвядомыя масы моцнымі абцяганкамі скончыць вайну, надарыць зямлю, накарміць галодных, усцешыць бяздольных, прыпыніць калатніну, устанавіць парадак. Тым часам, нічога гэтага ён зрабіць не здолае. (...) Народ утаміўся і перажыў усе стадыі сацыялістычных абцяганак. Гэтыя абцяганкі нічога, апрач утомы і зняверра, яму не далі. Більшавізм — гэта астатняя хваля рэвалюцыйнага руху, — далей пасувацца некуды. Ад гэтага часу рух рэвалюцыйнага наступу пачне здавацца назад і — хто скажа, дзе гэтае адступленне назад супыніцца? Хто можа быць пэўным, што не з'явіцца ў гэты цяжкі час грамадскага заняпаду які-небудзь Напалеон і не пастараецца завесці парадак на свой густ і разуменне? (...)

Так Лёсік яшчэ ў лістападзе 1917 г. прадказаў з'яўленне Напалеона-Джугашвілі-Сталіна. Сам ён не верыў у магчымасць сацыялістычнай перабудовы грамадства ў такой адсталай краіне, як Расія або Беларусь. Але пасля заканчэння грамадзянскай вайны ён прызнаў Савецкую ўладу і пачаў прымаць самы непасрэдны і актыўны ўдзел у культурным будаўніцтве ў Савецкай Беларусі, стаў адным з першых правядзёных членаў Акадэміі навук БССР.

НА ПРАЦЯГУ ўсяго перыяду грамадзянскай вайны вакол нацыянальных праблем разгортвалася непрымірмая ідэалагічная канфрантацыя — месцамі, як мы бачылі, крыклівая, непераборлівая, а месцамі ўзважаная, заснаваная на фактах і аргументах. Усё гэта абумоўлена было ўзроўнем агульнай культуры ўдзельнікаў палемікі, іх круглагоддзям. Вялася ў пазіі і публіцыстыцы — у найбольш аператыўных жанрах літаратуры. Вялася таму, што ад вырашэння нацыянальных праблем, таксама як і ад сацыяльных, залежаў лёс народа, які на папярэшчых павінен быў адраджацца да новага жыцця. Стары лад давёў да сусветнага катаклізму. А якім павінен быў стаць новы лад? На гэтае пытанне даваліся розныя адказы. Змагаліся розныя канцэпцыі і ўяўленні. Сёння можна толькі здзіўляцца шырыні погляду і дальнабачнасці некаторых аўтараў.

Можна нагадаць, што сказана ў праграме БСДП: «Чым раней адбудзецца сацыяльная рэвалюцыя, тым цяжэй яна адаб'ецца на гаспадарскім жыцці, тым цяжэй будзе яе перажыць усю грамадзянству і ў першы чарод самім працаўніком.

Калі мы хочам, каб сацыялістычны парадак быў трывалым, каб ён здавальваў не толькі свядомых, але і мала свядомых працаўнікоў, дык мусім клапаціцца, каб пры гэтым парадку не зменшыўся вытвор фабрыкаў, не стала горш радзіць зямля; бо ў такім разе народ будзе незадаволены з новага, хаця б і справядлівага парадку, вернецца да старога парадку і пасля доўга і ўпарта будзе яго бараніць». Як не ўспомніць тут сучасны падзеі ў Польшчы, Венгрыі, Румыніі і ў іншых краінах Усходняй Еўропы, дзяржаўны лад якіх на працягу больш чым чатырох дзесяцігоддзяў мы называлі сацыялістычным!

Ад палемікі на нацыянальных пытаннях не заставаўся ўбаку і Алесь Гарун. На працягу 1917—1920 гадоў у яго поглядах заўважаецца прыкметная пераацэнка каштоўнасцей. З самага пачатку ён рэзка выступаў супраць тых, хто не прызнаваў нацыянальных інтарэсаў беларускага народа і вырашаў складаныя палітычныя і грамадскія праблемы толькі шляхам выкарыстання сілы. Ён лічыў, што пагроза беларускаму народу заўсёды ў аднолькавай ступені ішла з Варшавы і Масквы, і спадзяваўся, што беларусы могуць і павінен заваяваць поўную дзяржаўную незалежнасць.

Але ўжо і ў той час, у 1918 годзе, ён з найвышэйшай пахвалою гаварыў пра

рэвалюцыйныя заслугі расійскага пралетарыату. Аднак у верасні 1919 г. на сустрэчы з Пілсудскім выступіў з антысавецкай прамовай. Пасля таго верасня — ніводнага антысавецкага радка, ніводнага слова. Ствараецца ўражанне, быццам Алесь Гарун чакаў кардынальных пераменаў — чакаў з надзеяй і верай, баючыся сказаць што-небудзь у падтрымку, але і не выяўляючы недаверу. А яшчэ не так даўно ён дазваляў сабе адкрытую ідэйную палеміку з більшавікамі — не крыклівую, не абразлівую, але прыныповую, абгрунтаваную. Уяўленне аб яго поглядах таго часу дае артыкул «Увагі да нацыянальнага руху», апублікаваны 17 сакавіка 1918 г. у газеце «Вольная Беларусь». Думаецца, што вярта і сённяшніму чытачу пазнаёміцца з гэтым артыкулам, каб атрымаць уяўленне аб формах і сутнасці ідэйных палемік таго часу ды і аб поглядах самага Алеся Гаруна як аднаго з найбольш вядомых і відных прадстаўнікоў беларускага нацыянальна-вызваленчага руху:

«У істочні ўсякі нацыянальны рух мае мяшчанскі (буржуазны) характар і заўсёды становіцца ў адпор сацыяльным надзеям і дамаганням работніцкага стану».

«Нацыянальнае пачуццё падтрымліваецца і шырыцца валадарнымі станами, каторым трэба падзяліць работнікаў, каб потым лягчай было разбіваць іх у борках за эканамічныя паляпшэнні».

Такія, цалкам хвалшывыя погляды пашыраюцца шмат кім з правадыроў сучаснага (з більшавіцкім нахілам) сацыялістычнага руху, якія добра запам'ятаваўшы сабе словы граматы камуністаў: «работнікі не маюць бацькаўшчыны. Нельга пазбавіць іх таго, чаго ў іх няма», заблыліся саўсім аб правіле: «спосаб разування марксізму дыялектычны».

Заданнем нашым не ёсць спрэчка з такімі сацыялістамі, але залічаем не лішнім сказаць некалькі слоў аб прычыне, змушаючай іх адступаць ад здаровага спосабу разування і правідловага поглядаў.

Прычына гэтая — псіхалёгічнага парадку і мае пачатак у характары той працы, якую прыходзіцца рабіць сацыялісту.

Сацыялістычны ўстрой — анцітэза сучаснага ўстрою. Праца сацыяліста скіравана да будавання гмаху новага жыцця сярод сучаснасці, каторую ён няўпінна намагаецца зруйнаваць, праз што заўсёды павінен быць на старошы, бо навокал яго непрыяцельскі кош (ваенны лагер. — У. К.). Тысячы небеспячэнстваў пагражаюць яму — воіну за будучыню — у кожным мамэнце, а наперадзе свеціць вялікая «ваенная дабыча». І няма дзіва, што часамі ў ваяўнічым запале, а часам пададаўшыся слабасці, ён можа згубіць меру відочных рэчаў і часу. Бо і сацыяліст мусіць прызнацца: «чалавек я, і ўсё чалавечыя мной уладае». Тады яму здаецца, што мэта, да якой кіруецца ўсё яго духоўнае жыццё, ужо саўсім блізка і каб яе дастаць — досыць ступіць яшчэ адзін толькі крок ці выцягнуць руку. Таг грамадская сіла, на якую апіраючыся спадзяецца ён дасягнуць свае мэты, — пралетарыят, работнікі, — перацінваюцца (перабольшаюцца. — У. К.) ім у такі момэнт, здаецца мажнейшай, чым ёсць на праўду, бо яму, каторы заглядаецца ў будучыню, чаканючы найбарджэйшага яе зышчэння (здзяйснення. — У. К.), моцна хочацца ўзмацавання гэтай сілы, каб калі можна, з разам жа пераскончыць з «панства прымусу ў панства свабоды».

Моцнае бажанне найхутчэйшага зышчэння яго ідэалу, а часамі, у слабых людзей, і жаданне самаго ўступіць у «зямлю абцяганую» — вось той псіхалёгічны чыннік (фактар. — У. К.), які часамі змушае сацыяліста адступаць і ад гістарычнай праўды і ад правідловага спосабу разування.

Чыннік гэты, здаралася, панаваў часова і над людзьмі вялікай разумовай сілы і здольнасцяў. Сацыялісты брэдаўцы (уталісты), як Оўэн, Сэн-Сімон, Фур'е, Кабэ, — людзі вялікай аналітычнай моцы, найлепей за ўсіх сваіх сучаснікаў бачыўшы хібы акаляючага іх свету, рабіліся дзяцьмі, які толькі пачыналі думаць аб будучыні. Ім здавалася, што для шпаркай, феерычна прастай перабудовы супольства, апрач трафна (удала, дакладна. — У. К.) накрэсаванага плану, трэба саўсім нямнога: толькі агульнага згоды, толькі паспалітай добрай (як у іх) волі.

І з вядомых сацыялістаў т. зв. «навуковай школы» не ўсе былі чужымі гэтаму граху. Напрыклад, калі ў 1898 г. германская соц.-дэм. партыя атрымала першы раз на выбарах у рэйстаг каля 3-х мільёнаў галасоў за сваіх кандыдатаў, адзін з бацькоў гэтай школы, Энгельс, падаўся самаашуканству і прарочыў, што ў хуткім часе, усю праз некалькі гадоў, мусіць наступіць сацыялізм. (...)

Калі з такога пункту паглядзець на

правы расійскага грамадскага жыцця, пачынаючы ад марца 1917 году, то шмат якія з іх зрабятца і яснейшымі і больш зразумелымі, а паміж імі і тая неспагаднасць, з якой расійскія «цэнтральныя» і «левыя» сацыялісты адносіліся к правам нацыянальнай свядомасці і нацыянальна-палітычнага руху сярод невяліка-рускіх народаў імперыі. «Дзеля таго, што ім так бажалася — ім так і здавалася». Ім, расійскім сацыялістам, такі доўгі час у кляшчакх найцяжэйшага самаўладства марыўшым аб свабодзе і так раптоўна, неспадзявана для сябе пазбаўленым усіх перашкод, высакчэйшым з падполля на шырокае поле дзяржаўнага будаўніцтва, уроілася, што «другі дзень пасля сацыяльнай рэвалюцыі» мае быць «заўтра», а «першы» ўжо настае «сягоння». Колькасць гэтых тэрмінаў не ўсімі, канечне, лічылася аднаковай, што залежала толькі ад характараў і дасвядчэння асобных людзей, але ад ніякіх праграмаў і тэорыяў.

Людзі больш спакойнага характара і лепшага тэрэтычнага і жыццёвага дасвядчэння расцягвалі «сягоння» і аддалілі «заўтра» на мязэўна доўгі час; гарачэйшыя з натуре аблічалі «сягоння» ў 10—15 гадоў, а «заўтра» паказвалася ім ўжо ў малюнку праўдзівага Эдэму (біблейскага раю. — У. К.); а маласвядомыя і саўсім цёмныя навіцшышы (навічкі. — У. К.) сацыялізму, у якіх перарабілася большая частка салдацкай, работніцкай і сялянскай люднасці ў Расіі, думалі проста: — што «сягоння» гэта зараз жа, — як сказаць, а «заўтра» мае быць праз 24 гадзіны і да такога разування стараліся стасаваць свае ўчынкы.

І правы нацыянальнага руху (які здаецца агульна-народным, але бывае такім вельмі рэдка) здаваліся большай часткай з іх (расійскіх сацыялістаў) і непатрэбнымі і шкадлівымі для інтарэсаў неваладзёных станаў, работніцкага і сялянскага. Нашто дзяліцца, калі наступіць час агульнага карыстання агульным добром? Дзеля чаго драбці свае сілы, калі патрэбна з'яднанне ўсіх для абароны «новага супольства»? Нашто гэтыя «мовы», «культуры» — забыткі старога свету, калі заступіла на зямлю святая вестка ўсясветнага брацтва? Ніякай — гэта «робота мяшчанства». А калі нават гэта рух і самага працоўнага людю, то гэта адсталасць, якой не павіна быць месца ў сучаснасці. І адсюль: вайна словам, агнём і мячом проці нацыянальнага адраджэння. Вось прычына, якая змушае некаторых правадыроў сацыялізму ў Расіі і іх вучніў шырыць сярод паспальства хвалшывыя погляды на нацыянальнае пытанне і нацыянальны рух.

Другой няма. Праўдзівы, не заражаны псіхозам сацыяльнага б у н т у сацыяліст ніколі не ашукаецца ў значэнні слоў граматы камуністаў: «работнікі не маюць бацькаўшчыны. Нельга пазбавіць іх таго, чаго ў іх няма».

ПАРА падводзіць некаторыя вынікі. У перыяд грамадзянскай вайны ішло бескампраміснае змаганне за будучыя формы дзяржаўнага будаўніцтва і сацыяльнага ладу. Працістая розніца — сёння мы іх назвалі б альтэрнатыўнымі — канцэпцыі. Перамагла найбольш экстрэмісцкая, хоць яе не прымалі ні беларускія більшавікі (Жылуновіч, Чарвякоў, Дыла), ні тым больш сацыялістамі (А. Луцкевіч, Прушынскі, Лёсік). Адны і другія захоўвалі вернасць патрыятычнаму абавязку і сыноўняму доўгу спакутаванай бацькаўшчыне. Усе яны бачылі выратаванне ў сацыялізме, з якім звязвалі надзею на светлы лёс народа. Але ўяўленне аб сацыялізме і шляхах да яго ў кожнай грамадскай групе было сваім, адметным, часта кардынальна супрацьлеглым.

Марксісцкая філасофія вучыць, што крытэрэм ісціны — адзіным і надзейным — з'яўляецца практыка. Канцэпцыі Мяснікіяна, Кюрына, Ландэра, Рэйнгольда здзейсніліся ў самой рэчаіснасці. Гэтыя дзеячы рэвалюцыйным энтузіязмам сеялі вецер, а ў выніку, па законах дыялектыкі — пажалі буру, што знішчыла і іх саміх (тых, хто дачакаўся яе).

Лінія Мяснікіяна — Кюрына пракрала шлях не да сацыялізму, не да царства ўсеагульнага шчасця, гармоніі, ладу і дабраўты, а да сталінскай калектывізацыі, да небывалага голаду, масавага тэрору, сімвалам якога сталі вядомыя ва ўсім свеце Курapatы.

Здавалася б, ясна: банкруцтва гэтай палітычнай лініі бачна ва ўсім — у дзяржаўным будаўніцтве, палітыцы, эканоміцы, культуры. Настала пара даць ёй адпаведную адназначную ацэнку. І падумаць, чаму да гэтага часу іх прозвішчы ўскваечаны ў назвах вуліц і плошчаў, чаму самі яны ўсё яшчэ ў розных крыніцах характарызуюцца як героі нашай гісторыі.

Смерць

Афанасія Філіповіча

— Суняўся б ты хоць сёння, Апанас,
Утаймаваў бы нораў і гардыню!
Ці ж белы свет на уніі для нас
Сышоўся клінам?

Прашу, як друга, ты ад слоў сваіх,
Пакуль яшчэ не позна, адрачыся
І з уніятамі — час гэтакі! — прымірыся, —
Не цкуй ты іх...

— Што чую ад цябе, айцец святы?
Ты, праваслаўны, гэта мне гаворыш?..
О, гора мне!
О, гора вам, браты!
Няверным гора!

Каб з унею праклятаю змірыцца,
З прадаўцамі, што ганьбяць заповіт?
Не, ойча, ні за што! Лепш не радзіцца
На божа свет!
Што гаварыў, і гавару
І паўтараю.
На чым стаяў, на тым стаю,
З тым паміраю.
На продаж хціўцам не аддам
Я веры нашай!

...І стрэлы гримнулі ў вясне,
І рэха змоўкла, там, на лядах, —
А ён, прыпёршыся к сасне,
Стаяў усё, стаяў, бы ў сне,
Стаяў — не падаў.

«О, Езус! — прашаптай гайдук. —
Не чалавек — то д'ябл, холера...» —
І ўвесь збялеў, нібы папера.
А Той стаяў, як на бяду
(Лахмаціў вецер бараду),
Не прывід, не! —
Стаяла Вера!

Голас у Курапатах

Запрошаны на баль,
я ўбачыў пот і слёзы,
Пакліканы любіць,
сустрэў я гвалт і здзек.
Я без віна хмялеў,
а за віном — цярозы,
Я на Алімп ляцеў —
прыплёўся да калек.
І плюнуў на яго я,
на зямнога бога,

І на раціўцаў змрочных
ягоных — заадно...
А што далей?..
Эх, брат!..
Далей — адно нічога:
Дарога як міргнуць
і ямы гэтай дно...

Стаміўся мой клён у слаце непагоды,
Стаміўся на клёне птах дзіўнай пароды,
Стамілася «неперспектыўная» хата,
І рэчка, і поле (ад дурхімікатаў).
У стоме і лес мой,
і неба у стоме.
Стамлены і я.
А чаго — невядома.
Мне кажуць: ты, браце, відаць, у абозе;
Мне кажуць:
жывеш як гарох пры дарозе;
І мовяць яшчэ:
забываеш радзіну...
Ды д'ябал са мной!
Але ж я — не адзіны...

**Малітва на бяросце,
знойдзёная пры раскопках
кургана**

божа праведны
божа высокі
божа літасцівы
збаві род наш
ад немачы
страшней за бацья
страшней за чуму
збаві нас грэшных
збаві нас бедных
ад самавыраджэння
самазабыцця
амінь

Падае ранняя восень
Лісцем, як цела, у снэг...
Што зажурылася, Зося?
Дзе бесклапотны твой смех?

Чуеш? — рыкае ласіха
Недзе у пушчы, бы ў сне...
Хай абміне цябе ліха,
Злыдзень няхай абміне!

Будзе ўсё яшчэ, будзе,
Як і бывала спрадвек:
Стрэнуцца людзі як людзі,
Стрэнецца і чалавек.

Любоў?..

Не, яны не ляцелі на крылах,
А ішлі і ішлі, як маглі.
Гадавалі дзяцей і вучылі.
Не хвалілі другіх, не клялі...
Ну а там,
Там,
На самым на краі,
У непазбежнасці той,
У начной,
Ён спытаў:
— Ты са мной, дарагая?
І яна адказала:
— З табой...

**Мартыралог
Беларусі:
імяны і факты**

ГЭТАЯ КНИГА трапіла мне
выпадкова, праз 27 год
пасля выдання. Язэп Германовіч, «Кітай — Сібір —
Масква. Успаміны», Мюнхен,
1962 г. Разгарнуў яе з пэўным
недаверам. Трывала сядзіць у
нас недавер, выгадаваны яшчэ
ў тыя часы, калі любы радок
на нашай мове, выдадзены за
мяжой, лічыўся для нас варожым.
Не буду ўводзіць у зман
чытача, заяўляючы, што кніга
напісана сябрам ці прыхільнікам
Савецкай улады. Сваё стаўленне
да нашага ладу, а дакладней,
да змрочнага сталінскага часу
Я. Германовіч выказвае недвухсэнсоўна.
Сёй-той і цяпер можа вызначыць яго-
ную кнігу як антысавецкую. І
сам я, калі б зазірнуў у яе ў

рэлігіі. Пасля дагаварыліся з
царскім урадам і расейскі Сын-
нод назначаў праваслаўных ду-
хоўнікаў у пэкінскую «албазін-
скую» місію. У наступных па-
каленнях албазінцы акітаіліся
зусім, але насілі імяны Вань-
каў і Міцькаў і захавалі права-
слаўную веру. Нават расейская
мова атрымала ў іх сваю вагу,
а ў цэрквах — славянская. Калі
ўзьнікла патрэба тлумачыць лі-
тургію і наагул царкоўнае на-
бажэнства на кітайскую мову,
пецяярбургскі Сыннод не праці-
віўся гэтаму. (...) Такім чынам,
праваслаўная цэрква залажыла
свой трывалы фундамент буд-
учай місіі ў Кітаі».

Яна ўзмацніла свой уплыў,
калі царызм ператварыў паў-

Іван ЛАСКОЎ

**ШЛЯХ
ПАКУТНІКА**

Па старонках адной малавядомай кнігі

той час, калі яна выйшла, мо-
жа, сказаў бы прыблізна тое ж.
Але час ідзе...

Думаецца, што такім аўта-
рам, як Германовіч, трэба ве-
рыць. Не можа маніць глыбо-
ка рэлігійны і такі шчыры ча-
лавец, як Германовіч, што не
тоіць у сваіх успамінах нават і
ўласных «грахоў» нахштальт «ук-
радзенага» з поля гурка.

Нарадзіўся Язэп Германовіч
(сваё імя па бацьку ён не па-
ведама) 4 сакавіка 1890 года
ў мястэчку Гальшаны Віленс-
кай губерні. (Цяпер вёска ў
Ашмянскім раёне Гродзенскай
вобласці). Вучыўся ў Віленскай
духоўнай семінарыі. У 1924 го-
дзе «ўступіў да айцоў Марыя-
наў» Друйскага кляштару, што
ў Браслаўскім раёне. На па-
чатку 30-ых гадоў яго жыццё-
вы шлях робіць рэзкі паварот...
Аля для большай зразумеласці
крыху адхілімся ад жыццяпісу
айца Язэпа.

ЯК ВЯДОМА, кітайцы
спрадвек мелі сваю рэ-
лігію — канфуцыянства.
Але з пункту гледжання хрыс-
ціянскіх цэркваў, Кітай лічыўся
паганскім. Таму з другой па-
ловы XIX стагоддзя Кітай ро-
біцца полем дзейнасці каталіч-
кіх місіянераў. Да трыццатых
гадоў XX стагоддзя лік хрыс-
ціянскіх у каталіцтва кітайцаў
дасягае пяці мільянаў. Сваю
дзейнасць у Кітаі разгортвала
і Руская праваслаўная царк-
ва. «Справа, — піша Я. Герма-
новіч (цытую, захоўваючы ўсе
моўныя і арфаграфічныя асаб-
лівасці), — пачалася прыпад-
кова і ў дзіўны спосаб. У XVII
стагоддзі кітайцы вялі вайну
з царскай Расіяй і двойчы зда-
былі над ракою Амурам
цвярдзіны Албазін. Першая
аблога кончылася нічым. Дру-
гі раз, пасля доўгай аблогі,
абаронцаў цвярдзіны голадам
прымусілі здацца. Кітайцы вель-
мі дзівіліся з мужнасці і стой-
касці забайкальскіх казакоў і,
узяшы іх у палон, далі ім уз-
нагароду: пасадзілі ля Пэкіну
на ўчастках, пажанілі зь кітай-
камі і пакінулі ім вольнасць

ночна-ўсходні Кітай у сваю
«сферу ўплыву», фактычна да-
лучыўшы яго да Расіі. Хутка
расла колькасць рускага на-
сельніцтва Маньчжурый, была
пракладзена Усходне-Кітайская
чыгунка, на месцы кітайскай
вёскі пабудаваны рускі горад
Харбін. Яшчэ больш стала ў
Маньчжурый рускіх людзей па-
сля грамадзянскай вайны і вы-
гнання белавардзейцаў з Ус-
ходняй Сібіры. Але праваслаў-
най царкве ў Кітаі гэта чамусь-
ці на карысць не пайшло. «Хоць
эміграцыя наагул не была бед-
ная (...) хоць расейская эмігра-
цыя здолела пабудаваць у Хар-
біне дзiesiąткі прыгожых царк-
ваў, аднак не змагла стварыць
і вёсці інстытутаў місіійных,
ані нават сваіх выхавальчых у
такіх памерах, як мелі пратэ-
станты і мы, каталікі», — за-
значае Я. Германовіч. Болей за
тое: частка праваслаўнай эмі-
грацыі ў Кітаі стала далучацца
да каталіцтва. Ватыкан, што
пільна сачыў за гэтым, выра-
шыў падмацаваць справу накі-
раваннем у Харбін прадстаўні-
коў усходне-каталіцкага духа-
венства. Першым кіраўніком
усходняй каталіцкай місіі ў Кі-
таі быў прызначаны архіман-
дрыт Фабіян Абрантовіч, з на-
цыянальнасці беларус. Доктар
філасофіі (атрымаў адукацыю
ў Пецяярбурзе), «слаўны пра-
моўца і пісьменнік», у 1918—
1920 гадах ён быў рэктарам ка-
таліцкай духоўнай семінарыі ў
Менску (якую сам заснаваў),
пасля працаваў у Навагрудку.
У 1928 г. «парাপлавам з Мар-
сыліі, праз Суэц, Сінгапур,
Шангай, Дайрэн» Ф. Абранто-
віч прыязджае ў Харбін.

У далейшым сюды прыехалі
яшчэ некалькі святароў з Бе-
ларусі, у тым ліку 23 мая 1932
года — Язэп Германовіч. Ён
узначаліў каталіцкую школу-
інтэрнат для хлопчыкаў-сірот—
дзяцей эмігрантаў. Працавала
школа на рускай мове.

У 1935 годзе, змораны цяж-
кай і нервовай працай, Герма-
новіч захварэў і быў вымуша-
(Працяг на стар. 14—15).

«ЖЫВЕ «БЕЛАРУСЬ»!

соніс «Беларусь», якому споў-
нілася шасцьдзесят гадоў. У
гэтым сэнсе не выключэнне. На
яго творчым небасхіле палалі
рэвалюцыйныя сплахі, ён ад-
чуваў адліжную цяплыню і пе-
ражыў застойныя гады. Сёння
ён — актыўны прапагандыст
ідэй перабудовы.

Спачатку часопіс выходзіў
пад назвай «Чырвоная Бела-
русь» перыядычнасцю раз у два
тыдні — са студзеня 1930 па
сакавік 1933 года. Рэдактарамі
былі М. Чарот, потым — М. Хе-
даровіч. Асвятляючы сацыяліс-
тычнае будаўніцтва ў вёсцы і
горадзе, часопіс, наоколькі да-
валялі магчымасці, імкнуўся
слухаць пульс часу.

Адноўлены ён быў (пад сваёй
цяперашняй назвай) у 1944 го-
дзе. Як і раней, на пачатку 30-х,
намагаўся быць выразнікам
грамадскай думкі. Зразумела,
не абыходзілася і без матэрыя-
лаў «урапатрыятычных», без

публікацый, у якіх жаданае вы-
давалася за сапраўднае. Разам
з тым нельга не сказаць, што
часопіс усё ж, так ці інакш, пі-
саў летаніс часу.

Новае дыханне «Беларусі» па-
чалася з перабудовы.

Праз усё гэта гаварылася на
вечары, прысвечаныя часопіс-
юбіляру, які адбыўся ў Доме лі-
таратара. Адкрыў і вёў вечар
галоўны рэдактар часопіса «Бе-
ларусь» А. Шабалін. Прыязныя
словы ў адрас юбіляра сказалі
першы сакратар праўлення СП
БССР В. Зуёнак, першы намес-
нік міністра культуры рэспуб-
лікі У. Гілеп, дырэктар выда-
вецтва «Беларусь» В. Дубоўскі,
дырэктар выдавецтва «Полымя»
М. Івановіч, галоўны рэдактар
часопіса «Крыніца» У. Някляеў,
а таксама А. Разанаў, Г. Булы-
ка, А. Марачкін і іншыя.

Тэкст і фота
Ул. КРУКА.

Перыядычныя выданні — як і
людзі. Час заўсёды кладзе на іх
лёс адбітак. Грамадска-палітыч-
ны і літаратурна-мастацкі ча-

ны выехаць з Кітаю. «Пасля нядоўгага адпачынку ў Рыме і ў Друі заняў месца рэктара студыі ў Вільні... у купленам доме для клерыкаў-беларусаў».

«Ад пачатку 1938 (года), — піша далей Германовіч, — пачалася вялікая нагонка на беларусаў у Віленскім ваяводстве з боку польскага акупацыйнага ўрада Рыдза-Сымігла. У рэзультата гэтага былі выселены з Друйскага кляштару святары і клерыкі беларусы». Сам Германовіч 10 ліпеня 1938 г. быў высланы з Вільні. Відавочна, ён не меў ніякага іншага выйсця, бо 2 мая 1939 г. зноў апынуўся ў Харбіне ў той самай школе-інтэрнаце (якую называе таксама ліцэем). Напачатку працаваў выхаванцам у інтэрнаце, потым займаў пасаду віцэ-дырэктара, выкладаў лаціну.

ПАЧАЛАСЯ І СКОНЧИЛАСЯ другая сусветная вайна. Разграміўшы Квантунскую армію, савецкія войскі занялі Маньчжурыю. Але ў жыцці ліцэя мала што змянілася. Ён працягваў карміць і выхоўваць больш за 500 вучняў, пераважна дзяцей эмігрантаў. Потым савецкую адміністрацыю змяніла кітайская.

22 снежня 1948 года, якраз перад калядамі, кітайская міліцыя, зрабіўшы нечаканы налет на ліцэй, скапіла амаль усіх выкладчыкаў і, не даўшы апраўдання, наклаўшы наручныя кайданы, пагузіла святароў у цягнік і павезла. Няшчасныя думалі — на расстрэл, аказалася — на савецкую граніцу, дзе яны былі перададзены з рук у рукі за нейкую плату (1) супрацоўнікам НКВС.

З гэтага часу для аўтара ўспамінаў пачынаецца доўгі крыжовы шлях: здзекі следчых, абвінавачванне ў шпіянажы (1), завочны суд у Маскве з прысудам — 25 год па чатырох артыкулах («арганізацыя ў ліцэі ваенна-тэрарыстычнага гуртка, супрацоўніцтва з загранічнай буржуазіяй, шпіёнства для Ватыкану і агітацыя супраць Саветаў Саюза»). У лагеры Я. Германовіч цяжка захварэў (крывавы гемарой), яму зрабілі дзве аперацыі, і пачаўся круізі па лагеры Ангарагу... Ужо і Сталін памёр, а для такіх, як Германовіч, нічога не мянялася. Нарэшце, 8 верасня 1954 года ў лагеры Віхараўка адбыўся суд над знядужаным чалавекам, пасля нядоўгай нарады выносіцца пастанова: «Зволіць ад далейшай кары лягеру!» «Так я атрымаў урачыстае народнае разграванне», — з усмешкай зазначае аўтар.

Апраўданых судом вязуць у Маскву. Здавалася б, воля блізкая. Але ў Маскве на пероне іх зноў бяруць у круг узброеных людзей, перагружаюць у іншы цягнік і вязуць у Поцмю (Мордоўская АССР). І змяшчаюць зноў... у лагер, дзе трымаюць яшчэ каля паўгода. І толькі 27 красавіка 1955 года (Германовіч прасіўся, каб яго пакінулі на Беларусі) аўтар успамінаў перасякае савецка-польскую мяжу, прычым да самага Брэста едзе фактычна пад аховай.

Такім чынам, Германовіч прабыў у СССР шэсць год чатыры месяцы, і аніводнага дня як зольны чалавек. Сустрэлі яго беззаконнем і з беззаконнем, можна сказаць, праводзілі.

Паўтараю: за шэсць год і чатыры месяцы Германовіч не быў у Савецкім Саюзе вольным чалавекам аніводнага дня. У турмах і лагерах яго акружалі такія ж няшчасныя ахвяры сталіншчыны, як і ён сам. З апоўдню гэтых людзей святар даведаўся аб сапраўдным тэроры, разгорнутым у СССР, аб жудасным калгасным прымуце.

Яшчэ болей трагічным быў лёс калега Германовіча па хар-

бінскім ліцэі, Першы кіраўнік ліцэя, Фабіян Абрантовіч, у красавіку 1939 года паехаў у Рым даць справядзачу папе Пію XII-му. Пасля Рыма Абрантовіч выправіўся ў Польшчу, каб наведваць прыцеляў у Варшаве, Львова, Вільні, а таксама родных у Наваградку. У Наваградку яго і застала другая сусветная вайна. Павярнуўшы назад, Абрантовіч здолеў дабрацца толькі да Львова, дзе трапіў у рукі НКВС. Далейшае не высветлена: па адных звестках, ён хутка пасля следства быў расстреляны, па другіх — памёр у цягніку, калі яго везлі з Масквы ў Сібір. Прынамсі, у той час, калі арыштавалі Германовіча, яго жывога, мусіць, ужо не было, бо на допытах айца Язэпа імя Абрантовіча следчыя не згадвалі ніколі.

ладзілі свой кружок — запраўдны «Сабор» — усходнюю Службу. У тым гурце народу бліжэйшыя вязні разумелі, што мы супольна молімся, але аб самай тайніцы нашай Службы яны нічога ня цямілі і нам не перашкаджалі. А шум цэлага бараку дасканальна тушаваў перад народам наша набажэнства».

І яшчэ не ўсё. Святароў у турмах «ламалі», прымушаючы змяніць рэлігію або ўвогуле выракацца яе. «Украінцы (святары. — І. Л.), — згадвае мемуарыст, — трапляліся або «цэлыя», значыць, ня ўпісаныя ў «сталінскае праваслаўе», або ўпісаныя — «зламаныя». Хто не запісаўся, той адразу даставаў 10 год за які-колечы схвальшаваны «шпіянаж». А хто запісаўся, той лічыўся лаяльным для

праваслаўнага Цэрква ў Савецкім Саюзе пад апекай бязбожнага ўраду...»

Галоўны бязбожник для Германовіча — Сталін. Да Сталіна аўтар вяртаецца зноў і зноў, падкрэсліваючы бесчалавечнасць «Вялікага Шкодніка». Урэшце, яму нават здраджвае яго заўсёднае хрысціянскае чалавекалюбства, што прымушае бачыць чалавека нават у забойцу. Пра смерць Сталіна ён гаворыць са з'едлівым сарказмам: «Ах, як Сталін мудра зрабіў, што хоць раз памёр!» Смерць Сталіна ён згадвае разпораз як нейкі эпахальны ружб, хаця вызваленне вязняў пасля яе пачалося далёка не адразу.

Мы павінны зразумець, што яна, гэтая кніга — не антыса-

словам, такім бліскучым пра-летарскім паходжаннем не магла пахваліцца самая большавіцкая ўрадаўца ў Чыце. Але мне яно так памагло, як беднаму чалавеку леташні сьнег».

Важна падкрэсліць, што Германовіч нідзе не крытыкуе са-вецкі лад за тое, што знішчыў пануючыя класы. «Бязбож-насць» гэтага ладу для святара не ў гэтым, а ў тым, што не шкадуе беднага чалавека, давеў яго да яшчэ большай беднасці і жабрацтва.

У душы Германовіча жыве стоены боль і за ўсё чалавецтва. Знаёмства з японцамі-палоннымі прымушае яго зноў і зноў вяртацца ў думках да Хірасімы. Хірасіма, можна сказаць, не дае святару спакою.

ШЛЯХ ПАКУТНІКА

Наступнік Абрантовіча, архімандрый Андрэй Цікота, быў арыштаваны адначасова з Германовічам. А. Цікота быў павольна выдатным дзеячам каталіцкай царквы на Беларусі. У Віленскай духоўнай семінары вучыўся адначасова з Германовічам. Потым стаў законнікам (манахам) і заснаваў кляштар у Друі, той самы, у які ўвайшоў і Германовіч. У 1933—1939 гг. А. Цікота абіраўся ў Рыме на генерала закону (ордэна) Марыянаў.

«Особым сведчаннем» А. Цікота, як і калега, быў засуджаны на 25 год лагераў. Тут яго, дагэтуль моцнае, здароўе пачала хутка гаснуць. Улады вырашылі выкарыстаць хворага чалавека «ў сваёй правакацыйнай палітыцы»: прапанавалі яму становішча беларускага першага біскупа ў Мінску з той умовай, што ён будзе працаваць «пад урадавай дырэктывай». Тут здарылася анекдатычная рэч. Улады «не разумелі каталіцкага законага тытулу «Айцец Генэрал Закону Марыянаў»... Дык на размову з ім палілі палкоўніка з прапановай ехаць у Менск. Але Цікота сказаў:

— Пакіньце мяне, каб я мог спакойна памерці».

11 лютага 1952 года архімандрый Андрэй Цікота памёр у лагераўнай балыніцы № 38 на чыгуначнай лініі Тайшэт — Брацк — Зярск.

Выкладчык ліцэя Тамаш Падзява яшчэ пад час следства крануўся розумам.

Сталіншчыне было мала адрэзаць духоўных пастыраў ад вольнага свету, карміць нішчымнай кашай і гнілой капустай, абцяжарыць невыноснай працай. Святары ў турмах і лагерах уціскаліся яшчэ і як святары. За кратамі забаранялася весці набажэнства, хаця трапляла шмат вернікаў, дый няверуючыя ў турмах нярэдка рабіліся імі. Нельга без замілавання чытаць тыя старонкі, дзе Германовіч расказвае, як ён усё ж веў службу.

Вось дзівоснае апісанне адной з такіх службаў: «Назначылі набажэнства якраз на свята Непарочнага Зачацця Дзевы Марыі. (...) Калі ўсё ў нас было гатова, паўстала клапатлівае пытанне месца. Тады натоўп народу, які нам перашкаджаў, неспадзявана стаў нам памочны: мы скупіліся ў круг пры нашых ложках ад сцяны, бо нары ня былі да сцяны прытуленыя, і так на-

большавікоў і заставаўся на месцы. Аднак пасля і гэтыя былі пасланы ў Сібір, але даставалі па «25», бо такая была «норма» для палітычных ад 1947 году».

Сам Германовіч яшчэ пад час следства таксама прайшоў спакушэнне выракацца веры. Следчы ўзяў сабе за прывычку даводзіць святару, што бога няма і ўся рэлігія — адзін падман. Гэта гаварылася ў спалучэнні з наёмкамі, што калі святар выракнецца бога, то яму зменшыцца пакаранне. «Аднойчы, калі я быў моцна знерваваны доўгім і цяжкім допытам, Іваноў прыклаў на следства «сем горшых ад сябе»: прышоў пракурор, падпалкоўнік і нейкія незнаёмыя ахвіцэры і ўсе яны навывперадкі пачалі засыпаць мяне закідамі супраць Бога. Я сядзеў, як аглушаны. Мне ня толькі да знемажэння балела галава, але ў душы панавала поўная адраньчеласць; парываўся што-колечы сказаць, і хоць мне было сорамна і балюча, што ня ўмею бараніць свае веры, але словы вязлі ў горле і я ганебна маўчаў. (...) Аж толькі ў ханцы самі сабою вырваліся ў мяне ненадуманія словы:

— Каб ад Бога адрокся ўвесь свет і ўсё духавенства і нават сам рымскі Папа, дык гэта для мяне ня мела б ніякага значэння, бо я адказваю толькі перад Богам...»

Такую веру нельга не паважаць.

Нарэшце, пад канец свайго нявольніцкага «падарожжа» па Савецкім Саюзе, другі раз праязджаючы Маскву — гэтым разам ужо не ў «чорным воране», а ў звычайным пасажырскім аўтобусе, Германовіч пераконаваецца, што і на волі верніку не нашмат вольней, чым у лагерах: «Гэта ўжо ня ёсць той старадаўні царскі, баярскі й царкоўны горад, але тыповы вялікі, абноўлены й мала чым выдатны гарадзішча. (...) А дзе ж тыя, ведамыя ўсяму свету, «сорак-саракоў» царкваў, якія будаваліся на працягу 800 гадоў? (...) Цэрквы пайшлі на склады, на памяшканні, або панішчаныя, ці запущаныя — стаяць без вакон, абдэртныя... І навошта іх так яшчэ трымаць?»

(...) Урад, як мы... бачылі, аднаўляе крамлёўскую царкоўку, якая ўся згубілася ў рыштваннях — так густа імі абстаўленая, што ня можа прабіцца да неба ні адной сваёй кручанай вежай. Гэта — сымбаль: так абгароджана ўся

вецкая, а антысталінісцкая, што яе аўтар, вялікі свабодалюба, яшчэ 27 гадоў назад выступаў супраць таго, супраць чаго выступаем мы сёння — супраць любога прыгнятанна чалавека чалавекам, ад каго б той прыгнёт ні зыходзіў.

Яшчэ больш, чым прыгнёт, беззаконне, здзек, абуррае Германовіча фальш, крывадушнасць сталіншчыны, што сваю пачварную тыранію пнула выстаўці як найгявлянае шчасце народаў. «Мы... — піша мемуарыст, — параўноўвалі маскоўскую (на Краснай Прэсні. — І. Л.) турму да сібірскіх і магу засветчыць, што яна гэным ні ў чым ня ўступае. Іншая справа з турмой на Лубянеці! Бо там, як мне расказваў знаёмы святар, ёсць часьці «паказныя», дзе «паказныя лёкаі» падаюць «паказную» ежу 4-ы разы ў дзень у рукавічках. Паказныя турмы, як і паказныя калгасы й фабрыкі, служаць для заграічнікаў, якія пасля агляду, як некрытычныя турыстыя, раўнуюць да амэрыканскіх».

МЫ ПРЫВІВІКЛІ залічваць духавенства да пануючага класа і адпаведна ставіцца да яго. Але мы забываемся пры гэтым на дэмакратызм царквы, для якой не існуе ані сацыяльных, ані нацыянальных, ані расавых перагародак. Асабліва гэта датычыць царквы каталіцкай. Для атзіста, вядома, усе цэрквы «адным мірам мазаны», але, хоць і хрышчоны ў праваслаўе, я павінен прызнаць, што каталіцкая царква бліжэйшая да простага народа. Каталіцкае духавенства, не абцяжаранае сям'ёй, не мае патрэбы ў мэтэрыяльных сродках больш за тыя, якіх дастаткова для падтрымання жыцця.

«З сваёй біяграфіяй, — піша далей Германовіч, — я ўваходзіў на следства не абцяжаны мінуўшчынай... (...) Маё паходжанне было наскрозь пралетарскае: бацька быў, як эмігрант, рабочым у Пецярбурзе ў экіпажнай майстэрні, а маці з простае сялянскае сям'і. Мой бацька выходзіў за беззямельных сялян і памёр, калі мне было ўсяго два гады. Як падрастаў, я доўгія гады быў пастушом у сваіх дзядзькоў, а так-жа ў чужых людзей. Польскі фашыстоўскі ўрад мяне дужа праследваў: пяць гадоў мне не давалі пашпарту (мабыць, замежнага. — І. Л.); а ў 1938 годзе быў пад наглядом паліцыі ў Вільні і пасля адтуль мяне выселілі. — Адным

Апісваючы сваю апошнюю вясну ў СССР, ён зазначае: «Кожную вясну... зямля родзіць траву й дрэвы «паводле гатунку свайго» (цытата з Бібліі. — І. Л.). «І ўбачыў Бог, што ўсё было добрае». А благія, сьляпыя людзі гэтага не хочуць бачыць і плянуюць знішчыць наш добры, прыгожы свет... І ўжо трымаюць у руках гатовыя гарачыя бомбы. Усё жыццё можа раптоўна скончыцца на зямлі і астанецца Вялікае Сусьветнае Папалішча!.. Каму яно патрэбнае?»

Успаміны Германовіча разбураюць і яшчэ адзін стэрэатып. Доўгі час у нас панавала меркаванне, што беларусы — толькі праваслаўныя, а калі каталік — то ўжо паляк. Цяпер мы пачалі разбірацца з гэтым. Аказалася, што не толькі радавныя каталікі, але і каталіцкія святары могуць быць беларусамі. Успаміны Германовіча ідуць у гэтым далей: з іх яскрава бачна, што каталіцкі святар можа быць і беларускім патрыятам. Пра гэта сведчыць асоба самога аўтара. Да Беларусі ў той ці іншай форме ён звяртаецца ледзь не ў кожным са сваіх шматлікіх раздэльчыкаў. Нацыянальная цярыпымасць Германовіча вялікая. Хоць ён амаль заўсёды называе нацыянальнасць чалавека, пра якога расказвае, але для яго яна ніколі не звязваецца з адмоўнымі рысамі характара. Народам, лічыць аўтар, уласціва толькі добрае, а калі хтосьці робіць благое, дык гэта — не тыповы прадстаўнік свайго племя, а ягоны вылюдак.

Што тычыць беларусаў, то тут у Германовіча стаўленне асаблівае. У сваіх адпаліччых апазіцыях ён не знаходзіць увагуле ніякіх заганаў. І не мае значэння, хто перад ім: калгаснік з усходняй Беларусі або бацька забітага партызана з Арміі Краёвай. Абодва яны выклікаюць у святара толькі самыя цёплыя пачуцці, таго і другога ён можа назваць «галубіным сэрцам».

Расказаўшы, як украінцы-вязні спяваюць свае калядныя песні, Германовіч зазначае: «Якая вялікая крыўда й стра-та для беларускага народу, што пад варажым навіскам ён забыўся і згубіў сваю рэлігійную песню! Якое ганебнае няшчасце, што нашае каталіцкае ды праваслаўнае духавенства так доўга было адлушчана ад народа й вучыла сваіх братоў аб сьвятых праўдах веры ў чужых і варажых мовах.

Ля самага зялёнага мора...

А вялікія войны й штучныя граніцы рвалі нашыя землі й дзялілі наш жывы народ. І варожая рэвалюцыя збройнай і варожай рукою адбірае ад нашага народу ягоную веру, родную мову, зямлю й волю ды так імкнецца забіць ягоную душу...

Зразумела, мы не можам прыняць закідаў наконт варожасці нам Кастрычніцкай рэвалюцыі, рускай і польскай моў. Але боль святара за Бацькаўшчыну нам блізі.

Як беларускіх патрыётаў паказвае Германовіч і сваіх калег — архімандрытаў Ф. Абрантовіча і А. Цікоту, лічыць трагічную смерць абодвух за вялікую страту для Беларусі. І з ім можна згадзіцца. Бо абодва ў свой час распачалі надзвычайную справу — стварэнне нацыянальнага каталіцкага духавенства, пераход каталіцкага набажэнства на беларускую мову. Як сведчыць Германовіч, гэта былі высокаадукаваныя і высокаталенаватыя людзі. Пра Ф. Абрантовіча мемаўрыст піша, што ён «мог гаварыць па-беларуску, па-польску, па-расейску, па-французску, па-нямецку, Уладаў і пісаў мовай нямецкай; чытаў і разумее мову італьянскую й англійскую, стара-грэцкую й славянскую (царкоўна-славянскую. — І. Л.)». «Беларускае перакананне, — піша далей Германовіч, — было Абрантовічу вялікай перашкодай у кар'еры. Каб ён наўсюль сябе палякаў, дык меў бы найлепшае становішча й тытул. Аднак яго нельга было ні ашукаць, ні запалохаць, ні падкупіць. Здаралася ў нас нямаля здольных людзей, што за тытулы, за фіялеты і гонары, або дзеля якой кар'еры, ці зі страху адракаліся свайго народу. Але людзі з характарам, сумленнем і разумнем, на такую спякусу не пайшлі і свайго народу не пакінулі. Да такіх бясумлеўна належаў наш змагар за веру і за народ а. Фабіян».

Польскія ўлады, як царкоўныя, так і свецкія, варожа ставіліся да беларусізацыі каталіцкай царквы на «ўсходніх краях». Пад іх ціскам і Абрантовіч, і Цікота, і Германовіч былі вымушаны шукаць прытулак у далёкім Харбіне. Сталіншчына ж першых двух дабіла, а трэцяга без аніякай мілы, старога і хворага, трымаў у турмах і лагерах больш за шэсць год. Невыпадкова, што Германовіч параўноўвае Сталіна не, скажам, з Пінсудскім або Рыдз-Сміглым, а з Гітлерам, і знаходзіць, што першы нічым не адрозніваецца ад другога.

АЛЕ УЖО, МОЖА, хопіць пра змест кнігі? Бо хацелася б яшчэ пагаварыць крыху і пра яе мастацкія вартасці.

Шчыра скажу: даўно не меў я такой асалоды, чытаючы па-беларуску. І дапамагла ў гэтым не толькі наша старая, натуральная арфаграфія, але яшчэ і стыль аўтара.

Германовіч прайшоў крыжовы, пакутніцкі шлях. Чаго, здавалася б, трэба чакаць ад ягонай кнігі? Чаго хочаш, скажы чытач, толькі не жарцікаў. Але ўспаміны былога лагерніка наскрозь прасякнуты гумарам. Я сказаў бы, што гэта гумар «Кала Брунэна».

Вось прыклад самаіроніі, дастаткова прыкметнай у кнізе. Санітар-наглядчык пасылае Германовіча (той пасля аперацыі) паліца кветкі.

«Ну, думаю сабе, — работа гуляшча (...).

Пайшоў я, прысвештаваючы. Пагоде, пасля раньняга дожджыка, была мяккая і цёплая (...). Мая работа вонкі выглядала вельмі пазытыўна: я быў даслоўна на ўзлёнжы прыроды, як крапіва паміж цудоўных кветак. Сам стары і змарнелы,

але ў сьвежай зелены і ў бліскучых кветках, я красаваўся як знахар, што збірае зёлкі на лекі, ці на замовы. Праходзячыя інваліды паглядалі на мяне зь дзівам, а знаёмыя ківалі галовамі: «Як жывеш? Ці цяжкая работа? Га-га-га...»

Мова Германовіча не заўсёды бездакорная, і, чытач, мусіць, сам ужо заўважыў гэта. Сустрэкаюцца ў кнізе як рускія, так і польскія словы там, дзе просіцца сваё. Але я сказаў бы, што іх значна меней, чым у некаторых сучасных «стылістаў», што канчалі беларускія філфакі. А Германовіч вучыўся ў духоўнай семінарыі, не па-беларуску, у Харбіне гатуюць год выкладаў у рускім ліцэі, пасля — лагер, замежжа...

На здзіўленне для некаторых скажу, што Германовіч цудоўна валодае жывой народнай мовай. Такой колькасці прыслоўяў і прымавак, як у яго, бадай што, нідзе не сустранеш, хіба што ў Ф. Янкоўскага. Шмат у яго прыслоўяў, выкарыстаных у якасці эпіграфу да раздзелаў, прычым гэтыя эпіграфы як нельга лепш даспасуюцца да назваў.

Няма сумлеву, што Германовіч з яго адукаванасцю выдатна ведаў і польскую, і рускую літаратуру, але чытае да выпадку ён толькі Купалу, Багушэвіча, «Тараса на Парнес». За гэтым угадаецца жаданне быць бліжэй да чытача, не адгароджвацца ад яго паказной дасведчанасцю. У гэтым ён браў прыклад са свайго старэйшага калегі Фабіяна Абрантовіча, пра якога Германовіч піша так: «У нас калісьці бывала, што чалавек, які крышачку падвучыўся, дык часта — ці то ў хаце, ці на эміграцыі — сароміўся свайго мовы, як мовы «простай». А наш вялікі вучоны, доктар філзафіі, Фабіян Абрантовіч, прастай мовы ніколі не чурался, бо сам ён быў так «Просты» і ня ўмеў крывіць душы. Ён бязь ніякай цырымоніі зьвяртаўся па-беларуску да паню, пралатаў і біскупам».

Мова Германовіча — беларуская літаратурная мова дваццатых—трыццатых гадоў з яе пошукамі самавітага слова, мала засмечаная словамі-чужынцамі. І я думаю, што наша мова сённяшняя, што спазнала хваробу русіфікацыі, шмат магала б у яе ўзяць.

З ЦІХІМ СУМАМ узіраюся ў фотаздымак айца Язэпа, змешчаны на ўклейцы. Чорная сутана, белы каўнерык. Сіваваты віхор над высокім ілбом, крыху раскрыты рот — відаць роўныя зубы. Позірк — кудысьці ўбок, у бясконцасць. Калі кніга выйшла, аўтару было 72 гады. (На адвароце тытула сказана: «3 дзеволу Духоўных Уладаў»). З часу выдання прайшло 27 год. Зразумела, аўтар няма сярэдніх жывых. Дзе ён памёр і калі, дзе пахаваны? Нічога не ведаю... А трэба было б ведаць.

І я раптам згадваю, што недзе штош пра Германовіча ўсё ж чытаў. Дзе? А дзе ж яшчэ, як не ў Б. Сачанкі, у яго нечаканых нарысах «Беларуская эміграцыя». Разгортваю «Маладосць», нумар 10 за 1988 год. Там Германовічу прысвечаны раздзел «На нацыянальнай, рэлігійнай і іншай глебе». Скупаваты раздзельчык — усяго паўтары старонкі, ды і напісаны, па-мойму, занадта стрымана.

Скупаваты раздзельчык, але даты жыцця пададзены: памёр айцец Язэп у 1978 годзе. Адно падумаць, якая моц духу! Пасля такіх нялюдскіх выпрабаванняў дажыць да 88 год! Трывалыя мы, беларусы, людзі...

РАЗАМ з пенсіянерам Пятром Васільевічам Гоцманам стаім на беразе Мінскага мора каля пансіяната «Заслаўль». І ўмудроны жыццём чалавек, які тут пражыў амаль два дзесяці гадоў, гаворыць з болем:

— Што ж гэта робіцца? На вачах ва ўсіх губяць такі вадаём! Яшчэ нядаўна сяліліся ў нас буслы. Цяпер іх не ўбачыш. Падумалі спачатку — магчыма, гняздо перастала птушкам падабацца? Пабудаваў новае. Але ўсё роўна не селяцца буслы! Потым нехта заўважыў, што жабаў тут не стала чуваць. Загінулі! А іх жа колькі было ў Мінскім моры. Вось чаму і не ляцяць да нас буслы... Есці ім няма чаго. Ды што буслы — штогод у Мінскім моры нагледаецца масавая гібель рыбы. Пастаянна тут аматарам-рыбалавам трапляюцца ляшчы з краўністымі плямамі на баках, плоткі і акуні з гніючымі хвастамі, яршы з язавамі на целе.

А яшчэ пару гадоў назад вадасховішча лічылася адным з самых рыбных вадаёмаў рэспублікі. Некалькі гадоў назад Анатоль Казловіч у часопісе «Нёман» пісаў, што раней кожны рыбакоў за дзень лавіў тут па 4—5 кілаграмаў ляшча, акуня, шчукі. Цяпер жа ўся рыбацкая раць вяртаецца з мора, як правіла, з пустымі рукамі. Дзіва што. Ці не ўся мясцовая фаўна атручана ядахімікатамі, нітратамі і арганічнымі ўгнаеннямі, што змываюцца ў ваду з палёў саўгаса «Азёрны», размешчаных па берагах мора і яго прытокаў.

Паводле дадзеных вучоных і спецыялістаў, у рэспубліцы на гектар ворыва ўносіцца цяпер каля трох кілаграмаў ядахімікатаў. Але з гэтай колькасці толькі дзесяць працэнтаў выкарыстоўваюцца па сваім прызначэнні — для знішчэння шкоднікаў і пастазеля, большая ж частка атрутных рэчываў трапляе жывёле, птушцы, рыбе, карысным насякомым, у тым ліку і пчолам, а праз іх і чалавеку.

У саўгасе «Азёрны», напрыклад, у зоне вадасбору Мінскага мора і па яго берагах знаходзіцца дзве тысячы гектараў ворыва. Кожны год сюды ўносіцца каля шасці тон ядахімікатаў, значная частка якіх трапляе ў мора з дажджавой вадой.

Дадамо сюды яшчэ горы мінеральных і арганічных угнаенняў, якія захоўваюцца на берагах мора пад адкрытым небам.

Калі мы пачалі пра ўсё гэта гаварыць кіраўнікам саўгаса, аграном паказаў нам панку з інструкцыямі і ўказаннямі РАПА як больш інтэнсіўна ўжываць ядахімікаты.

У выніку, стараннямі саўгаса вада ў Мінскім моры так забруджана, што ўжо ў маі тут пачынаецца бурнае цвіценне зялёных і сіне-зялёных водарасцей. Апошнія асабліва небяспечныя, бо ліючы ў вадзе, выдзяляюць таксіны, здольныя знішчаць усё жывое. Акрамя таго, біямаса сіне-зялёных водарасцей з'яўляецца распусьцюжвальнікам розных хваробатворных бактэрыяў, што пагражае ўспышкамі эпідэміяў. Гэта тым больш небяспечна, калі ўлічыць, што ў моры і вадасховішчах горада купаецца мноства людзей.

Прырода не церпіць пустаты. І калі ў вадаёмах гінуць карысныя расліны і арганізмы, то іх месца займаюць хваробатворныя, небяспечныя для людзей. Калі загіне Мінскае мора, то ўслед за ім той жа лёс спасцігне іншыя вадасховішчы горада Мінска, бо ўсе яны звязаны паміж сабой.

Мінскае мора было створана на народныя мільёны трыццаць з лішкам гадоў назад як рэзервавае крыніца чыстай вады для сталіцы рэспублікі. Вада ў Мінскім моры атрымалася сапраўды залатой. Тры чвэрці яе падаецца помпамі па рукатворным канале з ракі Віліі амаль за сотню кіламетраў. Ды на перакачку вады штогод выдаткоўваецца яшчэ да пяці мільёнаў рублёў.

Усё гэта, здавалася б, павінна прымушаць нас берагчы Мінскае мора, але...

Аб дрэнным экалагічным стане Мінскага мора, аб варварскім стаўленні да мясцовай прыроды кіраўніцтва саўгаса «Азёрны» неаднойчы пісалі газеты «Вячэрні Мінск», «Мінская праўда» і «Советская Белоруссия». Па выступленнях друку Дзяржкампрыроды БССР вясной мінулага года афіцыйна папярэдзіў саўгас і РАПА аб адказнасці за ўжыванне ядахімікатаў у кіламетровай прыбярэжнай зоне, захоўванне тут мінеральных і арганічных угнаенняў.

На вялікі жаль, уся гэтая крытыка, усе забароны не далі рэальных вынікаў. Па берагах мора па-ранейшаму ўзвышаюцца гурбы мінеральных угнаенняў. Прыдзе вясна, і пацякуць у вадасховішча атрутныя раўчкі. Дарэчы, водахоўныя палосы разараны тут да самай вады.

Цяжка некалі ў гэтай мясцовасці жывая, чыстая рачулка пад назвай Чарнушка, якая несла ў мора крынічную ваду. Была, ды, як кажуць, сплыла. Пабудаваў на рацэ саўгас парніковы камбінат і кацельню, якая працуе на мазуце, а таксама кароўнік... Цяпер на Чарнушцы плывуць плямы мазуты, іншага бруду. Некалі тут было шмат рыбы, цяпер яна ўся вывелася.

Прыбярэжных гаспадарак накіравалі «Азёрнага» ў рэспубліку больш за тры тысячы. І амаль усюды тут наносіцца шкода прыродзе. Пра гэта гаварылася і на рэспубліканскай нарадзе па азёрах Беларусі, якая праходзіла 28 кастрычніка 1988 года ў Мінску. Вучоныя і спецыялісты адзначалі, што ў рэспубліцы расце забруджанасць ядахімікатамі і нітратамі не толькі вадаёмаў, але і падземных вод, адсюль і пітная вада.

Прыхільнікі хімізацыі сельскай гаспадаркі сцвярджаюць, што без яе нам не павялічыць ураджайнасці. Але, як сведчаць факты, ужыванне ядахімікатаў, мінеральных угнаенняў прынесла больш шкоды, чым карысці — прывяло да парушэння экалагічнай раўнавагі, і ў той жа час не павялічыла прыкметна вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі.

Вучоныя гавораць аб экалагічным пажары, які разгараецца ў нас, як бы ў ценю чарно-

быльскай аварыі. І жырае той пажар нашы азёры і рэкі, лясы, лугі, усё жывое на зямлі, нават саму зямлю і паветра над ёй.

Якое асяроддзе, такія і мы. Ці не таму сярод нас ужо няма практычна здаровых людзей? Прыгледзьцеся да сябе, да свайго роднага і знаёмых. Ужо цяпер трыццаць працэнтаў зародкаў дзяцей гіне ў чэраве маці, дзесяць працэнтаў шлюбавы бясплодныя, дзесяць працэнтаў дзяцей нараджаецца з генетычнымі адхіленнямі. І з кожным годам гэтыя лічбы павялічваюцца.

Наглядаючы за бяздумным прымяненнем пестыцыдаў на Кубані, акадэмік УАСГНІЛ Я. Вялічка папярэджаў яшчэ ў 1980 годзе аб тым, што сістэматычнае выкарыстанне ядахімікатаў непазбежна прывядзе да масавай гібелі рыбы, захворванняў жывёлы, рэзкага пагаршэння здароўя людзей, падзення працаздольнасці і нават да разумовай непаўнацэннасці моладзі.

Вучонага не паслухалі. У выніку, у некаторых раёнах Кубані за пяць апошніх гадоў колькасць анкалагічных захворванняў вырасла на 50 працэнтаў, псіхічных — на 25. У многіх дзяцей нагледаецца алергія і бранхіяльная астма, якіх раней не было.

Да падобных вынікаў ідзе і Беларусь. Але ўлічваючы радыяцыю Чарнобыля, вынікі будуць яшчэ больш трагічныя. Бо да радыяактыўнага забруджвання дадаецца ўздзеянне ядахімікатаў.

Практычна гаворка ідзе пра жыццё народа.

На жаль, у нас многія людзі экалагічную катастрофу лічаць аддаленай. Пакуль што ў нас правіць баль калектыўная безадказнасць. Як жа мы зможам навесці парадок у рэспубліку, калі ўсе разам не можам заклікаць да парадку кіраўніка аднаго саўгаса Мінскага раёна?

Бюракратыя працінае ўсю нашу сістэму. Мінудым летам аўтару спатрэбіліся тры дні, каб здаць на аналіз ваду з Мінскага мора. У рэальнай інспекцыі па ахове прыроды мне казалі: «Звяртайцеся ў райсанэпідэманстанцыю». Там параілі з гэтым пытаннем звярнуцца ў абласную станцыю, дзе адказалі, што гэта не іх справа і ў сваю чаргу накіравалі ў гарэпідэманстанцыю. Але і тут аналіз рабіць адмовіліся. Нарэшце я даведаўся, што такія аналізы робіць лабараторыя Дзяржгідрамета. Там, праўда, ваду на аналіз прынялі, але папярэдзілі, што кантралююць у ёй толькі ядахімікаты, якія забаронена выкарыстоўваць. «А хто кантралюе наяўнасць усіх астатніх ядахімікатаў?» — спытаў я. «Не ведаем... Напэўна... Аграном...» — пачуў я няпэўны адказ.

Вось так...

Час усім нам усвядоміць усю небяспечнасць экалагічнага становішча ў рэспубліцы. Толькі б не спазніцца.

У. ЗЕМЧАНКОУ,
інжынер, член
Таварыства аховы прыроды.

ПРАГЛЯДАЮЧЫ публікацыі розных гадоў пра народнага артыста СССР прафесара Іосіфа Іосіфавіча Жыдовіча (Жыдовіча), часам заўважаеш несупадзенне дат, звязаных з адным і тым жа фактам ягонай біяграфіі. Скажам, у З. Насценкі — «Іосіф Жыновіч. Старонкі жыцця» (Мінск, «Беларусь», 1969 г.) на старонцы 23 сказана: «У 1927 годзе ён паступае вучыцца ва ўніверсі-

тэта 1937 год, то адзначыце, што Жыдовіча ў гэтым спісе няма: А. Багатыроў, П. Падкавыраў, А. Папоў, М. Крошнер, В. Яфімаў. А справа ў тым, што ў 1935 годзе, недзе вясной, Жыдовіча выключылі з кансерваторыі як сына кулака і праз некалькі дзён арыштавалі. Кулакамі тады лічылі больш-менш забяспечаных сям'яў, г. зн. тых, хто ад цяжкіх да цяжкіх працаваў. Гультаёў і зайздроснікаў тансама было

касцю мне ўдалося абвергнуць усе гэтыя паклёпніцкія абвінавачванні, дарэчы, прысланыя за афіцыйным подпісам Пухавіцкага райкома партыі... У выніку падрабязнага разбору спраў я быў адноўлены на рабоце, брат і сястра адноўлены ў навучальных установах. Даказаць тое, што брат у 1920 годзе не выступаў супраць Савецкай улады ў якасці беларускага афіцэра было няцяжка, бо брату ў

шага бацькі — Жыдовіча Іосіфа Феліцыянавіча — разгледжана ў Пракуратуры БССР.

Справа, па якой у 1933 годзе быў асуджаны Ваш бацька, спынена Вярхоўным судом БССР 11 мая 1959 года. За атрыманне даведкі аб рэабілітацыі бацькі Вам трэба звярнуцца ў Вярхоўны суд БССР (г. Мінск, вул. Святрдлова, 18).

Нам, Начальніка аддзела па нагляду за следствам ў органах дзяржбяспекі Саветнік юстыцыі Бялінскі.

У той жа дзень, як Антон Жыдовіч атрымаў доўгачаканы дакумент, з Масквы ў Мінск ужо ляцеў ліст:

«г. Мінск, БССР
пр. Сталіна, 19, кв. 78
Жыновічу І. І.
15 мая 1959 года.
Дарагія мінчане!

Паведамляю Вам прыемную вестку. З прыкладзеных копіяў даведаецеся, у чым справа. Хоць мне давялося звяртацца ў суды і пракуратуру двойчы, вынік атрымаўся той, які і павінен быў быць. Праз 26 гадоў, а праўда ўсё-такі перамагла (...)

Ваш Антон».

Усё ў тым жа зборніку Д. Жураўлёва «Кампазітары Савецкай Беларусі» ў артыкуле «Іосіф Жыновіч» пра ўсё гэта распавядаецца такім чынам: «3 1932 года ён пачынае сумяшчаць работу ў ансамблі з заняткамі ў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, але з 1936 года перапынае заняткі амаль на тры гады дзеля канцэртных выступленняў у Маскве, Калініне, Іванаве, Чалябінску, Архангельску, Волагдзе і іншых гарадах».

У 1938 годзе І. Жыновіч вяртаецца ў Мінск, робіцца канцэртмайстрам аркестра беларускіх народных інструментаў Беларускай дзяржаўнай філармоніі, зноў пачынае займацца ў кансерваторыі і ў 1941 годзе заканчвае яе па класе народных інструментаў».

Самае дзіўнае, што і ў навішым выданні зборніка (1978 год), «напраўленым і дапоўненым», не зменена па сутнасці ніводнага радка ў біяграфіі Жыдовіча, звязанай з драматычнымі падзеямі 30-х. Зноў жа: «Амаль на тры гады перарывае заняткі дзеля канцэртных выступленняў...» Аднак цяпер мы ведаем, што было ў сапраўднасці.

Арнольд ДЫБЧА.

гэты час было ўсяго 12 гадоў ад нараджэння».

А. Багатыроў працягвае:

— Разам з Жыновічам выключылі з кансерваторыі тады цэлую групу студэнтаў, дарэчы, і маю будучую жонку Наталлю Навіцкую. Навіцкая праз паўгода была адноўлена ў кансерваторыі. Жыновіч адбыў ссылку недзе ў Мардовію. Яго асудзілі на 10 гадоў, але адсядзеў ён 3 гады. Ён напісаў пісьмо Марыі Ільінічне Ульянавай, сястры Леніна, яна тады была загадчыцай Бюро скаргаў у Камісіі савецкага кантролю. І вось жа як бывае — звычайна са ссылкі ніколі нікуды пісьмы не даходзілі, а тут — проста чуд нейкі! — яго вызвалілі! Было гэта ў пачатку навучальнага 1939—40 года. Беларусы рыхтавалася да першай Дэкады беларускага мастацтва і літаратуры ў Маскве. Іосіф быў на дэкадзе, але сыграць яму не далі. Замест яго іграў Арыадз Астравецкі. У тым жа навучальным годзе ён быў адноўлены ў кансерваторыі і закончыў яе ў 1941 годзе. Пасля ўсяго гэтага нельга сказаць, што ў яго жыцці ўсё было гладка, аднак у канчатковым выніку сваёй працай і талентам ён даказаў усім ворагам на злосьць, што смяецца той, хто смяецца апошні.

Наступны дакумент, датаваны 13 мая 1959 г. за № 4/2130 і адрасаваны на імя Жыдовіча Антона Іосіфавіча, які ў той час са сваёй сям'ёй жыў у Маскве, заканчвае непрыемную старонку біяграфіі як народнага артыста СССР Іосіфа Жыновіча (Жыдовіча), так і ўсіх, хто з гонарам насіў і носіць прозвішча бацькі, дзеда, прадзеда...

«Паведамляю, што Ваша скарга на няправільнасць асуджэння ў 1933 годзе Ва-

ад рэдакцыі. Якімі былі тры гады ў біяграфіі Іосіфа Жыновіча? Гэтае пытанне ўсё ж застаецца без адказу. Наш сталы аўтар А. Дыбча, правёўшы пільны пошук, не знайшоў пакуль людзей, якія мелі дачыненне да арышту музыканта або былі з ім у сувязі. Спадзяёмся, сённяшняя публікацыя дапаможа прадоўжыць пошук, і чытачы, якія могуць што-небудзь дадаць да надрукаванага, адгукнуцца, напішуць нам.

«А праўда ўсё ж перамагла...»

Факт біяграфіі І. ЖЫНОВІЧА

тэт, праз год — музычны тэхнікум, а пазней у Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі». У кнізе А. Ракавай «Дзяржаўны народны аркестр БССР імя І. І. Жыновіча» (Мінск, «Беларусь», 1978 г.) напісана наступнае: «Калі ў 1924 годзе ў Мінску быў адкрыты музычны тэхнікум, сярод першых яго студэнтаў быў Іосіф Жыновіч. Потым ён вучыўся ў кансерваторыі, закончыў універсітэт, атрымаў дыплом юрыста». А ў артыкуле Д. Жураўлёва «Іосіф Жыновіч» у зборніку «Кампазітары Савецкай Беларусі» (Мінск, «Беларусь», 1966 г.) пра гэта ж можна прачытаць: «У 1926 годзе паступіў у Беларускай дзяржаўнай універсітэт на факультэт права і гаспадаркі. Адначасова займаўся ў музычнай школе, потым у музычным тэхнікуме». Ці, скажам, у «Ліме» ад 11 мая 1957 года музыканта І. Нісневіч пісаў: «У 1937 г. у сувязі з арганізацыяй Беларускай дзяржаўнай філармоніі ансамбль народных інструментаў быў рэарганізаваны ў Беларускай народнай аркестр Іосіф Жыновіч прызначыўся канцэртмайстрам аркестра і салістам-цымбалістам». Аднак у зборніку «Кампазітары Савецкай Беларусі» (1966 г.) ва ўжо згаданым артыкуле Д. Жураўлёва гаворыцца: «У 1938 годзе Жыновіч вяртаецца ў Мінск, робіцца канцэртмайстрам аркестра беларускіх народных інструментаў Беларускай дзяржаўнай філармоніі».

Аналагічныя прыклады можна было б прыводзіць яшчэ, але сёння пагаворым пра іншае. Што ж тычыцца пералічаных несупадзенняў, дык наўрад ці можна абвінавачваць у іх аўтараў публікацыі.

Вось што раскажаў мне старэйшы кампазітар, народны артыст БССР прафесар Анатоль Васільевіч Багатыроў:

— Іосіф Жыновіч разам са мной вучыўся ў кансерваторыі па класе кампазіцыі ў Васіля Андрэвіча Залатарова. Але калі вы звернеце ўвагу на спіс першых выпускнікоў класа Залатарова,

багата. Яны-то і пісалі аналікі. А тады не разбіраліся: напісана — хапалі і саджалі. І нікому нічога не дакажаш.

Сапраўды, быў час: нікому нічога не дакажаш. Аднак людзі знаходзілі мужнасць і ўсё-такі спрабавалі даказаць.

Са скаргі Пракурору БССР ад 8 кастрычніка 1958 года Антона Іосіфавіча Жыдовіча (брата І. І. Жыновіча): «Мой бацька, Жыдовіч Іосіф Феліцыянавіч, 1872 года нараджэння, селянін вёскі Аршакавічы, Талькаўскага сельсавета, Пухавіцкага раёна, Мінскай вобласці, быў асуджаны 9 чэрвеня 1933 года тройкай АДПУ БССР па арт. арт. 63-1, 72, 75 і 76 КК БССР на 3 гады з высылкай. Хутка пасля прысуду, знаходзячыся ў месцы ссылак, бацька памёр... Бацька быў малапісьменным (2 гады вясковай школы) селянінам, сярэдняком... Усё сваё жыццё ён працаваў на зямлі і быў зусім далёкі ад якіх бы там ні было палітычных думак і тым больш дзеянняў...»

Пачынаючы з 1926 года, несумленныя людзі спрабавалі з нашай сям'ёй зводзіць асабістыя рахункі і штогод ва ўстановы, дзе мы, дзеці, вучыліся і працавалі, паступалі розныя паклёпніцкія заявы. Кожны раз гэтыя паклёпніцкія абвінавачванні пасля праверкі адкідаліся. І вось, у 1930 годзе, у час чысткі савапарату, нам усім траім былі таксама прад'яўлены вельмі цяжкія абвінавачванні. Я, напрыклад, абвінавачваўся ў тым, што ўтоіў тое, што з'яўляюся сынам буйнога памешчыка, а мой брат Іосіф у 1920 годзе ў якасці беларускага афіцэра актыўна выступаў супраць Савецкай улады і г. д...»

Я асабіста па гэтых абвінавачваннях тады быў вычышчаны па 2 катэгорыі, брат выключаны з інстытута, а сястра Юлія са школы. Я добра помню, з якой цяж-

Яўген КРУПЕНЬКА

4 лютага 1990 г. перастала біцца сэрца Яўгена Міхайлавіча Крупенькі — паэта, члена Саюза пісьменнікаў СССР.

Яўген Крупенька нарадзіўся 20 жніўня 1936 года на Магілёўшчыне ў вёсцы Сасьнаўка Шклоўскага раёна ў сям'і сям'і. Там жа скончыў сярэднюю школу, працаваў у рэдакцыі шклоўскай раённай газеты «Чырвоны баравіт», служыў у рэдах Савецкай Арміі, затым зноў работа на рэспандэнтам — у рэдакцыі газеты «За вяртанне на Радзіму», часопісаў «Блакітны агітатар», «Бярозка».

У 1965 годзе Яўген Крупенька паступае ў Літаратурны інстытут імя М. Горькага. Пасля заканчэння працуе літкансультантам у «Чырвонай зменне». Апошнія гады — на творчай працы.

Друкавацца пачаў у 1953 годзе. Выдаў кнігі «Салаўі», «Нідзелля», «Бусьліны човен», «Малінавы год», «Колеры» і іншыя. Паэтычныя словы Яўгена Крупенькі — шчырае, ад зямлі, з не колерамі, гукамі, з не людзьмі. У ёй — і шчымыя і шчырыя вайнага дзяцінства, і светлыя юнацкія летуценні, і трыюмфы подых нашай, складанага веку.

Яўген Крупенька плённа працаваў у галіне сатыры і гумару. Шмат ініцыятыўна для дзяцей. І тут ён знаходзіў яркія, дасціпныя фарбы, па-народнаму саканавітыя і трапныя.

Вобраз паэта Яўгена Міхайлавіча Крупенькі назаўсёды захаваецца ў памяці тых, хто ведаў яго.

САЮЗ ПІСЬМЕННИКАУ БССР.

ДУМАЎ ПРА ЖЫЦЦЕ

Няма Жэні, няма Яўгена Міхайлавіча Крупенькі...

Не хочацца верыць, што назаўсёды замоўк яго тэлефон, што Яўген ужо ніколі не пазвоніць сам і ў трубку не пачуецца такога знаёмага: «Я напісаў новыя вершы. Паслухай!»

А вершы пісаў ён, здаецца, усюды. І часцей за ўсё ў бальніцах, куды ў апошнія гады вельмі часта пачаў трапіць: у балоўках хуткай дапамогі і кардыялагічных навуковых цэнтрах, у пасляперарыйных палатах і рэанімацыйных аддзяленнях на тумбочках каля яго ложка заўсёды ляжалі папкі з пачатымі вершамі.

Не ўмеў ён шанавацца, не ўмеў весці спакойнае жыццё хворага чалавека. Ён увесь быў скіраваны на творчасць, на дзейнасць, на волю.

Нават пасля чацвёртага інфаркта, як толькі яго перавялі з рэанімацыі, дзе паўтара сутак ён быў без прытомнасці, змагаўся за жыццё, уцёк з палаты, злавіў танкі і прыехаў у Саюз пісьменнікаў — спытаўся да людзей, да спраў, да сяброў.

Але пята інфаркт не дазволіў здзейсніць планы і мары.

Дзіця вайны, вырашаны на камсе, адгоне і гнілой бульбы, перажыўшы холад, голад, нішчышчы акупацыі і пасляваенных гадоў, ён так і не змог параўнацца пра сваё здароўе...

Працаваў Яўген Крупенька заўсёды шчыра, сумленна, апантана.

З самага юнацтва, калі я пазнаёміўся з ім, калі мы, раённыя журналісты, пехатою абыходзілі ўсю Шклоўшчыну, спрабавалі пісаць вершы і марылі пра высокую паэзію.

Талент і апантанасць — вось чым пазначана яго паэзія ад першага зборніка «Салаўі» і да апошняй кнігі «Гензаметр баравіны». А яго мастацкі пераказ «Слова аб палку Ігаравым», які, на вялікі жаль, да гэтага часу пакуль што не надрукаваны.

Ён любіў сваю маці і яна, здаецца, увасабляла для яго ўсё — паглядзіце, колькі вершаў прысвечана ёй!

Ён любіў родную зямлю і сумленна на ёй жыў.

Але яму не заўсёды было ўтульна між нас.

Дык ніхай жа хоць зараз родная яго шклоўская зямля, любая яго сэрцу зямля Сасьнаўкі, дзе побач з маці Яўген Міхайлавіч панадаў застацца назаўсёды, з ласкаю прыме яго да сябе, прытуліць і супакоіць свайго неспакойнага сына.

Янка СІПАКОВ.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 10175 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакаратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЬНІУСКИ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКИ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакаратар Андрэй ГАНЧАРОВ.